

Folkeavisen

– Et bæredygtigt Danmark

Med 9 temaer:

- Bæredygtig hverdag
- Bæredygtige byer og lokalsamfund
- Bæredygtig lokal økonomi
- Fællesskaber
- Børnene og skolerne. Voksne og højskolerne
- Naturen
- Sundhed
- En bæredygtig mentalitet
- Sunde boliger og økologi ind i de kommunale bygninger

Et bæredygtigt Danmark

– Det Fælles Bedste – en sammenslutning af grønne foreninger

Hvorfor en Folkeavis?

De seneste år er der sket et holdningsskift til bæredygtighed. Virksomheder omlægger produktionen. Byer bliver til omstillingsbyer. Lande, regeringer og kommuner begynder at tage klimakrisen alvorligt. Og det er nødvendigt, for inden for få år skal vi omlægge alt til bæredygtighed, hvis vi vil overleve som civilisation, siger klimaforskningen.

Tiltagene breder sig, men er endnu dybt utilstrækkelige. Derfor går danske grønne foreninger sammen for at lave en Folkeavis til kommunalvalget 2017; en appel til at handle nu og omlægge til bæredygtighed på alle planer, så vi skaber en ny kurs: Bæredygtig udvikling af det danske samfund, båret af borgere, kommuner og virksomheder. Det er ikke partipolitiske forslag, men forsøg på at formulere DET FÆLLES BEDSTE for os selv og de fremtidige generationer. En grøn dagsorden for valget i kommunerne.

Det Fælles Bedste er en samling af grønne foreninger i Danmark. Vi startede i 2012 og har lavet 2 folketræf om bæredygtighed og omstilling, på Samsø 2014 og i Hvalsø 2016. Næste Folketræf bliver i maj 2018 i Vejle. Vi er en kernegruppe på 4 foreninger plus sekretariat og et netværk til over 60 grønne foreninger.

Kommuner, forvaltninger og politikere, virksomheder og hele erhverv kan finde hjælp i Folkeavisen til at støtte og igangsætte grøn omstilling i kommunen. Avisen indeholder forslag og artikler inden for 9 temaer: 1. Bæredygtig hverdag (grøn livsstil, sund mad, transport, vedvarende energi); 2. Bæredygtige byer og lokalsamfund; 3. Bæredygtig lokal økonomi; 4. Fællesskaber; 5. Børn og unge; 6. Naturen – på landet og i byerne; 7. Sundhed; 8. Bæredygtigt verdenssyn; 9. Økologisk byggeri og kommunernes boliger og byggeri.

Inden for de 9 temaer opstilles en række vigtige udfordringer, løsninger på samme samt en række konkrete forslag til, hvad man kan gøre i kommunerne for at skabe bæredygtighed og imødegå en klimakrise. Her og nu, ud fra hvad der er afprøvet og som man af erfaring véd virker og som ikke kræver de helt store omkostninger, forskning eller teknologiudvikling; forslagene er lige til at gå til. Det er forslag og idéer, som kommunen, virksomhederne og borgerne kan sætte i værk og realisere i deres kommune for at starte den grønne omstilling

Grønne ildsjæle og borgere i Danmark kan hente inspiration i avisen til emner og forslag, der kan sættes på dagsorden ved kommunalvalget i deres kommune. De kan bruge avisen til at sætte en grøn dagsorden til kommunalvalget fx til vælgermøder, ved lokalt borgersamarbejde om omstilling, som oplæg til kommunens politikere & kommunalforvaltning, eller som ideer til konkrete initiativer, så flere begynder at handle.

Kommunernes vigtige rolle i omstillingen til bæredygtighed

Kommunerne har mange muligheder for at medvirke til grøn omstilling og skabe folkelig involvering i den. Det gælder fx omstilling til bæredygtig trafik, vedvarende energi

og økologisk byggeri; etablering af genbrugssystemer, nulaffald og organisering af byhaver og fødevarefællesskaber eller lokale økosamfund. Kommunerne har ansvar for mange opgaver, der afgør om borgerne lever bæredygtigt. Derfor er kommunalvalget i november 2017 vigtigt. For her afgøres det, hvilke politikere og dagsordener, der bliver styrende efter valget.

Kommuner og byer kan involvere borgere i omstilling til bæredygtighed. Og omvendt kan borgerforeninger hjælpe kommunen og dens virksomheder med at skabe en ny bæredygtig livsform.

Hvorfor omstilling?

Fra 1950 til i dag er den globale temperatur steget med 1 grad celsius. Ifølge FN's klimapanel (IPCC, 2014) seneste rapport vil vi år 2100 have en global temperaturstigning på 4 grader celsius, hvis vi fortsætter som nu. Det vil have katastrofale konsekvenser for alt liv.

Den globale opvarmning skyldes udledning af drivhusgasser fra verdens stigende produktion, transport, energiforbrug; det accelererende forbrug i vækstsamfundene.

IPCC sagde i 1990, at vi skal mindske CO₂-udledningen, men de globale årlige udledninger er steget med næsten 30%. 15 af de 16 varmeste år i planetens historie har været siden år 2000. Global opvarmning skaber klimaforandringer. Klimaforandringer skaber tørke, vildt vejr, oversvømmelser og havstigninger.

FN's klimapanel sagde i 2015: „Risici forbundet med temperaturer på fire grader eller mere omfatter en markant udryddelse af arter, global og regional fødevarerisikolighed, og deraf følgende begrænsninger på almindelig menneskelig aktivitet“. I 2016 fandt klimaforskere ud af, at det niveau, verdens ledere har besluttet som værende acceptabelt for den globale temperaturstigning, nemlig 2 grader, vil lede til udslettelse af store dele af civilisationen om et par generationer. Hvis ikke vi gør noget nu.

Den globale opvarmning og drivhuseffekten er bare ét ud af de områder, hvor planeten og dermed vores livsvilkår er truet. Biodiversiteten, altså naturens mangfoldighed af arter, er udsat for masseudryddelse. Klodens muld er truet af udpining og muldflugt. Vand bliver en mangelvare. Verdens befolkning vokser, mens evnen til at brødføde den falder – Osv. 60 års global blind vækstøkonomi har sat sine spor, og nu er det på tide at handle.

Hvad gør vi?

– Det er præcis dét, hele denne Folkeavis handler om

Der skal ske afgørende ændringer i vores samfund og levevis, hvis vi skal undgå katastrofer afledt af klimaforandringerne og relaterede kriser. Vi skal udvikle en bæredygtig livsform, som holder sig inden for, hvad planetens naturlige kredsløb kan bære. Bæredygtig omstilling skal ikke alene tackle negative miljøeffekter, men også negative menneskelige effekter af vores nuværende økonomiske system og menneskets livsstil inden for dette system. Vi skal blive modstandsdygtige og robuste over for disse ændringer.

Folkeavisen vil med bidrag fra en stribe grønne foreninger forsøge at anviser, hvordan man lidt efter lidt, som kommune, politiker, virksomhed og borger kan gennemføre bæredygtig omstilling i praksis inden for 9 væsentlige områder. Folkeavisen kan altså både anvendes under og efter kommunalvalget, som en manual for hvordan kommunen og dens virksomheder og borgere kan kickstarte en grøn omstilling og blive en bæredygtig kommune gennem politik, daglig drift og forvaltning, iværksætteri, borgerinitiativer etc.

Det Fælles Bedstes rolle

Det Fælles Bedste er en række grønne foreninger, som arbejder med bæredygtighed, økologi, omstilling, klima og miljø, sund levevis, fællesskaber, og alt dét, vi mener er gode og sunde rammer for mennesker. Vores grundlæggende tanke er at invitere alle til at bidrage med bud på, hvad der er det DET FÆLLES BEDSTE, for at finde de bedste grønne løsninger for kloden og menneskeheden for en fremtid, der er værd at leve i.

Det er nødvendigt at mødes, skabe dialog og inspireres til at finde frem til, hvordan vi sammen skaber en bæredygtig fremtid. Og så gribe til handling, for snak og gode intentioner er ikke nok. Vi vil give håb og vise, hvordan bæredygtighed kan blive en generel livsstil, som ikke betyder afholdenhed og afsavn, men mulighed for høj livskvalitet, fællesskaber og tid til livet, hvis vi støtter hinanden i at leve bæredygtigt.

Den brede befolknings kendskab til og opmærksomhed på situationen er begrænset. Initiativerne fra eliten, politikere og erhvervsledere er få og utilstrækkelige. Det økonomiske system er fokuseret på stadig vækst. Derfor skal initiativer til omstilling i første omgang komme nedefra. Fra os borgere, grønne foreninger, omstillingsnetværk, kommuner, økosamfund, økovirksomheder, borgergrupper, byer m.v.

Det er målet med Det Fælles Bedste at være én blandt mange kræfter, der viser nye veje til et bæredygtigt samfund. Derfor samler vi de grønne foreninger og organiserer Folketræffet Det Fælles Bedste hvert andet år. Vi formidler viden om bæredygtighed, bygger bro internationalt og laver folkemøder til kommunevalget. Og derfor laver vi denne Folkeavis, som et bidrag til et grønt kommunalvalg 2017.

God læselyst! ■

Følgende 36 foreninger har bidraget til avisen:

NOAH, Miljøorganisationen Vedvarende Energi, Permakultur Danmark, Omstilling Danmark, Verdens Skove, Københavns Madhus, Dansk Vegetarisk forening, Mad med Medfølelse Danmarks Veganske Forening, Økologisk Landsforening, Kost & Ernæringsforbundet, Zero Waste, Rådet for Bæredygtig Trafik, Cyklistforbundet, Munksøgård Økosamfund, Den Selvforsynende Landsby, Økologisk Samsø, Jordbrugsfonden Samsø Økologisk, Landsbyen Alken, Københavns FødevareFællesskab, Gode Penge, Grobund, Brendrup Højskole, Den Grønne Friskole, Greenwich Copenhagen, Amager Fælleds Venner, Landsforeningen for Praktisk Økologi, Plastic Change, Omstilling Silkeborg, Landsforeningen for Økologisk Byggeri, Alliancen for Community Power i Danmark, Vestjyllands Energi- og Miljøforening, Cyklistforeningen, AnsvarligFremtid, 350 Klimabevægelsen, Langsø Friskole i Vammen, Landsforeningen for Økosamfund.

Vi siger mange tak til disse foreninger.

Tema 1: Bæredygtig hverdag

Kloden kan ikke længere bære den måde, vi lever på

I Danmark bruger vi, hvad der svarer til 4 jordkloder, hvis alle skulle leve med samme ressourceforbrug som vi. Det danske forbrug er dermed mere end dobbelt så stort som verdensgennemsnittet på 1,7 og pænt over det europæiske gennemsnit, som ligger på 2,8 jordkloder. Men – vi har kun én jordklode. Og vi har verdens fjerdehøjeste økologiske fodaftryk. Vores hverdag er helt enkelt ikke bæredygtig. Det betyder, at vi ikke kan fortsætte den nuværende livsstil uden at ødelægge fremtidige generationers livsmuligheder.

Det gode er, at omstillingen til bæredygtighed er en omstilling til bedre livskvalitet. Det er ikke afsavn og stenalder, men sunde fødevarer uden gifte,

renere luft, rent drikkevand, ingen spild og affald, sunde huse og tid til livet uden stress og til fællesskaber. Og som sagt: En fremtid. Vi vælger selv.

Inden for alle de vigtige områder kan vi vælge at gøre tingene anderledes. Leve en mere grøn livsstil. Leve mere enkelt, bruge lokale varer, deles om tingene, genbruge, bruge langtidsholdbare varer.

Vores transport, energi og fødevarer kan gøres bæredygtige. Al den nødvendige viden og praksis er der.

Om at leve bæredygtigt uden askese

Af Pia Duus Jensen, journalist, underviser og økosamfundsbeboer i Den Selvforsynende Landsby

Mit økologiske fodaftryk er omtrent halvt så stort som den gennemsnitlige danskers. Og det er hverken fordi, jeg er asket eller idealist. Det er fordi, jeg som beboer i et økosamfund har indrettet mig med nogle rammer, der gør det nemt at leve mere i overensstemmelse med jordklodens begrænsninger. Men modellen er ikke begrænset til økosamfund – den kan også inspirere andre til lidt mere bæredygtighed i hverdagen.

Hvis alle levede som jeg, ville vi have brug for cirka halvanden jordklode. Dermed sagt, at der bestemt også er plads til forbedringer hos mig. Men taget i betragtning, at hvis alle levede som den gennemsnitlige dansker, ville vi have brug for 3,6 jordkloder, er det måske meget godt gået. Især fordi mit liv ikke adskiller sig væsentligt fra en gennemsnitlig danskers: jeg har taget over hovedet, børn, arbejde og foretager mig i øvrigt meget andet meget hverdagsagtigt.

Hvorfor så forskellen? Det kommer vi til – først lidt om det økologiske fodaftryk: Den 2. august 2017 kunne Global Footprint Network fortælle, at vi nu var nået til årets såkaldte earth overshoot day, den dag på året, hvor

vi mennesker har brugt alle de ressourcer, som jordkloden kan nå at reproducere i løbet af et år. Fra den dag og fremover forbruger vi altså af planetens ressourcer.

Der findes flere steder, hvor man kan udregne sit økologiske fodaftryk, og det er selvsagt ikke helt enkelt. De to test, jeg har prøvet, ser på parametre som mad, transport, bolig og forbrug og kom med den nedslående melding, at hvis alle lever som mig ville vi have brug for henholdsvis 1,3 jordkloder (www.myfootprint.org) eller 1,8 jordkloder (www.footprintcalculator.org). Pointen er klar nok: Jeg – og flertallet af danskerne – overforbruger, mens beboerne i fattigere lande er med til at holde fodaftrykket nede, så vi globalt ender med "kun" at skulle bruge 1,7 jordkloder.

Det gør det klart, at der er brug for handling, og derfor – med ovenstående erkendelse af egen uperfekthed – kommer her en lille introduktion til de rammer, der gør mit hverdagsliv anderledes, målt i ressourceforbrug:

Mad

I mit økosamfund har vi en fælles madordning, der inkluderer selvforsyning, fælles indkøb og (frivillig) fællesspisning syv dage om ugen. Her er diæten uforarbejdede, lokale og årtidsbestemte fødevarer, du finder ikke mad fra opvarmede drivhuse, vi har ingen madspild (rester går til kompost eller dyrefoder) og kød er en luksusvarer (vi kalder os hverdagsvegetarer og spiser kun vores egne dyr, som vi selv dyrker

foder til). Det lyder kompliceret, men det er det ikke (altid), for vi har skabt vores systemer og vi deles om arbejdet. Jeg behøver ikke stivne ved frysedisken og overveje varens oprindelsesland, hvordan den er transporteret eller om jeg skal have ko, kylling eller kikærter. Der er en, der sørger for indkøb af de ting, vi ikke selv dyrker, og en anden, der laver maden (vi skiftes) og bruger den tid, det tager, når råvarerne er – nåja, rå.

Transport

Her ser det værre ud. Vi bor på landet, har mange børn og er ikke storforbrugere af offentlig transport. Og – vores familie har to biler! Godt nok blev den store røde Folkevogn købt til at køre på sommerferie i, men vi har svært ved at skille os af med den igen. Hvor er vi sluppet for meget planlægning og logistik efter, vi fik den bil – og så lokker den med små eventyr til ukendte grusveje. I mit økosamfund har 19 ud af 23 familier deres egen bil, mens en delebil udgør "bil nummer to" for de fleste. Til gengæld er flytture sjældnere, selvom de eksisterer: I løbet af de sidste ti år har jeg været på fire flyrejser, hvor jeg ifølge ►

Note:

Danskerne gennemsnitlige ressourceforbrug svarende til 3,6 jordkloder stammer fra WWF, der henviser til Footprint network (<http://www.wwf.dk/?20140/1-dag-begynder-vi-at-bruge-flere-ressourcer-end-kloden-har-tilrdighed>)

SAS' CO₂-beregner har udledt i alt 1,8 ton CO₂ (www.sas.dk/flyv-med-os/tillaegstjenester/co2-kompensation). Afhængig af regnemethoden udleder en dansker omkring 17 ton CO₂ årligt, så flyrejser er en af de ting, der virkelig kan ses på det økologiske fodaftryk.

Bolig

Jeg bor i et halmhus bygget af genbrugsmaterialer (vinduer, døre, mursten) og materialer, der har krævet minimalt energiforbrug og forarbejdning (halm, træ, ler, kalk, muslinger). Huset har et lavt energiforbrug i driften: Vi har passiv solvarme, masseovn og solfangere og bruger ca 5 m³ brænde årligt på at lave varmt vand og opvarme vores 125 m². Endelig kan huset skilles ad og genbruges eller komposteres, når det engang er færdigt med at være hus (det holder i mindst 100 år – håber jeg). Det kan alle selvfølgelig ikke gøre, men det burde ikke være gået nogen danskers næse forbi, at energiforbedringer af huset kan gøre en del på især CO₂-kontoen, og også ofte kan betale sig økonomisk.

Forbrug

Jeg har aldrig haft et særlig stort forbrug. Det handler ikke om idealisme, men om at jeg får svedeture af shopping og

sjældent køber nyt tøj eller elektronik, og at jeg i mange år har haft en stram økonomi. Jeg kan godt li' smukke ting, men ikke så mange af dem, og langt det meste indbo hos os er genbrug og arvestykker. I økosamfundet har vi to vaskemaskiner og to trailere til deling mellem 23 husstande (mirakuløst nok er det sjældent, man ikke kan få vasket tøj eller flyttet sine ting), vi har fælles værktøj, maskiner og fryser, og vi genbruger og bytter tøj og ting og sorterer det meste af vores affald.

Hvad kan man selv gøre

Nogle af de ting, vi gør i vores lille fællesskab, kan være svære at kopiere, mens andre måske godt kan tænkes ind i boformer, der ikke er 'alternative'. Det kan være, man starter hos sig selv med færre køddage, energiforbedringer, mere genbrug eller sommerferie inden for køreafstand. Men det kan også være, at man finder sammen med andre i fødevarerfællesskaber (de findes allerede mange

steder), hvor man er fælles om at købe lokale råvarer direkte fra landmanden, til fællesspisninger (det er også hyggeligt), samkørsel, tøjbyttemarked eller en deleordning i lokalområdet, så man ikke behøver hver sin trailer, plæneklipper, hækkesaks eller – hvad kan du ellers finde på? Måske bliver naboskabet endda bedre af det, og man får noget nyt at snakke om og et praktisk fællesskab – udover at sænke sit økologiske fodaftryk. ■

Flere vegetariske måltider i kommunens køkkener

Af Generalsekretær Rune-Christoffer Dragsdahl – Dansk Vegetarisk Forening

I Danmark har vi en meget stor produktion af animalske fødevarer, og vi anvender hele 81 % af vores landbrugsland til at producere foder til dyr frem for mad til mennesker. Vi er et af de mest kødspisende lande i verden – vi forbruger ifølge FN's fødevarer- og landbrugsorganisation (FAO) hver især i gennemsnit cirka 95 kg kød om året.

Det er ikke bæredygtigt. For ifølge FAO er produktion og forbrug af animalske fødevarer, især kød, et af verdens største miljøproblemer – på alle niveauer fra lokalt til globalt. Produktionen af animalske fødevarer er den primære årsag til vandforurening, vandforbrug, afskovning og udryddelse af truede dyre- og plantearter. Desuden er produktionen af

animalske fødevarer en af de største kilder til menneskeskabte drivhusgasser – ifølge forskellige beregninger et sted imellem 14 og 51 % af den samlede udledning.

Den primære årsag til, at især kød påvirker miljø og klima så voldsomt, er at der anvendes rigtig mange ressourcer til at producere det. For hvert kilo kød, der produceres, anvendes der adskillige kilo foder til det dyr, som kødet kommer fra – typisk 2-3 kg til at producere kylling og 7 kg eller mere til at producere oksekød.

Af samme årsag er produktionen af kød også den primære årsag til spild af de globale fødevarerressourcer. I dag anvendes over halvdelen af verdens afgrøder som foder til dyr. Det vil altså sige, at verdens fødevarerproduktion primært anvendes til at kødføde verden, frem for at brødføde den. Det er en meget ødsel brug af knappe ressourcer i en verden, hvor 800 millioner mennesker stadig går sultne i seng, og hvor verden skal brødføde op mod 11 milliarder mennesker i år 2100, hvor vi i dag er godt 7 mia.

Derfor betyder det rigtig meget for miljøet både i Danmark og globalt, hvis vi spiser mere vegetarisk mad.

En af de bedste måder at gøre vegetarisk mad mere tilgængelig på er, at man i hver kommune beslutter, at det altid

Forslag til læseren:

- Obligatorisk og grundig undervisning i mad og bæredygtighed samt plantebaseret madlavning på alle kommunens skoler
- Efteruddannelse af alt offentligt køkkenpersonale i plantebaseret madlavning
- Det skal i alle kommunens institutioner (skoler, børnehaver, plejehjem, osv) være muligt at vælge et mættende og nærende 100 % plantebaseret måltid
- Overvej en målsætning for 2025 om, at alle kommunale køkkener til den tid er 100 % vegetariske

skal være muligt at vælge et 100 % vegetabilsk måltid i alle offentlige institutioner – altså skoler, børnehaver, vuggestuer, plejehjem, osv. Altså indføre det som en valgmulighed, der altid findes. På sigt bør man endvidere overveje generelt at indføre flere vegetariske måltider for alle.

Samtidig er der brug for, at de kommende voksne samfundsborgere lærer om sammenhængen mellem mad og miljø – og lærer at lave grøn mad. Derfor bør der være obligatorisk og grundig undervisning i mad og bæredygtighed, samt i plantebaseret madlavning, på alle skoler. ■

Økologi skal være tema i valgkampen

Af Digital redaktør Henrik Hindby Koszyczarek m.fl. – Økologisk Landsforening og Kost & Ernæringsforbundet

De danske kommuner står over for en række udfordringer inden for miljøet, klimaet, naturpleje og drikkevand uden sprøjtegifte, og disse kan økologien hjælpe med at løse. Kost & Ernæringsforbundet og Økologisk Landsforening har derfor slået sig sammen om at sætte økologi på dagsordenen ved kommunal- og regionalvalget i november 2017. Det er blevet til kampagnen 'ØkoValg 2017'.

Økologisk Landsforening og Kost & Ernæringsforbundet lancerer i fællesskab kampagnen ØkoValg 2017, som skal klæde kandidater og vælgere på til at debattere, arbejde og stemme for mere økologi i kommuner og regioner. På et Danmarkskort kan vælgere se, hvilke kandidater til kommunale og regionsvalg som støtter 6 markante økologi-forslag.

For at sætte økologien højt på dagsordenen i endnu flere kommuner og i regionerne lancerer Økologisk Landsforening og Kost & Ernæringsforbundet nu www.økovalg.dk – en kampagneside, der forsyner kandidater og vælgere med gode eksempler på økologiinitiativer fra andre kommuner og grydeklare politiske forslag, som kandidaterne kan bruge i valgkampen. Kandidater og borgere får også fakta om økologi og tip til, hvad de kan gøre for at sætte økologi højt på dagsordenen i valgkampen, samt mulighed for at bidrage økonomisk til Økologisk Landsforening i forbindelse med kampagnen.

Både kandidater og borgere opfordres til at tage politiske forslag op til debat og sætte fokus på økologiske succeshistorier. Dertil er oprettet begivenheden 'ØkoValg 2017' på Facebook, hvor vælgere og politikere kan gå i dialog.

www.økovalg.dk vil også vise lokalkandidaternes holdning til seks politiske forslag vedrørende økologi, så vælgerne har mulighed for at se, hvilke ambitioner politikerne i netop deres lokalområde har på vegne af økologien.

– Vi vil gøre kandidaterne klogere på, hvad økologi kan gøre for deres kommuner og regioner. Overalt i Danmark er der lokal- og regionspolitikere, på tværs af politiske farver, der skaber mere økologi i de offentlige køkkener og bruger økologi helt pragmatisk som redskab til beskyttelse af den lokale natur og borgernes drikkevandsressourcer fra sprøjtegift, siger Paul Holmbeck, direktør i Økologisk Landsforening, som er Danmarks forening af økologiske landmænd, virksomheder, madprofessionelle og aktive borgere.

Rundt om i Danmark arbejdes der allerede med økologi som en løsning på kommunale og regionale opgaver. I over 30 kommuner og i alle regioner tilberedes der økologisk mad på hospitaler, plejehjem og i daginstitutioner. 26 kommuner samarbejder desuden med Økologisk Landsforening for at hjælpe landmænd med at lægge om til økologi på de arealer, hvor drikkevandsressourcer skal beskyttes mod sprøjtegifte. Vesthimmerlands og Vejle kommuner arbejder desuden sammen med økologer om nye klimaløsninger i landbruget.

Mere økologi i offentlige køkkener

En topprioritet i ØkoValg 2017 er mere økologisk mad i de offentlige køkkener.

– Vi ønsker at få flere politikere i kommuner og regioner ind i kampen og støtte op om mere økologi i de måltider,

som dagligt serveres til borgere på hospitaler, i daginstitutioner og på plejehjem, siger Ghita Parry, formand for Kost & Ernæringsforbundet, som er fagforening for kost-, ernærings- og sundhedsfaglige.

– Kreativiteten og trivselen hos de kostfaglige medarbejdere i køkkenerne øges markant, når de får årstidens lokale råvarer frem for halvfabrikata mellem hænderne. Det er et godt afsæt for at øge madens kulinariske kvalitet, og samtidig bliver maden mere bæredygtig, når mængden af kød begrænses, og der sættes fokus på løsninger, som kan nedbringe madspild. ■

Forslag til læseren, politikerne og kommunerne (se dem udfoldet på www.økovalg.dk):

Både kandidater og aktive borgere kan, på baggrund af gode erfaringer i mange kommuner, tale for:

- Mere økologi i kommunens/regionens køkkener i en omlægning, der samtidig skaber klimafordele og bedre økonomi via mindre madspild, mere grønt og mindre kød.
- At sænke klimabelastningen i landbruget via samarbejde med økologer om klimahandlingsplaner.
- At sikre rent drikkevand via mere frivillig omlægning til økologi i drikkevandsarealer.
- At skabe vækst, iværksætterier og job vha. en aktiv økologiske erhvervs politik.
- At samarbejde med økologer og borgere om naturpleje.
- At gøre børn og unge klogere på mad, økologi og natur, ved at alle skolebørn oplever at så, dyrke, høste og tilberede økologisk mad.

Lokal mad styrker demokratiet

Af Bente Hessellund Andersen og Jacob Sørensen – Miljøbevægelsen NOAH

Lokal produktion og afsætning af fødevarer kan bidrage til at øge borgernes demokratiske indflydelse og kendskab til jordbruget og dermed deres muligheder for at stille krav til, at jordbruget lokalt tager hensyn til natur, miljø og klima. Samtidig kan det give grobund for bedre madkvalitet og større variation i de produkter, der dyrkes.

I den offentlige debat ses stor tilslutning til lokalt og bæredygtigt produceret mad fra både borgere og politikere, men i realiteternes verden er det de færreste lokalsamfund, der omsætter ordene til handling. Kommunalvalget er derfor en oplagt mulighed for at få øget lokal produktion og afsætning på dagsordenen.

Lokal dialog kan give grobund for omstilling af jordbruget

Mange steder svigter jordbruget i forhold til at involvere sig i det lokale samfund. Landmændene kan for eksempel ansætte lokal arbejdskraft og involvere sig i at finde løsninger på de problemer, de påfører lokalområdet. Men lokalsamfundet svigter også. Mange lokalpolitikere vil gerne promovere lokale fødevarer, men har ingen politik over for det flertal af landmænd, der producerer til verdensmarkedet.

Gensidig dialog mellem landmænd, og dem der skal aftage deres produkter, kan få landmanden til at overveje mere miljøskånsomme dyrkningsmetoder og samtidig få forbrugerne til at betale for sociale og miljømæssige værdier. De lokale politikere må skabe rammerne for den nødvendige dialog mellem landmænd og lokalsamfund og bidrage til at udarbejde en vision for fremtidens jordbrug.

Kommunen kan være med til at sikre lokale måltider

Over hele landet har borgergrupper sat fødevarerfællesskaber, fællesspisninger og folkekøkkener i værk. Når borgerne mødes på kryds og tværs for at udføre arbejdsopgaverne, går snakken om mad, og hvordan man tilbereder årstidens lokale grøntsager. Mange offentlige køkkener har lagt om til økologi og lokale fødevarer. Det har bl.a. medført en langt større arbejdsglæde blandt køkkenpersonalet, fordi det bliver interessant at sætte sig ind i, hvor råvarerne kommer fra, og fordi det bliver sværere at ty til industrielt bearbejdede

produkter. For at holde budgetterne, bliver der ofte serveret mindre kød, men flere grøntsager, hvilket er godt for både sundhed, miljø og klima.

Kommunen kan indgå aftaler med de lokale producenter om at aftage deres produkter, hvis de produceres økologisk. Desuden kan kommunen stille jord til rådighed for unge jordbrugere, der vil forpligte sig til at producere økologisk til de offentlige køkkener. ■

Forslag til læseren, kommunerne og politikerne:

Kandidaterne bør arbejde for:

- En lokal fødevarerstrategi for kommunen, som fremmer lokal distribution og afsætning, økologiske og biodynamiske principper, naturpleje samt folkelig deltagelse.
- Initiativer der fremmer samarbejdet mellem lokale producenter og distributører.
- Støtte til folkelige initiativer som fremmer fællesskaber om lokale fødevarer bl.a. ved at stille lokaler til rådighed eller ved at støtte markedsføring, debatter, kampagner mod madspild, besøg hos producenter mv.
- Støtte til folkelige initiativer som fremmer kendskab til, hvordan vores mad kan produceres bæredygtigt, f.eks. ved at stille jord til rådighed for borgernes egen dyrkning af frugt og grøntsager.
- Omlægning af alle offentlige køkkener i kommunen til en så høj andel af lokale fødevarer som mulig, som er økologisk eller biodynamisk produceret. Herunder hører aftaler med (og evt. støtte til) lokale producenter.

På noah.dk/kv17 kan du læse om andre miljøemner, der er vigtige for kommunalvalgkampen i 2017.

Energibesparelser

– Kommunerne spiller en central rolle i nedbringelse af energiforbruget blandt borgere og virksomheder

Af Janus Hendrichsen og Gunnar Boye Olesen – Miljøorganisationen Vedvarende Energi

▲ Der er stadig meget varmemedforbrug at spare i Danmarks huse, også i varmeinstallationerne. Foto: Morten Kjærgaard.

Der er overalt i Danmark store potentialer for energibesparelser i vore boliger. Det har bl.a. Vedvarende Energis afdeling EnergiTjenesten vist gennem 12 års aktiviteter med at nedbringe energiforbruget hos borgerne, primært med uvildig rådgivning og lokal informationsindsats. Aktiviteterne har vist at der er store muligheder for at realisere besparelser.

Det er desværre ofte en opfattelse blandt ejere af enfamiliehuse, at rådgivning er for dyrt. Det betyder at mange energibesparelser aldrig gennemføres. Nogle borgere skal have generel inspiration til at komme i gang, andre

have nogen på besøg for at få et kvalificeret blik på husets detaljer, og atter andre skal have afklaret mulighederne, fx ved at tale med håndværkere og en rådgiver.

Alle disse forskellige behov kræver forskellige tilgange og metoder. En landsdækkende undersøgelse om eksempler på borgerrettede aktiviteter viser, at der er stor effekt af at gennemføre aktiviteter for grupper af borgere. Der ligger en fastholdelseeffekt i at flere har medvirket i den samme aktivitet.

Ligeledes fremhæver borgerne, at det er afgørende, at de kan spørge en uvildig rådgiver. Energistyrelsen har i tilbudet Spareenergi.dk givet adgang til en sådan service med en landsdækkende telefonlinje. Der er dog tale om en ►

generel rådgivning som ikke fører den enkelte frem til selve byggeprojektet.

I en undersøgelse af effekten af BedreBolig tjek i enfamilieboliger, var det tydeligt at de, der modtager tilbud om en grundigere gennemgang, også gennemfører mest. Og flere kommuner har da også valgt at finansiere sådanne tilbud helt eller delvist for at fremme energibesparelser og beskæftigelse.

Beregninger af det samlede potentiale viser, at der er for ca. 200 milliarder kr. rentable energirenoveringer i den danske boligmasse. Og energirenoveringerne vil gøre det lettere at nå målet om et klimaneutralt samfund baseret på 100% vedvarende energi. Hvis vi vil gennemføre de rentable besparelser på fx 20 år, svarer det til at gennemføre energirenoveringer i størrelsesordenen 10 mia. kr. pr. år. Det svarer til 100 mio. kr. pr. år i en gennemsnitskommune og vil give beskæftigelse på omkring 110 arbejdspladser direkte i

byggeriet i en sådan kommune + afledt beskæftigelse i andre erhverv.

Det er god og langsigtet beskæftigelsespolitik og borgernær klimahandling, at gennemføre borgerrettede aktiviteter om energibesparelser og vedvarende energi. Kommunernes rolle og deres nærhed til borgerne gør det naturligt, at de tager denne rolle. ■

Forslag til kommunerne:

- Start borgerrettede aktiviteter som skal fremme energibesparelser og vedvarende energi i kommunen, både overfor parcelhuse og etageejendomme
- Der er allerede udviklet effektive metoder og der findes masser af erfaringer, brug dem
- Argumenter med at aktiviteterne giver en nye indtægter fra skatteindbetalinger og samtidig er god borgerservice.
- Argumenter med at kommunen da også arbejder borgerrettet med sundhed med forventning om effekter i fremtiden. Det bør samme bør gøres for energibesparelser.

Læs mere på www.ve.dk under Kommunalvalg 2017, også om gode erfaringer og ideer.

Lokalt ejet vedvarende energi styrker fællesskabet

Af Jacob Sørensen – NOAH,

Henning Bo Madsen – Alliancen for Community Power i Danmark og Vestjyllands Energi- og Miljøforening.

Når stikkontakten leverer lokalt produceret elektricitet fra vind eller sol, er det ikke kun godt for miljøet, men også for lokalsamfundet. Lokalt ejede vedvarende energi-anlæg kan skabe lokale indtægter, arbejdspladser, renere miljø, mindre afhængighed af energi-import og løfte 'udkantsdanmark'.

Ny teknologi har været med til at gøre decentral energiproduktion attraktiv. Desuden har vi de seneste år været vidne til, at kommunalt ejede fjernvarmeselskaber har (tilbage)købt kraft-varmepumper fra kommercielle selskaber som DONG og Vattenfall. Omstilling til fælles eller kommunalt ejet decentral vedvarende energi-forsyning vil dog gå hurtigere, hvis kommunerne sætter ressourcer af til at hjælpe borgere, lokale andelsselskaber og sig selv med omstillingen.

Lokal energi styrker fællesskabet

Andels- eller fællesejede vindmøller, solceller og varmepumper styrker den sociale og demokratiske sammenhængskraft

i kommunerne, på samme måde som en sportsklub styrker fællesskabet. Folk, der bor eller arbejder tæt på projektet, har gavn af det. Et eventuelt overskud går tilbage til lokalsamfundet eller geninvesteres i andre projekter i lokalsamfundet.

Desværre ser vi for øjeblikket, at ejerskabet til vindmøller og solceller foreslås centraliseret og overladt til transnationale energiselskaber og kapitalfonde. Anlæggene skal drives af professionelle, private investorer, som arbejder målrettet for størst muligt udbytte til deres aktionærer. Lokalsamfundet høster ikke fordelene, men kun det, der opfattes som ulemper, f.eks. støj og forringet udsigt.

Kommunen bør støtte lokale initiativer

Mange borgere, kommuner og virksomheder kan producere el og varme med sol og vind – primært til eget forbrug. Danske erfaringer viser dog, at der er mange forhindringer på vejen fra ide til et anlæg i drift, hvad enten der er tale om andelsselskaber, fælles eje, kommunalt eje eller privat forbrugere af lokal energiproduktion. Lokale initiativer har behov for tid og rådgivning til at klare juridiske, finansielle og planlægningsmæssige udfordringer.

Der er brug for et holdnings-skifte blandt politikere og embedsmænd, så de fokuserer på at opstille rammer, som hjælper borgere, lokale andelsselskaber og kommuner med omstillingen til forsyning fra vedvarende energikilder. Forhåbentligt vil KV17 være startskuddet til et sådan holdningsskifte i mange kommuner. ■

Forslag til lokale borgere, foreninger og kommunerne:

Under valgkampen kan kandidater og vælgere diskutere, hvordan:

- Kommunen kan hjælpe lokale initiativer med vedvarende energi-anlæg og yde støtte til organisering af lokale andelsfællesskaber.
- Borgerne får information om muligheder for fælles forbrugerejede anlæg.
- Kommunen reserverer pladser til vindmøller og solcelleanlæg ejet af kommunen eller andre former for lokalt fælles eje.
- Politikerne afkræves løfter om solvarme, varmelagre, varmepumper og hjælp til besparelser hos forbrugere i kommuner, hvor der er kommunalt ejerskab af varmeforsyningen.
- Alle kommunalt ansatte tilbydes et energispare- og solenergitjek af deres bolig.
- Kommunale politikere kan lægge pres på landspolitikerne for bedre vilkår for forbrugerejet og kommunalt ejet vedvarende energi.

På noah.dk/kv17 kan du læse om andre miljøemner, der er vigtige for kommunalvalgkampen i 2017.

Vindmølleprojekter skal sikre lokal udvikling og støtte

– Det kan kommunerne sikre

Af Gunnar Boye Olesen – Miljøorganisationen Vedvarende Energi

Over hele landet er ubetænksomme vindmølleprojektmagere og aggressive møllemodstandere ved at stoppe opstillingen af vindmøller. Det er både skidt for den nødvendige omstilling til vedvarende energi og for at indtægter fra vindmøller kan bruges til at udvikle lokalområder.

Der er dog en række gode eksempler, hvor møller har støttet udviklingen i et lokalområde og modstanden har været minimal. Og der er også en række eksempler på at i områder, hvor et mølleprojekt er blevet stoppet af lokal modstand, er et andet, lokalt orienteret, mølleprojekt senere budt velkomment. Kommunerne sidder med nøglen til, om mølleprojekter skal skabe udvikling eller strid. Et byråd kan simpelthen sætte retningslinjer for mølleprojekter, som sikrer at kun projekter med bred lokal nytte og opbakning får tilladelse til etablering. I tvivlstilfælde kan kommunen arrangere en afstemning blandt lokale omkring mølleprojektet i det område, hvor man kan se møllerne tydeligt og i visse situationer høre dem. Her bør være et markant flertal for møllerne.

Derfor er hermed en opfordring til at byråd efter kommunalvalget udarbejder vindmøllestrategier, der sikrer at vindmøller gavner lokalt. Hovedpunkterne kan være:

- Vindmølleprojekter skal give hovedparten af overskuddet til lokal udvikling.
- En stor del af overskuddet fra midlerne skal gives til faciliteter, som mange lokalt kan få gavn af, fx infrastruktur, indkøbsmuligheder, fælles/forsamlingshuse, sports- og kulturfaciliteter, uden at det dog må fratage kommunen ansvaret for almindelig infrastruktur m.m.
- En del af overskuddet skal også kunne bruges til at tiltrække og fastholde beboere i lokalområdet, fx ved midler til renovering og energiforbedringer af ejendomme.
- Lokalområdet er generelt området op til omkring 5 km fra vindmøllerne, men der kan afviges fra denne grænse i enkelte tilfælde, hvis det er et lokalt ønske.
- Vindmølleprojekter skal indgå i en dialog med lokale beboere om den præcise placering af møllerne forud for VVM undersøgelsen for at sikre at der tages lokale hensyn fra starten af planlægningen.
- Hvis der er indsigelser fra mere end 10% af beboere og erhvervsdrivende indenfor fx 5 km fra møllerne, skal der

holdes en lokal afstemning om projektet for beboere og erhvervsdrivende indenfor fx 5 km fra møllerne. Indsigelserne skal senest være indgivet i forbindelse med høringen om VVM-redegørelsen.

- Kommunen skal arbejde for at de eksisterende statslige regler for at skabe lokal støtte til projekter opretholdes og forbedres. ■

Forslag:

Vi opfordrer til at kommuner laver nye kommunale vindmøllestrategier, der sikrer at vindmøller gavner lokalt og at der er lokal medbestemmelse omkring planlægning og godkendelse af nye vindmølleprojekter.

Læs mere om forslag til kommunale vindmøllestrategier og gode eksempler på www.ve.dk under Kommunalvalg 2017

▼ Vindmøller ved Hvide Sande og indsejling til den havn, der er forbedret via indtægter fra møllerne. Møllerne er ejet af en lokal udviklingsfond og borgere i Hvide Sande.

Grøn trafikpolitik

– Bør være kommunal prioritet

Af Rådet for Bæredygtig Trafik v. Kjeld Allan Larsen, Cyklistforbundet v. Klaus Bondam, NOAH trafik v. Ivan Lund Petersen og Miljøorganisationen Vedvarende Energi v. Gunnar Boye Olesen

Mens flere og flere overalt i verden er ved at omstille til lav-emissionssamfund med minimale drivhusgasudledninger, er dansk trafik en af de markante undtagelser. Den stigende danske biltrafik er med til at underminere den globale indsats for et begrænset klimaændringerne til tålelige niveauer. Samtidig forringer den livet for hundrede tusinder af støjplagede danskere.

Kommunerne kan gøre meget for at vende udviklingen og bidrage til omstilling til en mere bæredygtig trafik, ved fx at:

- **Afskaffe gratis parkering for kommunens medarbejdere.** Gratis parkering, specielt i byerne, er nok det mest miljøfjendske frynsegode, og er urimelig overfor andre borgere. Samtidig er der pæne besparelsmuligheder ved at afskaffe gratis parkering. Medarbejdere kan parkere på samme vilkår som andre borgere.
- **Optimere kommunal kørsel** med en mobilitetsplan for kommunen, som omfatter både kommunens interne kørsel, medarbejdernes pendling, og borgernes transport til kommunale funktioner som skoler, børnehaver m.m.
- **Indrette kommuneplaner** så alle funktioner med væsentlige transportbehov har god kollektiv trafikbetjening.
- **Sørge for at bysamfund har god kollektiv trafikbetjening** og at beboere i landområder har kollektive transporttilbud. Dette vil også bevare attraktive boliger overalt i kommunen og sikre boligernes værdi.
- **Lave en transportmiljøplan** med mål om at reducere støjen for trafikstøjplagede boliger med fx 20% indenfor 4 år. Det kan omfatte hastighedsbegrænsninger, trafikomlægninger, omstilling af busser til eldrift m.m.

- **Lave eller forbedre en cykelplan for kommunen**, så mest mulig transport kan foretages med cykler på sikre cykelveje og stier. Overvej også at styrke cykelturismen.
- **Sikre at skoler og børnehaver tilbydes i cykelafstand fra hjemmene** og indret sikre skoleveje og god, overdækket cykelparkering ved skoler.
- **Begrænse hastigheden i byerne**, også af støjhensyn, og lav zoner med fx 30 km/t.
- **Begrænse krav til parkering ved byggeri til kun at omfatte P-pladser for handicappede og servicekørsel.** Minimumskrav til P-pladser i byområder er med til at øge trafikken og er samtidig fordyrende for byggeriet, hvilket både belaster erhvervsbyggeri og gør byboliger unødvendigt dyre. Boligselskaber skal kunne bygge boliger i byer uden egen parkering, og lade beboerne bruge kollektiv transport, cykler, delebiler, m.m.
- **Lave kampagne sammen med ejendomsmæglere for at få pendlere**, der arbejder i kommunen, til at flytte til cykelafstand fra arbejdspladsen. ■

Forslag:

Kommuner bør tage ansvar for den stigende CO₂-udledning fra biltrafikken og bør gøre en indsats for at reducere transportbehovene, få flere til at bruge kollektiv transport og cykling, og starte med egne medarbejdere og brugere.

Læs mere om forslag til hvad kommuner kan gøre, ved:

- Cyklistforbundet, <https://www.cyklistforbundet.dk/>
- Miljøorganisationen VedvarendeEnergi, www.ve.dk, se Kommunalvalg 2017
- NOAH Trafik, www.noah.dk
- Rådet for Bæredygtig Trafik, <http://baeredygtigtrafik.dk/>

◀ Aarhus cykelgade (Mejlgade), hvor cyklerne er prioriterede, krydser den nye letbane, der giver hurtig og miljøvenlig forbindelse på tværs i Aarhus

En bæredygtig trafik med cykler

Fra de grønne foreningers fællesmøde på Christiansborg april 2017 kom dette bidrag fra foreningerne: Rådet for Bæredygtig Trafik, Cyklistforeningen, Zero Waste Danmark, Permakultur Danmark og Munksøgård økosamfund

På fællesmødet for grønne foreninger på Christiansborg 8. april 2017 fremkom en gruppe, som bl.a. arbejdede med bæredygtig trafik med følgende forslag:

1. **Cykelhandlingsplan** – muligheder for at etablere genveje og fordele for cyklister. Gøre det attraktivt at cykle, f.eks. ved at asfaltere stenstier. Gøre cyklen konkurrencedygtig ift. bilen. Gør det lettere og hurtigere at cykle end at køre bil.
2. **Kommunale forvaltninger:** Der kan laves en ordning med låncykler, f.eks. el-låncykler for kommunalt ansatte. Kan udvides til at være en låneordning, hvor også lokale arbejdspladser kan låne cykler og kommunens egne borgere kan låne cykler. I Køge og Roskilde eksisterer allerede sådanne ordninger.
3. **Kørselsfradrag på cykelkørsel i offentlig tjeneste.** Eksempel: „Kører du bil til arbejde, kan du få 50 øre i kørselsfradrag pr. km, kører du cykel kan du få 3 kr. i fradrag pr. km.“ (sådan er det i Randers) og tydeliggør for kommunalmedarbejdere, at de kan få fradrag for at cykle. Man skal kunne få fradraget for de korte afstande. Det nytter ikke noget, at man f.eks. først kan få fradrag efter 12 km., når det er mest attraktivt at cykle til arbejde på kortere strækninger.
4. **Landkommunerne bør have flere cykelstier.**
5. **Indfør delebilsordninger** vedrørende el-biler. Og efter fyraften vil det være sund fornuft, hvis familierne kunne bruge den kommunale elbil.
6. **Genbrug de herreløse cykler**, som kommunerne indsamler, og tilbyd, at borgerne kan låne/modtage en cykel. Dette opfordrer til mere cykling. Lav ordning, hvor cyklerne repareres og sælges til fordelagtige priser til borgerne.
7. **Frem offentlig transport/kollektiv trafik.** Sørg gerne for, at man kan få sin cykel med, eller frem muligheden for at låne cykel til og fra offentlig transport, f.eks. ved at anvende herreløse cykler.
8. **Lav bilfrit bycentrum og færre parkeringspladser i bycentrum:** Fredeliggør bymidten. Oslo har f.eks. lavet plan om bilfrit centrum.
9. **Flere særlige p-pladser til elbiler med opladere** for at gøre det mere attraktivt at køre i el-bil. ■

Stop afbrændingen af biomasse i energiforsyningen

Af Bente Hessellund Andersen – Miljøbevægelsen NOAH

Omstillingen fra fossile brændsler til biomasse i den lokale el- og varmeproduktion bør under ingen omstændigheder fortsætte. Det er kun takket være fiktive beregninger, at afbrænding af biomasse pynter på klimaregnskabet. Til gengæld giver den anledning til ødelæggelse af natur og tab af biodiversitet.

Bioenergi – ikke bedre end kul

Mange kommuner er for tiden i gang med at udbygge kapaciteten til at producere el og varme med biomasse på trods af, at brugen af bioenergi i energiproduktionen er forbundet med alvorlige miljø- og klimaomkostninger. Det får det danske klimaregnskab til at se godt ud, men kun på papiret. Regnskabet er ikke reelt, for når man afbrænder

træ, tager det lang tid før genvækst i skovene har bundet den CO₂, der frigives ved afbrændingen – mindst 20-30 år og oftest længe, nogle gange århundreder. Der er tale om en 'kulstof-gæld', der skal betales tilbage.

Og jo mere træ, der brændes af globalt, desto længere er tilbagebetalingstiden. Vi bruger nemlig allerede de træressourcer, der bliver tilovers, når der fældes træer til tømmer – som er dem, der har den korteste tilbagebetalingstid. Eftersom vi brænder så meget træ af i Danmark, tærer vi på de globale træressourcer. Resultatet er, at den biomasse, vi brænder af, ikke er bedre for klimaet, end de fossile brændstoffer, den erstatter.

Falske løsninger

Omstillingen fra fossil energi til bioenergi er et eksempel på en forfejlet form for omstilling. Det gælder, hvad enten der er tale om fast biomasse i kraft-varmesektoren, biogas baseret på landbrugets gylle eller biobrændstoffer i transportsektoren. På grund af uigennemtænkte politikker har bioenergi fået lov til at tælle som CO₂-neutralt, selv om CO₂-udledningen fra skorstenen reelt er større end fra kul, da biomassens brændværdi er ringere end kuls.

Men når vi nu ved, at det er bydende nødvendigt, at vi her og nu skal nedbringe mængden af drivhusgasser i atmosfæren, kan vi som befolkning ikke tage til takke med 'løsninger', som øger atmosfærens indhold af drivhusgasser, selvom de ser fine ud på klimaregnskabet. 'Løsninger' som samtidig underminerer biosfærens evne til at afbøde klimaforandringerne ved at optage CO₂ fra atmosfæren og bygge det ind i stabile kulstofforbindelse i jord- og plantesystemerne. I så fald bliver vi endnu værre stillet, end vi er i dag.

Langsigtede investeringer i lokal energi

Den nuværende store interesse i at investere i biomassebaseret energi fjerner midler til nødvendige langsigtede investeringer. Kommunerne bør anvende borgernes skat-

tekroner på investeringer i langsigtede bæredygtige energisystemer baseret på eksempelvis sol og vind samt systemer, der kan lagre energi fra disse emissionsfrie energikilder. ■

Forslag til læseren, foreninger og kommunen:

- Kandidaterne bør kræve, at der udarbejdes emissionsregnskaber, der afdækker de reelle emissioner fra afbrænding af biomasse og ikke bygger på fiktiv CO₂-neutralitet.
- Borgerne skal informeres om de reelle CO₂-besparelser, der kan forventes ved investeringer i nye anlæg til energiproduktion.
- Kandidaterne kan beskrive, hvad kommunen kan gøre for at afvikle brugen af bioenergi i lokalområdet, herunder sørge for at få udarbejdet planer, der bygger på emissionsfrie energikilder som sol og vind.
- Kommunalbestyrelsen kan arbejde for vindmølle- eller solcelleprojekter med lokal opbakning og ejerskab.
- Kommunen kan informere om muligheder for fællesjede anlæg, støtte organisering af lokale fællesskaber, og udpege mulige placeringer gennem kommuneplan og lokalplaner.

På www.noah.dk/kv17 kan du læse om andre miljøjæmner, der er vigtige for kommunalvalgkampen i 2017.

▼ Danmark importerer træpiller fra USA i voksende mængder. Foto: Dogwood Alliance.

Tema 2: Bæredygtige byer og lokalsamfund

Verdens fremtidige byer er bæredygtige

De optager ikke ret meget plads på verdenskortet, men snart bor over 60% af klodens samlede befolkning på godt 7 mia. i byerne. I Danmark regner man med, at 70% bor i byerne år 2030. Derfor har byerne har en fuldstændig afgørende indflydelse på vores evne til at leve bæredygtigt.

Moderne byer har en stærkt negativ påvirkning på klimaet, biodiversiteten, brugen af jordens ressourcer. På miljø, vandets kredsløb, fødevarer, dyreliv – for ikke at tale om det liv, vi mennesker lever. Det kan vi gøre helt anderledes og langt mere bæredygtigt. Til alles fordel.

Bæredygtig bosætning og liv på landet

De sidste 25 år har vi været vidne til en stadig stærkere fraflytning fra land-distrikterne ind mod byen. Landet tømmes for erhverv og mennesker. De små byer nedlægges, butikker lukker, busruter forsvinder. Mange steder ligger tidligere levende lokalsamfund hen med fraflyttede huse, der er ved at falde sammen, og nedlagte forretninger, hvor næringslivet består af en tankstation og et pizzeria.

Det er spild af muligheden for gode liv i lokale fællesskaber. Af en kultur, hvor børn og voksne bruger naturen, lever med og af den. Af en livsstil med mere ro og mindre 'hamsterhjul' end storbyens.

Men vi kan genskabe lokalsamfundets driftighed og beskæftigelse. Skabe kulturliv, grønne lokale jobs, fødevarerproduktion, fællesskaber og alt det, der giver liv til landet.

Vi kan skabe bæredygtige byer

Af Niels Aagaard – Landsforeningen for Økosamfund, LØS

Byer udleder voldsomt meget CO₂. Det kommer fra trafikken, fra den energi vi bruger til opvarmning og strøm, fra (beton)byggeriet og byens mange aktiviteter. Der er et stort spild af ressourcer, fx mad hvor 1/3 smides ud, spildevand og affald som ikke genanvendes. Luften er fuld af partikler, som forårsager sygdom.

Set med klodens øjne er vores byer meget uhensigtsmæssigt indrettet.

Byerne er også fyldt med støj, røg, travlhed, trafik og stress. De kunne være langt bedre rammer for hverdagen.

Være steder, hvor menneskenes trivsel er i højsædet. Både for voksne og børn.

Byerne kan indrettes så de fremmer gode liv – med lys og luft, arkitektonisk smukke, trafiksikre, med hyggelige byrum, cafeer, mødesteder og et spændende kulturliv. Byer med aktive borgere, der trives og engagerer sig i de mange fællesskaber. Borgerne kan udvikle byen sammen med kommunen og dens virksomheder. Og via fællesskaberne sikre, at byerne også bliver socialt bæredygtige uden den store ensomhed, som præger mange bymiljøer.

Byerne kan indrettes så de på alle de vigtige områder er miljømæssigt bæredygtige. Med økologiske huse. Bæredygtig transport. Vedvarende energi. Genbrug og 0-affald. Og meget andet. Byer kan være grønne og fyldt med natur og liv – fulde af spiselige buske og planter, med dyr, byhaver, skovområder, huse hvor der vokser grønt op af. Med trafik- og bilfrie områder.

Byerne kan rumme små butikker, værksteder og virksomheder med varer, der er bæredygtige med hensyn til både den måde de er produceret på og selve produktet. Varer som ikke belaster klimaet.

Forslag til hvordan byerne i kommunen kan blive til bæredygtige byer:

Skab ét bæredygtigt bykvarter i hver by som en start. Et økobykvarter kan være et afgrænset kvarter i byen af passende størrelse (måske 800-3000 personer), som gøres robust over for klimaændringer, et kvarter der hænger sammen og lever bæredygtigt både socialt, økologisk, økonomisk og mht. kultur og mentalitet. Det kendetegnes ved at være:

Et kvarter med fællesskaber. Det er et kvarter som udvikler en række sociale fællesskaber omkring fx lokal kultur, byhaver, energi-laug for sol- og vindenergi, fællesspisning, fødevarerfællesskaber, markedsdage, frivillighed, fælles arbejdspladser, sport. Ud af fællesskaberne vokser efterhånden en fælles identitet og kommunen og borgerne hjælpes om at opbygge disse fællesskaber sammen. Det kan fx ske ved:

- **Markedsdage** samler folk og giver mulighed for at bytte, genbruge og dele.
- **Fællesspisninger** giver livskvalitet, skaber fællesskab og gør at vi kender hinanden. Vi kan skiftes til at lave mad eller tage en ret med hver.
- **Fødevarerfællesskaber** sikrer os sunde økologiske fødevarer, som vi fordele i fællesskab. De mange fællesskaber gir livsglæde og -kvalitet. Fødevarerfællesskaber kan sikre kvarterets forsyning med sund mad fra bæredygtige landbrug i en passende radius omkring byen. En supplerende selvforsyning med fødevarer kan ske gennem et netværk af omfattende byhaver, på tage, pladser, tomter samt i skolerne, som får større væksthuse, hvori eleverne dyrker fødevarer.

Klimamærkning. Kvarteret arbejder på først at blive CO₂ neutral, for sidenhen at binde mere CO₂ end man udleder. Der måles jævnlige på forurening af luft og vand og på CO₂ udledning. Kvarteret får et klimamærke, som fortæller om udviklingen i, hvor meget eller hvor lidt man belaster klima og miljø.

Selvforsynende med energi baseret på 100% vedvarende energikilder. Solfangere, vindmøller, jordvarme installeres og styres af lokale energifællesskaber. Vi ved fra Samsø ▶

ØkoGården - et 4-længet økofælleskab i indre by

og mange andre steder i landet, hvordan det kan gøres. På kvarterets torve opstilles målere for, hvor langt man er kommet i denne målsætning.

Dele- og bytteøkonomi. Borgerne og kommune laver deleordninger a la bibliotekerne. Her deles alt mulig fx elbiler og -cykler, værktøj, haveredskaber, køkkenudstyr, film, musik og bøger.

Skab et tøjbyttemarked, så vi kan bytte os til det, vi gerne vil gå i, i stedet for at købe nyt.

Opret et 'Genskaber' – et sted der er en blanding af en genbrugsstation, et bytte-marked, hvor man kan aflevere og bytte sine brugte ting, og så et værksted hvor borgerne hjælper hinanden med at reparere deres ting. Et hyggeligt sted man kan komme, få hjælp, drikke en kop kaffe og nørkle med alt lige fra hårde hvidevarer, elkogere, kommoder eller gamle mobiltelefoner, der ikke virker.

Bæredygtig lokal produktion og handel. I kvarteret kan kommune, borgere og iværksættere i fællesskab udvikle en række bæredygtige lokale grønne jobs, – små værksteder og virksomheder, som producerer bæredygtige varer, og lokale grønne butikker som sælger dem. En del heraf kan inddrage de gamle håndværk og deres kunnen i en version 2.0.

Der produceres bæredygtigt til kvarteret, til hele byen og området udenom. Det gælder fx økologiske huse, vind-

møller/solcellesystemer til energi. Eller produktion og up-cykling af tøj, møbler, redskaber, elektronik. Produktionen skabes ved innovation og iværksætteri, som understøttes økonomisk, praktisk og ved kurser.

Sådan skabes et skridt ad gangen et levende lokalt handelsliv med økologi.

Boligerne gøres økologiske. De eksisterende huse renoveres så energiforbruget mindskes og husene gøres smukke, mere menneskevenlige med orangerier, farver, gårdmiljøer, planter o.l. Nye boliger opføres som økologisk byggeri af lokale naturlige og åndbare materialer som træ, halm, ler, kalk, sand, muslinger, tang, ålegræs. Hvor der lader sig gøre opføres nye huse som off grid huse, dvs. huse som ikke er på nettet i form af el-, kloak-, varmesystemer og er uden affald (se artikel om off grid huse under tema 5)

Kvarteret indfører 'Grøn Livsstil'. Meget af klimapåvirkningen kommer fra os forbrugere. Vi kan hjælpe hinanden med at lave nye forbrugsmønstre. Børn og unge lærer om det i skolerne. De voksne får tilbudt højskolekurser som familie. Resultat: Færre flyrejser. Mindre kød, især oksekød. Tøjet udskiftes ikke længere 6-8 gange årligt. Vi køber lokale varer, som ikke er transporteret fra den anden side af kloden.

Kommunen kan indføre et **Økologisk Fodaftryk mærke for kvarteret**, så alle kan følge ændringerne i livsstilen. Det kan måles bl.a. på <http://myfootprint.org>

Opsamling og genbrug af regnvand og spildevand. Af-faldssorteringssystemer ved huse.

Et Bæredygtigt Bykvarter kendes også ved sine omsorgsfællesskaber. I stedet for at visitere handicappede, psykisk syge osv. til kostbare og isolerende institutioner, så skabes der i kvarteret rammer for inklusion og rummelighed – i butikker, værksteder, kulturliv m.m. Så dem der ellers ville sidde med hænderne i skødet, tvunget til passivitet, bliver inddraget og fornemmer, at de kan noget og bliver en del af hverdagen. Det har man omfattende erfaringer for virker.

Et levende kulturliv er vigtigt. Kvarteret styrkes, når der er et lokalt kulturliv, hvor beboerne selv skaber kulturen i stedet for at være passive tilskuere til, at professionelle underholder.

Sådan går man igennem alle områder af kvarterets liv. Og når det er lykkedes i ét kvarter, så udbredes processen til andre kvarterer eller til hele byen, afhængig af den konkrete by, størrelse osv. Og til sidst har man: EN BÆREDYGTIG BY.

Klimatilpasning. Men selvom vi gør alle disse ting, så er der allerede klimaændringer i gang, som vil ramme både land og by. Oversvømmelser pga. øget nedbør, havstigninger, flodbølger, storme og meget andet. Derfor skal vi – udover at ændre vores livsstil – sikre os gennem diger, regnvandsopsamling og -genbrug. Beplantning med skove og naturlige vækster af varieret art. Genoprette naturen. ■

Et økofællesskab i storbyen

– Med nærhed, deleøkonomi og lokalproduktioner

Af Liselotte Østerby – Greenwich Copenhagen

Hvoran bringer vi landlivet til storbyen og skaber lokale, nære og bæredygtige fællesskaber i en større by? Og hvordan kan man bringe fordelene fra et økosamfund til storbyen og samtidig gøre brug af byens fordele?

Dette var de spørgsmål vi stillede os selv, da Jakob Ingholt og jeg Liselotte Østerby tog til den årlige internationale EcoVillage konference i Sverige i juli 2017.

Omgivet af inspirerende samtaler og spændende mennesker fra hele verden i en hel uge, var vi fyldt med ideer.

Første tanke var at starte en lille økolandsby i en gårdkarré af boliger i København, men vi var også godt klar over at det ville blive en udfordring at få fat i et større boligområde midt i København.

Så vi tænkte, hvorfor ikke bare lave et økofællesskab med alle de samme elementer som en traditionel økolandsby, men hvor vi ikke nødvendigvis bor sammen?

Ideen til Greenwich Copenhagen opstod og vi har nu skabt en platform hvor vi inviterer borgere i København til at være med til at bygge dette fællesskab.

Greenwich Copenhagen vil være et medlemsejet økofællesskab, hvor vi bor hver for sig forskellige steder i byen, men har en forening centreret om et fælleshus, med en masse spændende aktiviteter, hvor bæredygtighed er omdrejningspunktet.

Vore initiativer og aktiviteter tager udgangspunkt i hvad man ofte finder i en økolandsby:

- Et folkekøkken/cafe med fællesspisning hvor vi inviterer til sunde, miljøvenlige og hyggelige måltider.
- Et fødevarerfællesskab hvor vi dyrker jorden sammen på en mark lidt uden for byen.
- Et 'Deletek' hvor vi, ligesom på et bibliotek, med eget lånerkort har adgang til og deler alt mellem himmel og jord fx værktøj, haveredskaber, køkkenudstyr, bøger, tøj, lacykler og elbiler.
- En øko-shop hvor vi sælger medlemmernes produktioner og en masse andre bæredygtige varer.
- Spændende events, workshops og foredrag om bæredygtighed.
- Kreative værksteder med bæredygtige produktioner, samt reparationer af brugte ting.

Vi synes også det kunne være sjovt at bygge vores eget fælleshus i naturlige bæredygtige materialer. Som en del af byggeprocessen vil vi derfor afholde forskellige workshops omkring bæredygtigt byggeri, hvor vi vil lære om og eksperimentere ►

med forskellige miljøvenlige materialer og bæredygtige energikilder. Både medlemmer og folk udefra kan deltage i disse workshops og være med til at bygge fælleshuset.

Og ikke nok med at projektet er et initiativ der skal bringe medlemmerne tættere sammen, det inviterer samtidig alle borgere til at komme og være med, deltage i events og spise i cafeen. Som medlem får man blot nogle gode rabatter og andre fordele.

Vi arbejder med mål som fælleskab, sundhed, miljøvenlighed, holisme, glæde, innovation, holdbarhed og deleøkonomi. Vi ønsker at være en socialøkonomisk forening der skaber en forskel socialt og miljømæssigt i København. ■

Vores forslag til kommunen er at:

- Støtte projektet økonomisk så vi kan bygge fælleshuset og skabe rammerne centralt i Kbh.
- De hjælper projektet ved at låne eller leje os kommunalt ejet jord i byen.
- Vi får lov til at bygge eller renovere med eksperimentelle bæredygtige materialer og energikilder.
- Vi får lov at leje eller købe landjord lidt uden for byen med dispensation til at dyrke efter miljøvenlige principper.
- De hjælper os med at inddrage flygtninge og andre udsatte grupper fx ved ansættelser i vores cafe og fælleshus

Læs mere på: www.greenwichcopenhagen.dk

Bæredygtig bosætning på landet

– Nyt liv på landet

Af Niels Aagaard – Landsforeningen for Økosamfund

”Økosamfund er det bedste middel mod landsbydød, vi har“, siger landsbyforskeren Jørgen Møller fra Aalborg Universitet (DR, regionale nyheder, Nordjylland, 9.8.2014) – for det medfører tilflytning af ressourcestærke voksne, skaber liv og omsætning lokalt, børn til skolerne, skattegrundlag, nye lokale jobs m.m. Og det smitter af på lokalsamfundet og skaber nyt liv. Og så er det tilflytning af små samfund, hvor man lever bæredygtigt med en enkel grøn livsstil, som understøtter omstillinger i resten af kommunen.

Økosamfund er bosætninger, hvor et antal familier går sammen om at leve bæredygtigt, i et fællesskab hvor man hjælpes i det daglige og skaber en række lokale bæredygtige jobs, måske med selvforsyning. Det kan være alt fra 5 til 200 familier. Undersøgelser viser, at økosamfunds CO2 udledning ligger 60% under normalsamfundets (Kaj Hansen, 'Lifestyle Change as Climate Strategy', LØSNET no. 61-62, 2009).

Gennem de sidste 30 år har økosamfundene verden over udviklet eksempler på nye bæredygtige livstile og lokale samfundskulturer, hvor man ikke bare lever økologisk hvad angår bolig og fødevarer, men også eksperimenterer med at leve på måder, der skaber livsglæde, fællesskaber og kreativitet. Der er skabt rum for at gentænke – leve og lære, eksperimenterer, udvikle – og give videre til andre i en vekselvirkning med det øvrige samfund.

I den forstand er økosamfundene levende laboratorier for en bæredygtig fremtid.

Økosamfundene repræsenterer udviklingen af en innovations- og iværksætterkultur, hvor man ikke venter på, at andre – staten, de multinationale, offentlige institutioner osv. – gør det, men gør det selv. Inden for alle livets områder: Energi, kultur, transport, boformer, produktion, fællesskaber, lokalsamfund, byggeri, miljø. Man iværksætter, alene eller i fællesskab med andre.

I dag er der over 100 økosamfund i Danmark og 35 nye er på vej. Trenden startede for 30-40 år siden, og har aldrig været stærkere end i dag, især blandt unge familier fra byen. Mange kommuner har allerede skabt initiativer for at tiltrække økosamfund, fordi de kan se fordelene i tilflytning. Men der kan gøres meget mere. ■

Forslag til kommunerne:

Nye økosamfund og bæredygtige bofællesskaber i hver kommune de næste 4 år

- Kommunen kan aktivt støtte borgergrupper i at etablere lokale økosamfund ved at finde, sælge eller udleje egnede kommunalt ejede jordarealer til rimelige priser, som fx Hjørring Kommune, Sorø og Odsherred kommune gør det
- Kommunen kan hjælpe med at udforme bæredygtige lokalplaner sammen med de tilflyttende – lokalplaner, som understøtter økologisk byggeri, bæredygtig transport, lokal vedvarende energi m.m. Der laves en hurtig og fleksibel sagsbehandling, for vi ved, at mange bosætninger bremses af lang sagsgang
- Kommunen kan skabe såkaldte Særlige Økologiske Zoner, hvor det er muligt at eksperimenterer ud fra økologiske værdier, fx med økologisk husbyggeri, off-grid huse og fødevarerproduktion, så mulighederne for reelt at leve bæredygtigt øges
- Økosamfundskoordinator: Kommunen kan – ligesom Odsherred Kommune har gjort det – afsætte medarbejdertimer til at hjælpe nye økosamfund/bofællesskaber ind i kommunen til bosætning, gennem PR, ved at bygge bro til potentielle tilflyttere i byerne og borgergrupper i kommende økosamfund
- Og kommunen kan sammensætte en lokal borgergruppe, som formulerer de første rammer for en kommende bæredygtig bosætning, ligesom fx Hjørring Kommune har gjort det i Lønstrup
- Man kan sikre, at der er én person i teknisk forvaltning med særlig kendskab til økosamfund som fast behandler byggesager, vandrensning, affaldssortering, kloak, el-net, veje osv. så der er én indgang til kommunen på denne række af centrale områder
- Kommunens boligselskaber kan sammen med kommunen sikre, at der er billige bæredygtige lejeboliger i nye økosamfund
- Kommunen kan samarbejde med Landsforeningen for Økosamfund med henblik på at lave startpakker til nye økosamfund, og hjælpe kommunen med landsforeningens erfaringer og kontakter
- Skabe forudsætninger for en velfungerende bæredygtig transport, fx ved elbils-deleordninger med strøm fra lokale vindmøller, så indbyggerne i økosamfund, der måske har jobs i byer et stykke væk, har bedre betingelser for deres transport
- Kommunen kan understøtte økosamfunds skabelse af lokale jobs og virksomheder, ligesom fx Friland på Djursland, Andelssamfundet i Hjortshøj ved Århus eller Hertha nær Skanderborg har gjort. Her er der skabt bæredygtige lokalsamfund for mange 100'ede millioner, hvor man producerer til lokalsamfundet, skaber butikker, værksteder, landbrug, inklusion af handicappede osv.

Læs mere på www.okosamfund.dk og www.facebook.com/okosamfund

Livet tilbage på landet

– Eksemplet 'GROBUND' i Ebeltoft, Djursland

Af Niels Aagaard

Vi kan skabe liv, produktion og kultur på landet. I dag ligger vores landdistrikter stadig mere øde hen. Folk flytter, arbejdspladserne forsvinder, tilbage står spøgelsesbyer med tomme huse og store landområder uden aktivitet og liv. Og uden produktion, som i stort omfang er flyttet ud af Danmark til lande som Kina.

Det følgende er en ide til, hvordan vi kan gøre. Et projekt, 'Grobund', skabt af lokale borgere på Djursland, der så småt er igang, med ideer som er så indlysende livskratige, at vi synes de fortjener at blive delt. For alle kommuner kan gøre det samme. Det kræver blot nogle aktive lokale borgere, en tom fabrik, noget jord og en kommune der støtter.

En fabrik og noget jord

Forestil dig en gammel, velholdt fabrik, stor nok til at rumme 60-70 små virksomheder og værksteder. Her produceres en række af de basale ting, vi har brug for – huse af træ eller halm, tøj, møbler, vindmøller, masseovne og energiproduktion, elektronik osv. I udkantsområderne står der mange tomme fabrikker, som kan købes billigt.

På jorden ved siden af fabrikken opbygges en bo-del på 55.000 m² beboelsesområde. Et lille samfund til 60 familier med 100 voksne. Husene er bygget af virksomheder i fabrikken og er bæredygtige fra a til z. De fleste beboere arbejder lokalt, i virksomhederne, i projektets landbrug og fiskeri m.m. Alle producerer selv og er iværksættere.

På den anden side af bosætningen er der dyrkbar jord som bruges til et større bæredygtigt landbrug med dyr. Et permakulturlandbrug, som suppleres af grøntsagsmarker, skovhaver og frugthaver med fritgående får, køer, gæs, høns, ænder. Alt økologisk og højeffektivt i arealudbytte, samtidig med at jordens humuslag genopbygges og der bindes CO₂. Én del af landbruget er beregnet på selvforsyning til

beboerne og en anden er produktionslandbrug til salg ud af Grobund.

Tæt ved ligger havet og færgehavnen i Ebeltoft. Her igangsættes et fiskeri, som giver føde og råmaterialer til produktion – fisk og tang, ålegræs, muslinger og andre produkter.

Kultur er en central del af initiativet, for vi lever ikke af brød alene – ånd og kultur skal der til for at skabe et spændende, kreativt liv. Fabrikken vil derfor også rumme virksomheder og værksteder, som arbejder med kultur – animation, film, billedkunst, musik, teater, rådgivning. Kulturvirksomhederne producerer kulturprodukter af mange slags som grundlag for jobs og indtægter. Samtidig medvirker udstillinger, koncerter, kulturaktiviteter til at udvikle fællesskabet mellem familierne og inddrage lokalsamfundet.

Koblet hertil skabes en lokal højskole med kurser og uddannelse inden for bæredygtighed og omstilling til en ny livsform. Højskolen uddanner ikke blot til tekniske færdigheder, men er også livslæring i at skabe et egentlig 'Folkestyre', sådan som det oprindeligt var tænkt, da demokratiet blev født – en styring af og ved folket eller borgerne selv.

Produktionsdelen består altså af egne virksomheder, som giver en høj grad af selvforsyning. Landbrug, dyr og fiskeri giver føden. Virksomhederne giver produktionen af basale livsfornødenheder og de grønne jobs til beboerne. Kulturen giver jobs og liv i kludene.

Bodelen: Bosætningen udgør tilflytning af et lokalt levefællesskab med liv – børn til skoler og institutioner. Engagerede, kompetente voksne som producerer, igangsætter, tager lokale initiativer og giver skattegrundlag for kommunen.

Stedet er baseret på lave leveomkostninger og en livsstil med lille klimabelastning. Fødevarerne er billige, lokale og sunde, vi producerer dem selv. Det samme gælder mange

af forbrugsvarerne som tøj, elektronik, transportmidler og møbler, hvor brugte varer up-cykles, så der produceres nyt af det gamle, formgivet med håndværksmæssig kvalitet og beregnet på at være langtidsholdbare.

Se mere på

www.grobund.org og facebook.com/BHoffgrid

Husene er billige. Bl.a. fordi jorden er billig – det er udkants Danmark. Husene er bygget af naturlige materialer som halm, ler, strå, muslingeskaller og træ, som findes i rigelige mængder lokalt. Der bygges småt og enkelt, og husets brug er gennemtænkt for at minimere pladsbehov. Mange beboere er selvbyggere eller medbyggere. Energien produceres af huset selv via solceller, lokale vindmøller og masseovne. Mange af husene er off grid og har derfor ingen omkostninger til kloak o.l. Et off-grid hus producerer sin egen el og varme. Opsamler og renser spildevand til eget forbrug og til vanding af afgrøder ved huset. Affald fra køkken og toiletter samt fra fx masseovn omdannes til gødning og naturgas i et kredsløb af næringsstoffer og vand. Husene er derfor ikke tilkoblet 'nettet' i form af kloak-, el-, varmesystemer. Husene har lavt ressourceforbrug, lille klimapåvirkning og ingen affald.

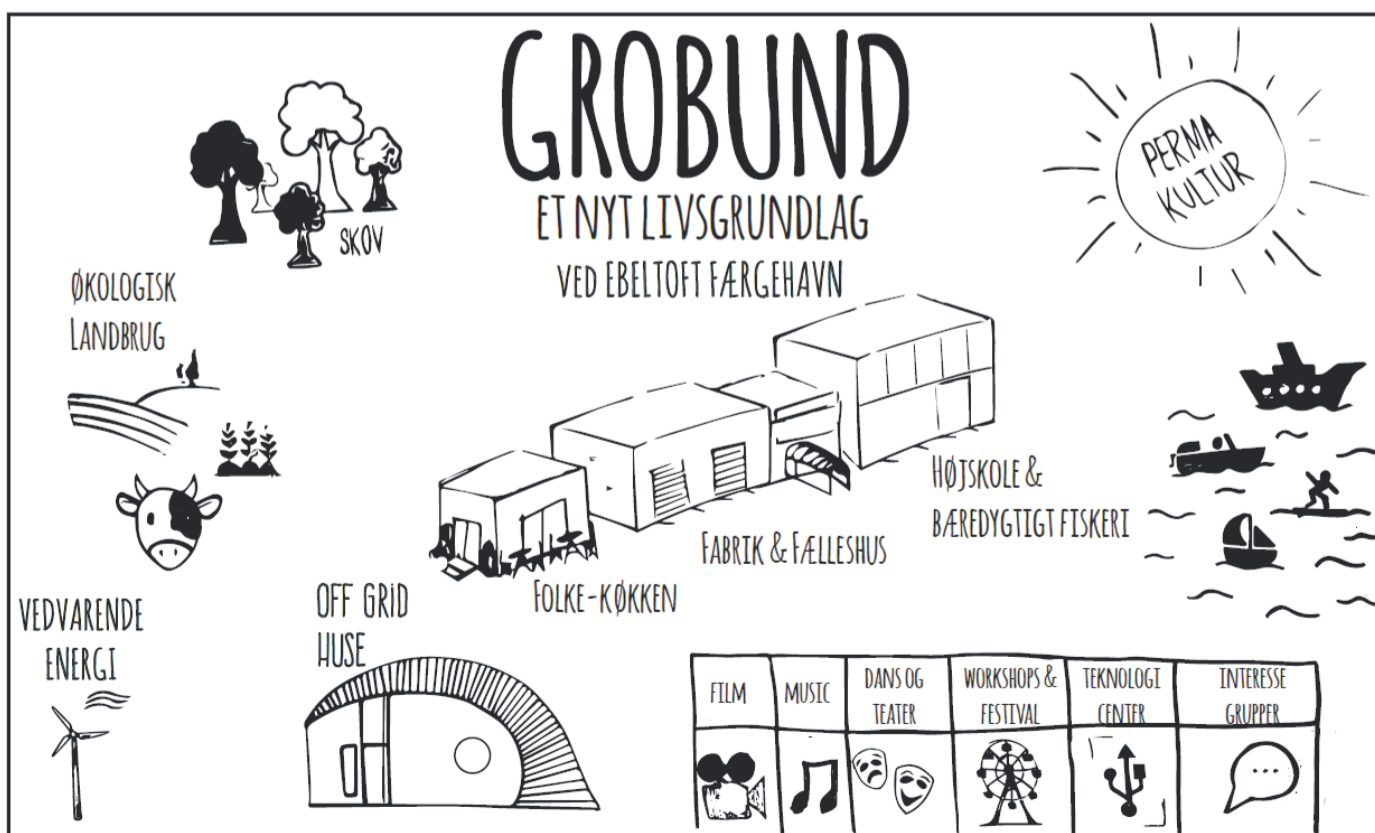
Et off-grid hus på 60 m² koster 200.000. 120 m² koster omkring 400.000 kr. i materialer – se iverigt artiklen om Off Grid huset på Brenderup Højskole.

Det lokale fællesskab opbygges gennem fællesspisning, indkøbsforening, vaskehus, værksteder, fælles arbejde, frivillighed, projekter på tværs og kulturalrangementer. Vi deles om en række ressourcer, fx el-biler, el-cykler, lokaler, værktøj, fryserum. Og lokalsamfundet inviteres til at deltage i både virksomheder og foreninger.

I dette bæredygtige lokalsamfund udvikler vi en ny etik, hvor vi passer på hinanden og gør tingene sammen. Passer på kloden og miljøet, så vi også tænker globalt, på de større sammenhænge og på, at der skal være en fremtid for de kommende generationer.

På sigt er det tanken, at Grobund vil være et grønt og miljøvenligt kraftcenter for iværksætteri, lokale virksomheder og grønne jobs, innovation og kreativ udfoldelse. Og ikke mindst inspirere til en bæredygtig livsstil.

Grobund er samtidig tænkt som en anden måde at være borger på, hvor vi skaber vores eget liv og vores egen økonomi. Opsætter vores egne mål for vores liv og tager ansvar for vore handlinger. Det er ikke vækst, der er i centrum, men at leve et ordentligt liv, leve med ansvar for hinanden og naturen. ■

Tema 3: Bæredygtig lokal økonomi

Vores globale økonomiske system er i gang med at destruere livsgrundlaget. Vi er nødt til at omlægge til nye måder at producere, sælge og forbruge på, hvor vi tager hensyn til naturen, mennesker og miljø. En anden form for økonomi – en bæredygtig lokal økonomi. Her er bud på en sådan.

Vækstøkonomiens alternativ

– Introduktion til Bæredygtig Lokal Økonomi

Af Niels Aagaard – Det Fælles Bedste

Hvis vi fortsætter med en vækst på 2% årligt, så vil vi om 30 år have fordoblet jordens økonomi, og så er ressourcerne opbrugt – så er der ikke noget at leve af.

I dag er væksten blevet eksponentiel, den stiger hurtigere og hurtigere, ligesom renters rente: 25% af al produktion siden år 0 – vores tidsregnings start – er fx skabt i de første 11 år af dette århundrede. En fjerdedel af al produktion gennem 2000 år på blot 11 år.

Vi er kommet til det såkaldte 'Accelerationssamfund' eller 'Vækstsamfundet' – mere og mere, hurtigere og hurtigere. Og alle virksomheder og regeringer på hele kloden kalder bare på mere 'vækst'. Men det kan kloden og for den sags skyld menneskene ikke bære mere.

Økonomien skulle være et redskab for os til at skaffe vore fornødenheder. Men i dag styrer den os så meget, at vi i stedet er blevet dens redskab. Vi producerer bare, også selvom

▼ *Plastik kommer fra olie. Olieindustrien domineres af de største firmaer i verden som desværre fortsætter med at udvinde og afbrænde de fossile brændstoffer, som skaber drivhuseffekt. Den fossile industri fortsætter også med at producere plast i gigantiske mængder, som smides ud efter brug verden over. Plastik forsvinder kun langsomt, når det smides ud. Lige nu er store dele af verdens have allerede ødelagt af plastikaffald, som dræber hvaler, fisk, ødelægger plankton og hele økosystemer.*

vi ikke har brug for det. En undersøgelse blandt 230.000 mennesker i 142 lande viste, at „90% af voksne mennesker bruger deres vågne tid på at lave noget, de egentlig ikke vil lave, på steder de egentlig ikke vil være“ (Barry Schwartz).

Vi lever i en verden med endelige ressourcer. Alligevel opfører vi os som om de var uendelige, og at vi bare kan producere løs. Men der er 'Grænser for Vækst' – det er vi ved at opdage for alvor.

Derfor må vi begynde at producere på en måde, hvor vi indtænker klima, miljø, ressourcer og mennesker. Kun producere dét, der er brug for. Producere lokalt og uden at transportere fra den anden side af kloden. Gøre det muligt at skille ad og reparere. Genbruger så affald bliver til ressourcer. Og meget mere.

Tænk på din mobil: I dag bliver en mobil udskiftet hvert andet år. Men alle mobiler kan produceres, så de kan holde længe, genbruges og så dele der går itu kan repareres.

Eller tænk på dit tøj – det meste af Danmarks tøj kommer fra den anden side af kloden, produceret i Indien, Pakistan, Kina af voksne og børn til en ringe løn. Vi smider det væk efter kort tid, fordi moden i dag skifter 8 gange årligt i Danmark. Det er billigt for os lige nu og her. Men dyrt for kloden.

Tænk på dine møbler eller al plastik fra olien – det ene produkt efter det andet. Det er svært ikke at tænke: Det kan vi gøre bedre.

I sin jagt på overskud og markedsandele kommer kæmpestore koncerner verden over – jf. de tre eksempler til sidst – til at ødelægge klodens liv. De 147 største globale firmaer ejer 40% af verdens værdier og omsætning og har en politisk indflydelse, som er langt større. Og de 85 rigeste mennesker ejer ligeså meget som halvdelen af jordens befolkning tilsammen, dvs. som 3½ milliard mennesker.

Vi kan håbe på, at de forstår omstillingens nødvendighed. Men indtil videre har de ikke ageret sådan. Så vi må starte selv. Borgere, foreninger, grønne virksomheder og kommuner. I det små, men seriøst og virkningsfuldt.

Det kan vi gøre ved simpelthen at sætte vores egen form for bæredygtig produktion og handel i gang. Så vi ikke længere er afhængige af kæmpemæssige globale firmaer langt væk, men lokalt kan producere vores egne basale livsfornødenheder. Det vil gøre os modstandsdygtige og robuste over for globale kriser, finanskaos og klimaændringer, der ellers om nogle år kan forhindre, at vi får varer, mad og arbejdspladser.

Tre eksempler:

- IKEA som udadtil gør meget ud af sin grønne profil er verdens 3. største skovbruger. Halvdelen af træet fældes i Rusland og sendes til Kina, som producerer møbler, hvorfra de transporteres til hele verden. Møblerne er fulde af kemi, usolide og korttidsholdbare, men det gør, at man kan sælge flere af dem, selv om det er spild af ressourcer. „Ikea lyver om sin grønne profil og ødelægger kæmpe skovområder. Derudover er koncernen ligeglad med verdens klimaproblemer“, som en tidligere topdirektør i Ikea, Johan Stenebo, siger det i sin bog fra 2009 med oplevelser fra virksomheden.
- Apple og de store giganter i mobilindustrien kunne sagtens lave mobiler, der er langtidsholdbare, men laver nye serier hvert år for at øge indtjeningen. Mineralerne hertil udvindes fx i Congo, hvor man med børnearbejde, massevoldtægt og overfald skaber angst hos befolkningen, så industrien kan tjene mest muligt på den billige børnearbejdskraft i minerne.
- Monsanto – et af de tre globale firmaer, som sidder på al handel med sæsæd – laver gensplejset sæsæd, som tåler firmaets giftige ukrudsdræber round-up. Så kan det industrielle landbrug tilsprøjte hele marker ad gangen med round-up fra fly. Mens vi, der spiser fødevarerne, indtager giften i kroppen. ■

En Bæredygtig Lokal Økonomi giver grønne jobs, lokal udvikling og bæredygtighed – og sundere rammer for livet

Af Niels Aagaard – Landsforeningen for Økosamfund

Vores økonomiske system kræver stadig 'vækst' og dermed mere produktion og forbrug. Det holder kloden helt enkelt ikke til. Vores ressourcer bliver opbrugt inden for en kortere tidshorizont. Drivhusgasser slippes ud i et aldrig før set tempo og skaber klimaændringer og global opvarmning. Naturen og dens biodiversitet dør. Og helt almindelige ting, som vi i dag tager for givet – mad, vand, luft, dyr, natur – forsvinder.

FN's klimapanel sagde det ligeud i 2015: „Risici forbundet med temperaturer på fire grader eller mere omfatter en markant udryddelse af arter, global og regional fødevarer- usikkerhed, og deraf følgende begrænsninger på almindelig menneskelig aktivitet“.

Det heldige er, at Danmarks og verdens økonomiske system som bekendt ikke er nogen naturlov – det er et menneskeskabt system, og vi kan hjælpes om at gøre tingene på andre måder. Borgere, foreninger, kommuner og lokale virksomheder kan hjælpes om at skabe en anden form for økonomi.

Økosamfundsbevægelsen i Danmark har arbejdet i 30-40 år med at udvikle andre former for lokal økonomi. Fra de erfaringer – og fra andre grønne foreninger i bred forstand – er her nogle bud på den nye økonomi. I første omgang principperne for en ny måde at gøre tingene på. Bagefter nogle konkrete forslag til en start.

Principperne først:

1. **En grøn/bæredygtig Livsstil.** Kommune og borgere hjælpes om at formulere en moderne guide til grøn livsstil, som giver (ikke-moraliserende) tommelfingerregler for fremtidens livsstil. På sigt skal vor livsstil gerne svare til, at vi ikke bruger flere ressourcer end, at der også er til kommende generationer, sådan som FN's Brundtland rapport fra 1989 oprindeligt formulerede bæredygtighed (1 klode princippet). Det handler ikke om afsavn, men om at leve enklere, klogere, deles, omlægge vaner, prioritere anderledes.

2. **Vi producerer fremtidigt hovedsagelig for de behov, der ligger i denne livsstil** – ingen grund til at producere bare for at producere. Eller lave vild luksus. Og vi deles om arbejdet, hvis noget viser sig overflødig. Eller også skaber vi nyt, nødvendigt og bæredygtigt arbejde.

3. **Vi skaber grønne jobs lokalt.** Med de fremtidsudsigter der er, så er der masser af jobs i at udvikle klimatilpasning, i omlægningen af landbrug, plante skove og stå for naturgenopretning, redde insekter, dyreliv, genopbygge hav, fjorde og søer osv. Men først og fremmest så ligger de grønne, nye jobs i at skabe bæredygtig produktion og handel:

4. **Vi udvikler lokal bæredygtig produktion og distribution af alle vores basale hverdagsvarer.** I dag er under 2% af alle danske varer bæredygtige. Befolkningen igangsætter selv – sammen med kommunen og de lokale virksomheder, der er interesseret. Der udvikles nye værksteder, firmaer og virksomheder som kan skabe de nye bæredygtige varer. Vi indfører altså gradvis en lokal forsyning af varer, hvor vi ikke længere køber møbler fra Kina, tøj fra Indien, jordbær fra Sydafrika, fisk fra Japan osv. Dermed gør vi os samtidig resiliente dvs. modstandsdygtige over for globale kriser og virkningerne af klimaændringer, for vi kan producere vores livsfornødenheder selv, lokalt, hvad der end sker.

5. **Vi genskaber de bedste af de gamle håndværk** med al deres viden om naturen, brugen af naturlige materialer og deres faglige kunnen. Betragter arbejde (også) som skaberkraft, hvor det ikke kun er produktet, men også den kreative proces bag, der tæller. Og hvor ting produceres til at være smukke og holde længe.

6. **Al produktion er inden for kort tid økologisk** målt på hele varens livscyklus fra start til slut, og alle varer laves langtidsholdbare, så vi sparer på ressourcerne. Alle varer mærkes ift. økologi og klimapåvirkning og gøres emballagefri. Og kommuner, borgere og bæredygtige virksomheder hjælper hinanden med at få staten til at nedsætte momsradikalt på økologiske varer.

7. **Vi arbejder med 0-affald og en genbrugsøkonomi – en cirkulær økonomi.** Affald findes ikke længere. Brugte ting gennemsorteres og alt genbruges. Alle varer kan i fremtiden skilles ad og en ødelagt del kan repareres og indgå i ny produktion – det gælder løbeskoen, cyklen, mobilen, tøjet, boremaskinen osv. Affald er ressourcer. Tøj, møbler osv. up-cykles til nye varer.

8. **Lokalområdet er i hovedtræk selvforsynende.** Bortset fra de større ting som biler, TV og andet som produceres bedst i helt stor skala. Men resten: Fødevarer, energi, huse, tøj, møbler og basale dagligvarer, det kommer fra lokalområdets produktion.

9. **Fremtidens virksomheder er baseret på fællesskaber.** Ligesom det gjaldt Danmarks andelsbevægelse 1860-1960 er de bæredygtige virksomheder – produktion og butikker – typisk fællesjet. Eller organiseret som socialøkonomiske virksomheder, der inkluderer mennesker, som normalt er uden for arbejdsmarkedet. Virksomhederne har alle et humant tempo, produktionen tilpasses menneskene ikke omvendt, og der er et udbredt medarbejderdemokrati.

10. **Alle virksomheder arbejder ud fra 4 bundlinjer:** De skal være bæredygtige økonomisk dvs. producere noget nødvendigt og brugbart og kunne klare sig på markedet og uden tilskud (bortset fra en eventuel opstartsperiode). Bæredygtige økologisk dvs. tage hensyn til natur og miljø, dyr. De skal være socialt bæredygtige dvs. behandle folk ordentligt samt mentalt bæredygtige dvs. ikke stress og ødelægge folk – i dag er dårligt psykisk arbejdsmiljø største årsag til sygefravær.

11. **Vores fødevarer produceres på måder, som opbygger jordens ressourcer, lagrer CO₂ og forbedrer mulden** – vi kan omlægge til permakultur-landbrug, skovhaver, dyrke flerårige grøntsager og skabe frugthaver med dyr og høj biodiversitet. Vi kan have dyrehold, men minimere kødspisning og behandle dyrene ordentligt. Og vi genopbygger havenes og fjordenes bestand af fisk og anvender alt relevant fra havet: Tang, ålegræs, svampe, muslinger, østers osv.

12. **Vi indfører bytte- og deleøkonomi.** Det betyder fx at vi laver deleordninger for el-biler og el-cykler. Indfører fælles værkstedshuse og -kontorer. Vi laver byttemarkeder for tøj, møbler og elektronik.

13. **Vores huse og boliger produceres økologisk** af lokale, åndbare og naturlige materialer plus genbrugsting. Vi bruger ler, træ, halm, sten, strå, sand osv. Vi opsamlere og genbruger regnvand. Og forsøger at undgå affald fra husenes varme, energi og menneskelige brug ved at genanvende.

14. **Vores energi baseres på vedvarende energikilder,** sol, vind, jord og CO₂-frie masseovne.

15. **Transporten omlægges.** Den minimeres ved lokale hjemmearbejdspladser, omlægning til cykling, gennem samkørsels-ordninger, via offentlig transport som er lavet fleksibel og ved at deles om transportmidler som el-cykler og el-biler, hvis el kommer fra vedvarende energi. ►

Det kræver aktive borgere, der engagerer sig. Det kræver lokalt samarbejde og stærke fællesskaber. Virksomheder som tør gå forrest og en kommune, der bakker op. Men det er her, fremtiden ligger, og det er stadig flere virksomheder ved at indse. Vores produktion skal tjene livet, og den skal være bæredygtig.

Forslag til konkrete tiltag i kommunerne for bæredygtig lokal økonomi

Kommunen sammen med borgergrupper, virksomheder og iværksættere, foreninger:

1. **Etablering af CIRKULÆR ØKONOMI.** Det findes så småt adskillige steder i landets kommuner, hvor man kan hente inspiration. Der indføres fuldstændig affaldssortering, alt genbruges. Krav om genbrug er indtænkt i alle varer fra design. Etablering af fællesværksteder og butikker med up-cykling.
2. **'SAMSKABELSE' mellem civilsamfund-kommune-privat sektor:** Etablering af butikker og virksomheder/værksteder med lokale grønne jobs og økologiske dagligvarer fra a til z, – eksempelvis: økologisk kantinemad, gartnerier og byhaver, økolandbrug, økohus byggefirmaer og renovering, firmaer med bæredygtig transport, vedvarende energifirmaer, tøj- og møbel-up-cykling
3. **På samme måde skabes ANDELS- & SOCIALØKONOMISKE VIRKSOMHEDER MED INKLUSION** ift. handicappede, psykisk syge & -sårbare, udsatte unge og voksne, flygtninge. De fællesejede virksomheder har 4 bundlinjer (social, økologisk, økonomisk og mental)
4. **Der etableres et HÅNDVÆRKERI – et center for de gamle håndværk version 2.0** med erfarne håndværkere inden for måske 10-15 centrale fag, der samles i et fællesskab. De producerer til salg og underleverancer. Underviser, oplærer og giver deres viden videre gennem deltagelse i produktionen (en slags mesterlære). Værkstederne kobles til skoleklasser, der indgår i relevante dele af produktionsprocessen. Kunsthåndværkere

tilknyttes centrets værksteder, så varerne tilføres et element af design og kunst. Samlet set er der tale om: Produktion og salg, undervisningssted, videnscenter, museum, turistattraktion.

5. OPFINDERI' til udvikling af bæredygtige produkter

Kommunen opretter sammen med borgere og virksomheder et lokalt innovationscenter. Målet er at udvikle økologiske/bæredygtige produkter til alt det, vi bruger i vores hverdag, ét produkt ad gangen.

I dag er under 2% af Danmarks varer er bæredygtige set i livscyklus. Vi skal altså inden for kort tid udvikle bæredygtige produkter inden for alle øvrige varer og producere dem på nye måder (minus dem, vi på sigt undvæjer).

Det kan ske ved at oprette sådanne 'opfinderier', hvor de nye varer og deres produktionsprocesser udvikles. I centrene samler man folk med håndværks- eller produktionsmæssig praksiserfaring, sammen med videnspersoner og dygtige innovatører inden for skiftende produktområder. I fællesskab med brugere udvikler de nye produkter.

Centrene rummer Idelaboratorier, hvor folk med viden og erfaring inden for et produktområde mødes over en periode og udvikler bæredygtige produkter inden for det givne område. Tilknyttede værksteder, hvor prototyper af det nye produceres og afprøves. Når resultatet er tilfredsstillende sættes det i produktion i større skala. Centrene rummer også uddannelseskapacitet, så andre kan uddannes i at producere og vedligeholde produktet.

6. Det lokale GENSKABERI

Opret et kommunalt 'Genskaberier' – et sted der er en blanding af en genbrugsstation, et bytte-marked, hvor man kan aflevere og bytte sine brugte ting, og som samtidig er et værksted hvor borgerne hjælper hinanden med at reparere deres ting. Et hyggeligt sted man kan komme, få hjælp, drikke en kop kaffe og nørkle med alt lige fra hårde hvidevarer, elkogere, kommoder eller gamle mobiltelefoner der ikke virker. Med et Genskaberier kan vi recirkulere mange flere produkter som sagtens kan leve længere i stedet for at købe nyt og dermed belaste klimaet.

7. DELE- OG BYTTEØKONOMIER oprettes i kommunen

Deleøkonomi med el-biler, el-cykler, vindmøller/solceller, kontorfællesskaber, fællesværksteder. Bytteøkonomi med byttebutikker og -markeder, timebanker, frivillighedscentre.

8. GRØNNE BUTIKKER

Kommunen kan understøtte etablering af 'Grønne Butikker'. Grøn Butik er et landsdækkende netværk af butikker, der arbejder med løbende miljø- og energiforbedring af den daglige drift af butikken, startet i Kolding i 2000. Grøn Butik arbejder med en diplomordning, hvor mærkningen kontrolleres af Netværket for Grøn Butik og varetages af Energigtjenesten.

9. LOKALE KREDITFORENINGER – uden rente, spekulationsfri og baseret på fælleseje.

Finansiering er et stort problem for alle iværksættere. Så selvom du har en rigtig god ide til at starte en ny virksomhed, som kan være både bæredygtig økonomisk, økologisk og socialt, så risikerer du, at du ikke kan rejse pengene til at starte. Derfor kan kommunens borgere gå sammen om at etablere en fælles finansieringsfond specifikt knyttet til bæredygtig omstilling og udvikling. Herfra kan fx nye bosætninger og virksomheder eller butikker i kommunen låne til etablering. Der lånes uden rente. Omkostninger finansieres igennem alles årlige betaling til en fællesejet fond.

10. Kommunen etablerer en LOKAL BÆREDYGTIG VALUTA – evt. sammen med flere kommuner.

Lokale valutaer findes mange steder i verden, hvor det fungerer i praksis. Aktuelt findes over 4.000 lokale valutaer i verden. Det er penge, som kun kan købe varer, der er lokalt og bæredygtigt produceret. Herved holdes pengene lokalt, hvorved lokal og bæredygtig produktion styrkes. Det øger antallet af lokale jobs, mindsker transport, kobler lokal producent og lokal forbruger sammen. ■

Fremtidens landbrug i Danmark

– Det Regenerative Jordbrug

Af Arendse Marie Gulløv – Foreningen Permakultur Danmark

Danmark er et af de mest intenst dyrkede lande i verden. Ifølge Landbrug og Fødevarer (2015) er 61% af jorden således opdyrket. Landbruget har derfor stor betydning for dansk miljø, identitet og beskæftigelse. I løbet af de sidste 50 år har erhvervet gennemgået en drastisk forandring. Antallet af bedrifter er faldet markant og de enkelte bedrifter er blevet større, mere intensive og mere specialiserede.

Landbruget har i mange år været drevet efter et vækstparadigme der favoriserer store bedrifter med hektarstøtte og fordelagtige skatteordninger. Målet er som med andre industrier at få mest mulig produktion og eksport for mindst muligt menneskeligt arbejde. Selvom produktiviteten er steget, har udviklingen efterladt et landbrug i krise. I 2015

havde landbruget ifølge Danmarks Statistik (2016) en gæld på samlet set 371 mio. kr. Hver dag går i gennemsnit to bedrifter konkurs hvorefter de overtages af banker eller sælges til udenlandske kapitalfonde (Nielsen, 2016). Også miljøet lider under den intensive produktion. Planter er faktisk i stand til at binde CO₂, men landbruget i dag er en af de største udledere af drivhusgasser. Pløjning og monokulturel dyrkning øger udvaskning af næringsstoffer og topjorden og nødvendiggør et øget forbrug af sprøjtemidler, alt imens brugen af stadig større maskiner komprimerer jorden og gør den uegnet til dyrkning (Frie Bønder – Levende Land, 2017).

Det kan være svært for landmænd at ændre til bæredygtige dyrkningsmetoder. Fordi mange landmænd skylder millionbeløb, kan de se sig tvunget til at underlægge ▶

sig bankernes ofte konservative krav. Derudover betyder et hårdt konkurrencepres at landmænd ofte må sælge til under produktionspris, og at kun de mest konkurrencedygtige overlever (Nielsen, 2016).

Det moderne landbrug er derfor ikke bæredygtigt. Hverken økonomisk, socialt eller miljømæssigt. Dertil kommer at det ikke er specielt effektivt. Det skyldes af de enårige planter man oftest dyrker har korte rødder, der ikke kan hente eller binde næringsstoffer og vand dybt i jorden; at pløjning ødelægger det gavnlige mikroliv i jorden; og at jorden ligger brak store dele af året. Derudover kræver landbruget store inputs af sprøjtemidler, gødning og foder.

Hvad gør vi så?

Hvad kan vi gøre for at redde og støtte vores landmænd og den danske natur uden at det går ud over udbyttet? Svaret er at designe såkaldte regenerative landbrug. I det regenerative landbrug forsøger man ikke blot at undgå sprøjtemidler og kunstgødning, men arbejder med metoder, der genopret-

ter naturlige balancer, opbygger naturressourcer og binder kulstof.

I et perfekt økosystem er der ikke brug for gødning, lugning, såning, pløjning eller vanding. I skoven klarer træer og buske sig igennem tørre og våde perioder, varme og kolde sæsoner, og beskytter sig mod skadedyrsangreb. Helt uden menneskelig indblanding. Herudover producerer skoven ikke kun én afgrøde, men en stor variation af træer, dyr, svampe, buske og mindre vækster. Træernes gamle rødder holder effektivt på jord, vand og næringsstoffer og deres blade opfanger næsten alt tilgængeligt sollys og omsætter det til energi til økosystemet.

Ved at imitere naturlige systemer og arbejde med naturen fremfor imod den kan vi producere effektive landbrugssystemer der kræver minimal menneskelig indblanding og som aktivt modvirker miljø- og klimaproblemer frem for at forværre dem.

Det gør vi helt konkret ved at udvikle landbrugssystemer hvor forskellige afgrøder vokser sammen og bidrager til hinanden gennem deres forskellige egenskaber. Som i skoven kan vi plante i lag hvorved vi kan udnytte og omsætte solens energi i langt højere grad, end det er tilfældet i dag. Træerne kan skærme for vind, binde vand og næringsstoffer og holde på jorden. Samtidigt kan de producere frugter og nødder eller binde kvælstof, der kan nedsætte behovet for kunstgødning. Mellem træerne kan der gå dyr, der kan gøde marken, og foran træerne kan der vokse frugtbuske og mindre vækster. Her er særligt flerårige planter interessante, da de kræver minimalt arbejde, har et stærkt rodnet og kommer tidligere på sæsonen end de enårige, hvorved vækstsæsonen øges.

I naturen vokser planter tæt og det er sjældent at se én type plante alene. Ved at plante afgrøder tæt sammen så de i kraft af deres forskellige egenskaber bidrager til hinanden kan udbyttet øges, mens ukrudtspresset nedsættes. Et klassisk eksempel er de Tre Søstre som er majs, græskar og bønner der sås sammen. Mens majsplanterne vokser i højden trives græskarrene i mellemrummene og bønnerne klatrer på majsstænglerne. Bønnerne fikserer kvælstof fra luften, græskarrene dækker for ukrudtet og udbyttet øges derfor betydeligt ift. en monokulturel majsmark.

I store industrialiserede landbrugssystemer kan polykulturelle systemer (systemer med mange afgrøder) være svære at administrere. Her kan man alligevel arbejde med ovenstående metoder til at forbedre jordkvaliteten og mindske gødningsbehovet. Ved at plante striber af træer kan man fortsat manøvrere maskiner der dog helst skal være små for at undgå at sammenpresse jorden. Her kan man med

spiselige læhegn beskytte mod vind og danne læ for vilde fugle og dyr og samtidigt få udbytte fra træerne. Mellem læhegnene kan man have rækker med forskellige afgrøder der alle bidrager til at opretholde markens økosystem. Nogle afgrøder kan have dybe rødder der trækker næringsstoffer op fra jorden. Andre kan være gavnlige for at tiltrække bier og insekter der bekæmper skadedyr. Undgår man at pløje kan man med tiden skabe levende jorde med nedbryderorganismer og svampenetværk, der effektivt kan distribuere næringsstoffer.

Dyr kan let integreres. Imiterer man dyrenes naturlige adfærd, kan de pleje systemerne samtidigt med at de indgår i produktionen. Køer, der græsser kort men intenst på et areal, kan f.eks. være med til at styrke græssets rødder og binde kulstof i jorden. Høns, der følger efter køerne, kan spise fluelarverne og samtidig sprede møget og gøre det let tilgængeligt som gødning (Perkins, 2016).

Et godt designet landbrugssystem har kort sagt mere biodiversitet, mindre behov for tilsat gødning, sprøjtemidler og kunstvanding, jorden vaskes ikke bort men opbygges derimod, og mikroorganismer, insekter og svampe stortrives.

Hvorfor gør vi det så ikke bare? I dagens Danmark er det på nuværende tidspunkt svært at få lov at eksperimentere med regenerative landbrugsmetoder. Ofte ejer landmændene ikke selv deres jord og må indordne sig efter bankerne. Derudover favoriserer støtteordninger store bedrifter. F.eks. gives arealstøtte pr. hektar hvilket skævvrider konkurrencen for smålandbrug. Det kan også være svært at få tilskud til oprettelse af skovhaver. Skovloven (kapitel 5, § 29) giver således udelukkende tilskud til at plante produktions- og fredskov, men ikke til spiselig skov.

Dyrker man mange forskellige afgrøder kan det desuden være svært at afsætte produkter, da det er nemmere at sælge og distribuere store kvantiteter af ét produkt end at skulle afsætte flere typer. Hensyn til holdbarhed og udseende på supermarkedshylderne har gjort, at meget få produkter er udvalgt og mangfoldigheden af danske traditionelle afgrøder er svundet ind. ■

Kilder

- Danmarks Statistik (2016) *Jordbrugets gæld nedbragt med 9 mia. kr. Nyt fra Danmarks Statistik. 24. oktober. Nr. 444. Kan hentes fra: www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/nyt/GetPdf.aspx?cid=23071*
- *Frie Bønder – Levende Land (2017) Madsuverenitet i Danmark. Thors Lykke Forlag, Knebel, Danmark*
- *Landbrug og Fødevarer (2015) Fakta om Erhvervet 2015. Rapport*
- Nielsen, J. S. (2016) *Hvad skal vi med landbruget? Informations Forlag. E-bog*
- Perkins, R. (2016): *Making small farms work. RP 590N*

Hvad kan kommunerne gøre?

- For at sikre fremtidens landbrug kan kommunerne aktivt støtte landmænd der eksperimenterer med ovennævnte metoder. Disse må fritages for love der hæmmer deres regenerative arbejde, så længe de kan dokumentere, at de arbejder seriøst for klima og bedre miljø.
- Kommunerne kan støtte landmændenes samarbejde med forskere og lade forsøgsresultaterne dokumentere. Det skal være muligt som landmand at kunne gå foran som et godt eksempel, med henblik på at finde bedre løsninger for klima og landbrug.
- Kommunerne kan ligeledes plante skovhaver og skovlandbrug på kommunale jorde.
- Private landmænd kan modtage tilskud til polykulturelle systemer, plantning af træer (særligt spiselige eller kvælstoffikserende), indføring af flerårige afgrøder eller til integrering af plante- og dyreproduktion.
- Herudover kan kommunerne aktivt arbejde for at sikre nye lokale afsætningsmåder. Ved at støtte lokalproduktion og -afsætning øges landmandens muligheder for at afsætte mindre partier af specielle afgrøder. For forbrugeren betyder det friskere og sundere fødevarer og for lokalsamfundet kan den øgede lokale omsætning styrke lokaløkonomien. Herudover mindskes forurening fra transport og forpakning ved lokalproduktion.
- En aktiv måde kommunerne kan støtte lokal produktion, er ved at udpege distrikter rundt om byerne der med regenerative landbrugsmetoder kan sikre dele af kommunens offentlige fødevarerforsyning. Herudover kan kommunerne aktivt støtte oprettelsen af lokale madmarkeder og fødevarerfællesskaber hvor landmænd kan afsætte deres produkter direkte. Herved styrkes både lokalsamfundet, miljøet og den lokale økonomi.
- Borgerne kan selv igangsætte sådanne landbrug, både i fællesskaber eller som enkeltpersoner. Fællesskaberne kan være fx andelsfællesskaber, økologiske bofællesskaber, økosamfund eller andelsfællesskaber

Mere Økologi på Samsø

Af Mai Fihl Worre – Jordbrugsfonden Samsøøkologisk

Samsø ligger et godt stykke under landsgennemsnittet hvad angår økologisk areal, og i 2013 besluttede en gruppe borgere at tage sagen i egen hånd, og gøre noget ved det. I dag arbejder en stor gruppe frivillige på flere niveauer for mere økologi på øen, og har vist at deres indsats batter!

På fire år er der både stiftet en forening, en Jordbrugsfond og et aktieselskab som alle arbejder for mere økologi og bæredygtighed på Samsø. Igennem et aktivt foreningsfællesskab afholdes både masser af oplysende og sociale arrangementer for borgere, såsom plante-bytte-dage, foredrag, workshops og fællesspisninger.

Og i den erhvervsdrivende fond arbejdes der på højtryk for at købe jord og gårde op, og få nogen unge økologiske landmænd i gang med at dyrke jorden på en god og bæredygtig måde. Kort sagt arbejder Samsøs økologi-interesserede borgere sammen for mere økologi, og har i løbet af fire år opnået flotte resultater og et bæredygtigt fællesskab.

Økologisk Samsø:

Er foreningen som alt andet udspringer af. Økologisk Samsø arbejder for at udbrede økologien på Samsø gennem viden og oplysning. Samtidig arbejder foreningen for at styrke samarbejdet mellem landmand og forbruger samt tiltrække nye producenter og forbrugere. Det er foreningens målsætning at det økologiske areal på Samsø skal øges, og at arbejde for økologi i bred forstand, forstået som sund mad, renere drikkevand, mere natur, fællesskaber og dyrevelfærd. Foreningen har 240 medlemmer.

Jordbrugsfonden Samsøøkologisk:

Er en almenyttig erhvervsdrivende fond som udspringer af foreningen. Fonden er stiftet med det formål, at arbejde for mere økologi på Samsø. Fonden skal opfylde sit formål ved at opkøbe jord og gårde, omlægge dem til økologi, og forpagte dem ud til økologiske landmænd. Fonden arbejder også for at fremme den økologiske produktion på øen ved at skabe lokale forædlingsvirksomheder

som slagtehus og mejeri. I fondens bestyrelse sidder til enhver tid to medlemmer som er udpeget af foreningen Økologisk Samsø

Med dannelsen af Jordbrugsfonden Samsøøkologisk er taget et vigtigt skridt for at invitere forbrugere til sammen med landmænd og andre forretningsdrivende, at skabe bæredygtig fødevarerproduktion og dermed tage et større naturhensyn samt øget dyrevelfærd.

Initiativet blev grundlagt i foreningen Økologisk Samsø i 2013 med det primære formål at danne en fond der opkøber jord og ejendomme på Samsø der forpagtes ud til (unge) landmænd på gode vilkår. Der forventes mangedobling af den økologiske produktion på øen og en positive sideeffekt at unge familier bliver tiltrukket og dermed bidrage til øens udvikling både hvad angår flere nye produkter, jobs, flere børn og dermed en styrkelse af Samsø's renomme som 'grøn Ø'.

Arbejdsdelingen imellem foreningen og fonden er at foreningen skaber basis for det folkelige engagement, Jordbrugsfonden udvikler nye modeller for fødevarerproduktionen og et datterselskab under fonden, Samsø Økojord A/S, opkøber gårde som herefter bortforpagtes.

Samsø Økojord A/S:

Er et datterselskab af Jordbrugsfonden. Aktieselskabet tilbyder aktier i økologiske landbrug på Samsø og inviterer således borgerne til at blive medejere af den økologiske produktion. I aktieselskabets bestyrelse sidder til enhver tid to medlemmer udpeget af jordbrugsfonden, og Jordbrugsfonden ejer A-aktien. I 2016 købte aktieselskabet sin første gård, nemlig Yduns Have som ligger i Alstrup, og som nu drives af unge forpagtere. På gården har både foreningen og fonden deres kontor og samlingssted. ■

Læs mere om økologi på Samsø på hjemmesiderne:

www.oekologisksamsøe.dk
www.samsøøkologisk.dk
www.samsøe-oekojord.dk

Forslag til læseren, foreninger og kommuner:

- I hver kommune kan man oprette en økologisk jordbrugsfond og dermed starte opkøb af landejendomme og omstille dem til bæredygtig fødevarerproduktion, giftfri og uden CO2 udslip. Kommunen kan hjælpes med borgerne om dette
- I kommunen kan man gennemføre en debat om fremtidens landbrug og fødevarerproduktion, hvor man snakker om spørgsmål som: „Hvordan vil du gerne have at landbruget skal se ud i din kommune: Mere økologi? Mindre enheder? Mere liv på gårdene? Mulighed for unge landmænd for at komme i gang? Mere lokal afsætning? Tættere relation mellem producent og forbruger?“
- Kommunen kan understøtte lokale torvedage & markeder i byerne, som sælger økologiske fødevarer
- Og man kan understøtte dannelsen af fødevarerfællesskaber, som står for indkøb og distribution af økologiske fødevarer og dermed giver en tæt relation mellem producent og forbruger uden fordyrende mellemled

Man kan læse om erfaringer og inspiration fra 11 cases – heriblandt Jordbrugsfond Samsøøkologisk – på Det samfundsnyttige Landbrug, Økologisk Landsforening på følgende side: <http://samfundsnyttigtlandbrug.dk/materialer-og-artikler/inspirationskatalog>

Økologisk Landsforening og Danmarks Naturfredningsforening har gang i en landsdækkende økologisk jordbrugsfond DØJ (Danmarks økologiske jordbrugsfond). Du kan læse mere på hjemmesiden: <http://www.jordbrugsfond.dk/>

Stop klimaskadelige investeringer

– AnsvarligFremtid som er en kampagne under 350 Klimabevægelsen

Af Katrine Ehnhus – koordinator for AnsvarligFremtid

De fleste danske kommuner investerer i kul-, olie- og gasselskaber. Det til trods for, at disse selskaber er direkte årsag til den massive klimaudfordring, vi står overfor. Fortsatte investeringer i den sorte industri er en moralsk opbakning til deres foretagende. Kommuner, der ønsker en grøn og bæredygtig fremtid, bør derfor droppe sorte investeringer ('divest') og vise, at fossile brændsler hører fortiden til.

Sorte investeringer er også økonomisk risikable

Investorer har de senere år tabt massive beløb på kul- og olieinvesteringer. Olieprisen er faldet markant og verdens største kapitalforvalter, Black Rock, har erklæret kulindustrien for død. Danske Banks chefstrateg, Frank Øland har betegnet fossilindustrien som „en industri, der ligger og venter på, at der ikke er brug for den længere“. ►

Det hænger sammen med verdenssamfundets beslutning om at begrænse de globale temperaturstigninger til 1,5-2 grader. Denne beslutning kræver nemlig, at 80% af alle kendte kul-, olie- og gasreserver bliver i jorden.

I dag udregnes fossilselskabernes aktieværdi på baggrund af en antagelse om, at de må udvinde alle deres reserver. Når politikerne handler på den globale klimaafteale betyder det, at selskaberne falder i værdi, og kommunerne taber penge.

Divestment er en del af klimaløsningen

Når kommunerne dropper investeringer i fossilselskaber, fordi selskaberne er uetiske, så fjerner man selskabernes politiske troværdighed og magt. Det er vigtigt, hvis vi skal lykkes med at begrænse klimaforandringerne. Verdens politiske ledere, som tidligere EU-klimakommissær Connie Hedegaard og tidligere FN-generalsekretær Ban Ki-moon,

anser da også afvikling af investeringer i fossilselskaber som et essentielt skridt mod løsningen af klimaudfordringen

Sådan bliver kommunen fossilfri investor

Kommunernes kassebeholdning/overskudslikviditet placeres normalt i investeringspakker med henblik på at sikre en fornuftig forrentning. Investeringspakkerne spreder kommunens aktie- og obligationsinvesteringer ud på en række selskaber, herunder fossilselskaber.

Men det behøver kommunerne ikke længere at finde sig i. Som følge af divestment-kampagnen, og det pres kommunerne har lagt på bankerne, eksisterer der nu en række investeringspakker, som udelukker investeringer i fossilselskaber. Kommunerne skal blot vælge at benytte disse fossilfrie investeringspakker for at undgå investeringer i selskaber som Exxon, Shell osv. ■

Forslag til læseren og til kommunerne:

- Tjek om din kommune er blandt de 14 kommuner, som allerede har trukket sig ud af klimaskadelige investeringer: www.ansvarlig-fremtid.dk/kontakt-din-borgmester – Ellers kan du sende en opfordring til din borgmester på samme side.
- Spørg kandidaterne, om de vil arbejde for, at kommunen bliver fossilfri investor

Gode Penge arbejder for en folkeejet nationalbank

Af Tine Jarnum – Foreningen Gode Penge

Jamen, er den ikke det? tænker de fleste nok. Er det ikke Nationalbanken der trykker pengene? Jo, men ikke dem, som står på ens bankkonto. Kun de ca. 4% der er i omløb som kontanter skabes af Nationalbanken, de resterende 96% er skabt som gæld af bankerne, enten som bankens gæld til dig (plus på kontoen) eller din gæld til banken (minus på kontoen).

Stort set alle borgere i alle landets kommuner mærker effekterne af den måde vores nuværende bank- og finansieringssystem fungerer på. Vi mærker det i forbindelse med:

Dyre huslån og huslejer der æder en stor del af almindelige menneskers månedssindkomst.

Det er besværligt eller umuligt at opnå lån til nytænkende – fx bæredygtige – projekter og virksomheder. Og jo dårlige økonomi man har, jo dyrere er lånet hvis man overhovedet får lov at låne. Som rig kan man altid låne – også til ting, der belaster kloden.

Fællesskaber af borgere kan kun låne til høj rente og fællesjede fonde kan ikke opnå realkreditlån.

Går du, kære kommunalpolitiker ind for bankernes ret til bestemme hvem, der skal låne hvor meget og til hvilken pris, eller mener du samfunds- og naturhensyn er vigtig-

gere end bankernes ret til lede og fordele pengemængden i samfundet?

Bankerne deltager i verdensmarkedets valuta- og aktiespekulation, der er uden hold i reel produktion og værdi – og det skaber finanskriser og ustabilitet. De understøtter spekulation i skattefrihed, trækker penge ud af realøkonomien i svære tider og låner uforbeholdent ud og skaber gældsbobler i gode tider: Opskriften på en boom og bust-økonomi, hvor profit individualiseres og tab kollektiviseres, dvs betales af skatteyderne.

Går du, kære kommunalpolitiker ind for denne fordeling af gevinst og tab?

Vores penge på kontoen er et gældsbevis i form af et beløb på kontoen, som banken skylder os, og som de har taget og brugt uden vores samtykke til det, de vil. De bruger dem til det, der tjener deres interesser og bankens aktionærer bedst. Helt lovligt. Til gengæld skylder de så til enhver tid os, kunden, kontohaveren beløbet på kontoen.

Tænk hvis vi selv, vores lokalområde og/eller et af staten nedsat forum uafhængigt af bankerne, som Gode Penge arbejder for, bestemte hvem og hvad der skulle investeres i til det fælles bedste i stedet for til bankaktionærernes bedste!

Gode Penge er en del af International Movement for Monetary Reform. Bevægelsen opstod på baggrund af en stigende bevidsthed om at der er noget helt galt med den måde pengeskabelsen fungerer på.

Hvordan kan nogen ellers blive rigere og rigere uden tilsvarende at lave noget? Og endnu vigtigere: Hvordan kan nogen knokle et vist sted ud af bukserne til glæde for både sig selv og noget ud over sig selv, for selve livsudfoldelsen i pagt med mennesker og natur, uden at ende op med andet end gæld for sit arbejde? Og atter tusinder tvinges til arbejdsløshed fordi ingen vil betale for menneskets arbejde, og mange må gå fra hus og hjem.

De uregulerede finansielle markeder har en indbygget boom og bust-struktur baseret på en uvidenskabelig vækstfilosofi, der bygger på en ældgammel sammensmeltning af religiøse trossystemer og bankvæsen.

Det skal ændres og derfor har Gode Penge et forslag til en bankreform:

Nationalbankens overordnede funktioner er:

- At sørge for sikre betalinger, b. At sørge for stabile priser og c. At sørge for stabilitet i det finansielle system.

Forslaget er på denne baggrund:

1. Alle private pengebrugere skal have en konto i Nationalbanken, der så kan udstede e-kroner uden at skabe dem som gæld.
2. Bankerne mister retten til at udstede penge som gæld, men må gerne formidle penge fra folk til folk med fuld reserve, altså ejer værdier svarende lånet. Så kan de fungere på lige vilkår med andre, der må konkurrere på udbud og efterspørgsel.
3. Nye penge skabes af Nationalbanken og bringes ind i økonomien. Da Nationalbanken tjener på pengeskabelsen til det fælles bedste, kan den kanalisere penge direkte i statens kasse, som så kan bruges til projekter, der ikke før var penge til.
4. Eksisterende kontopenge i de private banker omdannes til nationalbankpenge.

Går du, kære kommunalpolitiker ind for denne omstilling, eller skal det fortsat være bankerne der bestemmer, hvad der kan, skal og må lånes til?

Læs mere på godepenge.dk. Gode Penges facebookside og i Ole Bjergs bog 'Gode Penge – et kontant svar på gældskrisen'. Og af samme forfatter: 'Vores penge i vores bank'. ■

Tema 4: Fællesskaber

Fællesskaber er forudsætning for at kunne omstille til bæredygtighed

Mange opgaver kan kun løftes i flok. At skabe et bæredygtigt Danmark er en sådan kæmpemæssig opgave som kræver, at vi løfter sammen. Men Danmark har heldigvis en lang tradition for stærke fællesskaber.

Andelsbevægelsen og højskolebevægelsen er to inspirerende eksempler på fællesskaber, der understøttede sunde udviklinger i Danmark. I dag er der

igen brug for sådanne fællesskaber. Ikke bare til produktionen og undervisningen, men i høj grad for at skabe social bæredygtighed i vores samfund, så alle ensomme og marginaliserede bliver en del af helheden.

Introduktion til temaet Fællesskaber

Af Niels Aagaard – Det Fælles Bedste

Andelsbevægelsen – en produktion baseret på fællesskaber

I 1800 tallet levede de danske bønder under herremændenes benhårde tvang og var set med nutidens øjne nærmest uforståeligt fattige. Men i 1870'erne fandt bønderne ud af, at de kunne lave mejerier, slagterier og butikker (brugsforeninger) med de nødvendige dagligvarer ved at gå sammen i fællesskaber. Hver for sig kunne de ikke drive rentable mejerier eller slagterier, endstige skaffe billige og sunde dagligvarer. Men sammen kunne de.

Det blev til Andelsbevægelsen, som fra 1880 til 1960'erne var en forudsætning for at en betydelig del af dansk økonomi faktisk fungerede tværs igennem kriser og krige. Bevægelsen bestod af åbne foreninger, som byggede på solidaritet og hver mand én stemme. Alle kunne deltage og havde lige stor indflydelse, uanset antallet af dyr og størrelsen på ens gård. Det gjorde, at også småbrug kunne være med. Det skabte husmandsbevægelsen som en stærk interesseorganisation, et talerør for de små i samfundet.

Det var en bevægelse med produktion baseret på fællesskaber, som her var skabt – Andelsbevægelsen. Vi kan genskabe den danske andelsbevægelse blot på det moderne samfunds vilkår, version 2017.

En omvendt Grundtvig – uddannelse i bæredygtighed og håndens arbejde

Dansk Højskolebevægelse voksede frem samtidig med Andelsbevægelsen. I 1890 var der allerede 75 højskoler. Målet var, at menigmand gennem oplysning og fællesskab skulle lære at tage ansvar for og del i landets fremtid. Kun et oplyst folk kan skabe et velfungerende folkestyre, var tanken, og højskolerne skulle på den måde muliggøre et reelt demokrati.

Mange har beskrevet opholdet på en højskole som en tid, der fuldstændigt ændrede deres livssyn. Det, man lærte på højskolen, kunne tages med hjem til lokalområdet og bruges i dagligdagen. Højskolerne var skabt af fællesskaber. De var tænkt som uddannelser for de store grupper af uudannede – bønder, husmænd, håndværkere – som med den nye viden kunne handle i fællesskaber.

På højskolerne kom bønderne ind fra plovfuren. De havde masser af praktisk erfaring, men manglede viden. I dag er det omvendt: Vi er sprængfyldte af informationer, men har ingen praktisk erfaring, og hvordan laver man så bæredygtig omstilling i praksis? Opgaven kunne være at skabe ny form for uddannelse, hvor praksis, viden og kultur smelter sammen og understøtter evnen til at handle i fællesskaber og skabe bæredygtig omstilling. Og redskabet til at løse opgaven: Fællesskaber.

Vi kan gentage højskolebevægelsens succes, så de danske højskoler bliver drivkræfter i at undervise borgere i, hvordan vi kan leve bæredygtigt baseret på fællesskaber. I 2017 har 25 højskoler i Danmark allerede besluttet at blive bæredygtige, grønne højskoler.

Den sociale bæredygtighed

Vi lever i 'Ensomhedens Tidsalder'. Verdens helbredsorganisation WHO udnævnte for et par år siden 'ensomhed' til den største helbredstrussel i den vestlige verden. Men det

behøver ikke være sådan, det er ingen naturlov. Vi kan skabe nye fællesskaber, som evner at rumme folk, fællesskaber som skaber liv og følelsen af tilhørsforhold. Landsbyer, byer, borgere og kommuner kan danne rum for sådanne fællesskaber.

I Danmark føler hver fjerde ældre over 65 år sig 'stærkt ensom'. 40% af alle ægteskaber i Danmark går i stykker og skaber fare for ensomhed. Flere end nogensinde lever alene. „Ensomhed ødelægger din livskvalitet“ som Ældresagen formulerer det.

Nyere undersøgelser knytter ensomhed og psykisk sygdom sammen og fortæller, at ensomhed ofte fører til depression, angst og misbrug. Psykisk sygdom og ensomhed forstærker hinanden i en ond spiral. I Danmark har godt 20% en psykisk sygdom, med en lidt større procent blandt de 15-25 årige.

Danmark skal ikke bare blive bæredygtig set i forhold til klima. Det skal også være socialt bæredygtigt. Kunne rumme alle og skabe harmoniske rammer om flest muliges liv. ■

Københavns FødevarerFællesskab, KBHFF

Af Annegrete Vang og Niels-Simon Larsen – Østerbro afd.

I dag har supermarkederne økologi på mange hylder, og mange af varerne er skåret og skyllede og lige til at putte i gryden. Da kbhff startede for 8 år siden, var det ikke tilfældet.

Fællesskabet kan de dog ikke konkurrere med, og det har overlevet lige fra begyndelsen. Udfordringen i dag kan så visse steder være, at især de unge familier ikke har tid til fællesskabet, som består i 3 timers arbejde om måneden. Desuden skal der også være nogle, der deltager i arbejdsgrupper, indkøb, økonomi, kommunikation og styring både i den enkelte afdeling som for hele kbhff.

Vi lægger vægt på at have et tæt forhold til avlerne. De er alle økologer eller biodynamikere. De kommer ind til os og giver et oplæg til debat, eller vi tager ud til dem og ser, hvordan de arbejder. I visse tilfælde giver vi en lugende hånd med i rækkerne.

Fællesskab er også andet end arbejde. Det er fx at give sig til at snakke lidt med hinanden og ikke straks gå ud af døren, når man har fået sine varer. Det kan være at deltage i fællesspisning en gang om måneden, eller lave maden. Den årlige generalforsamling er et vigtigt samlingspunkt og informationsmøde, hvor der sluttes af med spisning og hyggeligt samvær. Det er ikke alle, der deltager lige meget i fællesskabet, men vi kommer ikke efter nogen.

Da vi har organiseret os i team, er der brug for en koordinator for hvert team til at holde sammen på arbejdsgruppen. På den måde er der styr på, at der er nogle til at tage imod

varerne, der ankommer med bil, og et par løssalgsvagter, nogle rengøringsfolk og frem for alt nogle til at sidde med computerne og tjekke folk ind, så alle får, hvad de skal have. Der er brug for chauffører, og folk til fælleslageret der tager imod avlerne, når de ankommer med deres varer. Der laves på stedet 10 båse for de 10 afdelinger, og alle varerne fordeles efter bestillinger. Alle avlerne er økologer eller biodynamikere.

Vi har to ansatte. Den ene klarer regnskabet, den anden organiserer og kontakt til afdelingerne. Tidligere var det frivillige, men vi måtte give os på disse to punkter, da det var et meget krævende arbejde. Kravene fra Fødevarerstyrelsen kan man ikke sidde overhørig. Det er krav, der skal overholdes, ellers falder hammeren.

Om en afdeling fungerer afhænger af begejstringen hos medlemmerne. Sker der ikke noget, bliver det til et fødevarer-selskab, og det ligger langt fra de gode intentioner. Så sker der gerne det, at man hanker op i hinanden og får det til at køre. Mange af os fik ved indtræden i fødevarerfæl-

lesskabet en følelse af 'landsby' midt i storbyen, og denne følelse er værd at bevare. Træder man ud, mister man mere end grøntsagerne.

Hvordan danner man et fødevarerfællesskab? Hos os skete det ved, at nogle indkaldte til et møde. En af dem var ferm til it og lavede en hjemmeside, og de andre påtog sig andre opgaver. Selvfølgelig er det gået op og ned gennem årene. Vi er et livligt folkefærd. Man rejser til udlandet og studerer, får nyt og krævende arbejde, flytter osv. Det er ikke så dårligt, hvis der er en fast stok af folkepensionister. Det er et godt sted at mødes på tværs af alder og køn. Ofte finder udlændinge, tit unge studerende, vej til os og finder her nogle at tale og arbejde med. En fin vej for integration.

Flere afdelinger har haft problemer med at finde et sted for udlevering af varer hver onsdag. Her kunne kommunen virkelig være behjælpelig. Problemet er måske, at et fødevarerfællesskab ligger på grænsen mellem en virksomhed og et idealistisk foretagende, men da vi ikke går efter profit, bør dette problem kunne løses. ■

Fællesskab i Alken!

Af Hans Hornbek Larsen – Alken beboer
Fotos af Søren Slebo

Hist hvor vejen har slået sin bugt og er på vej op mod Bjedstrup-bakken på Skanderborg-Ry landevej, er der en afvisning til Øm Kloster-ruin samt et ydmygt skilt, der viser til Alken.

Alken ligger på nordsiden af Mossø og er med sine ca. 100 boliger og sine omkring 250 indbyggere netop stor nok til at kunne kaldes en landsby. Man kommer nemt til at fortsætte mod Gl. Rye, men heri begår man en fejl.

Slå et smut til højre lige, hvor byens nu lukkede købmand lå, ned mod trinbrættet og jernbaneoverskæringen, for her ligger byens nye købmand, ejet og drevet af byens borgere, bygget i enden af medborgerhuset, som holder til i det gl. mejeri ligeledes ejet af byen.

Hos købmanden kan man ud over almindelige dagligvarer også få mange lokale produkter fortrinsvis økologiske, og til konkurrencedygtige priser.

Man kan også via online-bestillinger hos OSUMA fra Kvickly i Ry, få adgang til en stor del af COOPs vareudbud. Varerne kan senere afhentes i butikkens åbningstid.

Her både handles og snakkes.

Sæt dig i cafeen med en kop kaffe og fald ind i stemningen.

Byens udhængsskabe findes stadig, men det meste af den nødvendige kommunikation foregår her i Købmanden eller på hjemmesiden Alken.dk, som er en meget levende ►

og velopdateret kilde til viden om stort og småt i Alken og omegn.

Du kan også vælge at gå bag om mejeribygningen og op ad bagtrappen til 1. Sal.

Her finder du byens bibliotek, med mange klassikere og helt nye bøger skænket af borgere, som synes, at de er værd at læse for andre. Sæt dig i en sofa og læs eller lån bogen/videoen med hjem.

Medborgerhuset drives med det formål at danne rammen om det sociale liv i byen. Her kan du deltage i Borgerforeningens mange tiltag så som kor, yoga, koncerter, bordtennis, fællesspisning, film, træarbejde, mødeaktivitet, fester etc. Du kan også holde dine egne private fester her.

Hvordan og hvorfor er alle disse fordele netop kommet Alken-borgerne til gode?

Jo...

Lidt held! – der fandtes en bygning, som for 20 år siden kunne erhverves billigt. Megen vilje! – rigtig mange kunne og kan se, at fællesskabet er en god ide.

Stor arbejdsindsats! – der er knoklet mange, mange timer frivilligt for at skabe de rigtige rammer både i mejeri-bygningen og senest hos Købmanden og for at drive byens foreninger, som også indbefatter vandværket, som sørger for byens fremragende drikkevand.

Er der så en særlig Alkens måde at ordne tingene på? Tja!

Alt er frivilligt! – dvs. fungerer med baggrund i frivillig arbejdskraft.

Al magt til de aktive! – Du har stor mulighed for at præge, hvad der foregår.

Alt er billigt! – fordi du betaler for alt, hvad du deltager i, også selvom du erarrangører eller barpasser.

Åbenhed! – Alle er velkomne til at være med.

Ovenstående principper, er ikke kanoniseret i foreningsvedtægter, men er praktisk fungerende.

Alken er også en del af et større landsbyfællesskab i et samarbejde med 4 andre småbyer i nærheden. 'Liv i Landsbyen' er en socialøkonomisk forening, som støtter bæredygtige initiativer i lokalsamfundene. Foreningen opstod i behovet for et fælles indkøbssted og førte til Alken Købmanden for 4 år siden.

Byen har også mindre interessefællesskaber som gåseholdet, der fælles opdrætter økologiske julegæs eller saftklubben, der råder over et saftpresseanlæg, så havens æbler kan indtages i flydende form.

Alken-borgernes udfordring er, at vi for at gøre vores lille samfund attraktivt gennem bevarelse af skole, jernbanestation, indkøbsmulighed og medborgerhus, er nødt til at stå sammen og bruge en del af vores frie tid på de fælles opgaver.

Det er selvfølgelig ikke alle beboere i Alken, som er medlemmer af foreningerne, benytter Købmanden eller bruger medborgerhuset, men en betingelse for at byen fungerer som beskrevet er, at der til stadighed er mindst 50 personer aktive som købmænd eller bestyrelsesmedlemmer og en mindst lige så stor gruppe, som støtter og er parat til at give et nap, når der er behov.

Sammen kan vi! ■

Forslag til fællesskaber der understøtter bæredygtighed

– fra 24 grønne foreninger / 55 personer samlet på Christiansborg 8. april 2017

Af Det Fælles Bedste

Kommunen kan sammen med borgere og virksomheder gøre fx sådan:

Iværksættercentraler i alle kommuner. Her kan iværksættere gratis få hjælp til administrative opgaver, hjælp til finansiering, produktudvikling, salg, hjælp til lokaler osv. – produkterne skal blot være bæredygtige. Lidt som Hundested Havn med møbelsnedkeri, glassmedie, bryghus, trædrejeri, kunsthåndværk m.m. Eller Iværksætterfabrikken i Svendborg.

Et bæredygtighedsråd, hvor borgere og kommune i fællesskab formulerer initiativer til fremme af bæredygtighed og involvering af borgere.

Håndværkshuse hvor de gamle erhverv genopfindes og udvikles til produktion og salg.

Grønne guider, der kan fungere som tovholdere for borgernes aktiviteter. Understøtte markedsdage, torvedage, byfester, byhaver, fællesspisning osv.

Økologisk Jordbrugsfonde hvormed borgere opkøber landbrugsjord og omlægger til økologisk.

Fødevarerfællesskaber hvor borgerne står for at organisere sunde økologiske fødevarer fra egne omkring byen til byens borgere.

Energilaug om vindmøller, solceller, jordvarme.

Lav en lavpraktisk plan for Borgerinvolvering i kommunens styring, med reelt demokrati og bottom-up.

Kultur som ramme om fællesskaber – skaber selv.

Skab Bofællesskaber, Økobykvarterer og økosamfund lokalt som rammer om bæredygtige fællesskaber.

ByhaveFællesskaber omkring: Skolehaver, byhaver, fælleshaver og urban farming.

Deleordning til **lokale grejbanker** med værktøj og maskiner

Fællesspisning for beboerne i et kvarter – VIMBY – Velkommen i min bydel, her vil vi hinanden.

Samskabelse mellem kommuner, borgere og virksomheder om alt fra idræt, til kultur, til værksteder, virksomheder, butikker, festivals.

Et BiblioTing – et bibliotek for ting, man deles om.

En fritidsFolkeklub for alle – voksne og børn, som har lyst til at mødes og være lidt sociale. Lidt ligesom vi havde fritidsklubben som børn. Der mangler sociale fællesskaber i mange byer. Fællesskaber som ikke er bundet op om specifikke klokkebestemte sports-aktiviteter, men om det hyggelige sociale møde og mange forskellige mindre aktiviteter. Det kunne være centreret omkring et folkekøkken, en social cafe hvor folk mødes ved langborde til god sund økologisk og primært vegetarisk mad. Et sted hvor byens borgere kan

komme og få et godt og sundt måltid mad for 25-40 kr. og samtidig have en hyggelig aften med andre. Og samtidig et sted hvor man som medlem kan deltage i mange små aktiviteter, som fx miljøforedrag, gå-ture i byen, små workshops om bæredygtighed, reparation af mobiler eller andre ting eller workshops hvor man kan lære at bygge et højbed. Alt sammen små aktiviteter som har social- og miljømæssig bæredygtighed som omdrejningspunkt. Og børnene kan jo indgå. Aktiviteter for børn og unge, eller for voksne og børn sammen kunne blive et hit.

Nye måder

Vores fællesskaber binder de lokale samfund sammen på mange måder. Det gælder vores økonomi, kulturlivet, vores sociale liv, vores fritidsliv, hele vores mentalitet og attituder ift. andre mennesker.

Hver gang vi tilrettelægger en arbejdsplads, en produktion, en institution, et fællesskab, en landsby, en by, en skole, et system, kan vi spørge os selv: Gør vi det på en måde, der skaber social bæredygtighed – som skaber livsduelige, glade og sunde mennesker? Passer vi på menneskene? ■

Eksempler på fællesskaber skabt af aktive borgere

Af Niels Aagaard – Det Fælles Bedste og Landsforeningen for Økosamfund

Her er en stribe eksempler på, hvordan borgere lokalt går sammen om at skabe fællesskaber, hentet fra Informations særavis 4. maj 2017, derfra også citaterne:

- **Folkebevægelsen mod ensomhed** arrangerer hvert år 'Danmark spiser sammen', en række spisearrangementer landet over. Fem store middage landet over og mange tusind lokale spisearrangementer. Der er omkring 70 organisationer med i Folkebevægelsen. Målet er at halvere ensomheden i Danmark.
- **Skovsgård Hotel.** Et gammelt jernbanehotel, som ikke længere kunne løbe rundt nord for Limfjorden, blev i 1993 købt af borgerne i Brovst i fællesskab og omskabt til et moderne hotel. I dag er der 370 andelsejere. Foruden hotel blev stedet til Kultursted med musiknavne som Kim Larsen og Allan Olsen. Til konferencedet, restaurant, en del af et netværk af lokale arbejdspladser o.m.m. Det drives af 15 mennesker med særlige behov i beskyttede stillinger plus et par professionelle. I dag er hotellet reelt den lokale dynamo, der skaber liv og arbejdspladser, samtidig med at man inkluderer mennesker, der normalt vil sidde placeret isoleret på institutioner.
- **Jordbrugsfonde.** De to jordbrugsfonde SamsØkologisk og Danmarks Økologiske Jordbrugsfond vil bygge bro mellem land og by ved at lade borgere i fællesskab købe jordbrugsbedrifter og tilbyde landmænd at forpagte dem mod at omlægge til – eller fastholde – en økologisk drift. Sidstnævnte fond lader borgere tegne aktier, som skaber kapital til at opkøbe et stigende antal bedrifter rundt om i Danmark. De fortæller, at de allerede nu har over 1.000 henvendelser fra folk, som er interesserede i at blive medejere af landbrug. (Rikke Lundsgård fra Danmarks Naturfredningsforening).

- **Ørsted Kro.** Kroen på Djursland er folkeejet af 567 borgere med en aktiekapital på 1,6 mio. kr. Hver torsdag er der stegt flæsk med persillesovs o.l., mad der trækker. Da kroen i 2013 blev truet af lukning opkøbte lokale ildsjæle den og driver den nu videre med succes. Frivillige har lagt over 6.000 timer i en renovering af kroen. „Hvis du ikke gør noget, sker der ikke en bjælde“ siger formanden for kroens bestyrelse. På sidste generalforsamling blev man i den ånd enige om et byskilt, der hedder 'Ørsted – en glad landsby'. Kroen er i dag et borger- og foreningshus med masse af aktiviteter. Og Ørsted er i dag blevet en landsby, som folk flytter til, og hvor der bliver flere børn i skolen.
- **GoMore.** Et helt enkelt koncept. Et netværk, hvor du kan køre sammen med andre. Det er billigt, det er samkørsel og dermed miljøvenligt. Medstifteren siger: „Prøv at overveje det: En halv million mennesker møder hvert år hinanden og venner sig til, at man deles om ting og kommer hjem fra en tur og tænker, at verden egentlig er god nok. Man opdager at det faktisk er fint at møde andre mennesker og langt de fleste er søde og rare og åbne og hjælpsomme og fulde af gode motiver. Det er en måde at være sammen på, som vi ikke oplever særlig tit i det moderne samfund, hvor vi lever.“
- **Venligboerne** er en gruppe af borgere over hele landet, som blandt andet arrangerer aktiviteter for at få asylansøgere og flygtninge til at føle sig venligt modtaget i Danmark.

mark. Venligboerne handler om at møde sin omverden med venlighed, nysgerrighed og respekt. Det kan handle om at cykle rundt i fx rickshaw med plejehjemsbeboere, som sjældent kommer ud. I dag er der venligbogrupper i omkring 100 byer i Danmark. De praktiske opgaver kan være mange ting. Skaffe møbler og tøj, til folk der mangler. Lektiehjælp, lave mad sammen. Men mest af alt handler Venligboerne om bare at gå i gang. Gøre noget for at andre også har det godt. Om at hjælpes. Det kan være de helt små ting, sige godmorgen. Men de virker, og det er magisk.

Sådan kunne vi blive ved: Vrads Købmandshandel ved Silkeborg drevet af lokale borgere i 25 år. Settlementet en handelsegade på Vesterbro i København med sociale tilbud og jobs skabt af lokale. Grønt Forum et netværk af 150 natur- og miljøinteresserede foreninger og private borgere i Vejle. Jordløse landsby omdannet fra lukningstruet landsby på Fyn til en levende, aktiv borgerstyret landsby.

Overalt sker der noget. Her et eksempel fra Sydengland – Byen Frome

Nogen steder tager borgerne handlekraften tilbage og genskaber et reelt demokrati – her et eksempel fra Frome i Sydengland, en såkaldt 'One Planet Town'.

Almindelige mennesker kan tage handlekraften tilbage, vi kan engagere os og gøre demokratiet reelt. Byen Frome i Sydengland kan tjene som eksempel. I 2011 stillede en gruppe borgere op til byrådsvalget. De fik 11 af 17 poster. Ved næste valg fik de alle 17 poster. Og så begyndte de på en ny stil.

De folkevalgte er bare sig selv, kommunalforvaltningen lægger en åben og imødekommende stil, og borgerne kan gå lige ind fra gaden og tale med dem, de har brug for. Demokratiet bliver levende.

Og bystyret begynder at skabe nye ting. Laver medborgerhus, cykelstier, byhaver hvor borgerne hjælpes med at producere lokale fødevarer. Skaber en begyndende selvforsyning præget af hensyn til miljø, og en venlig og hjælpsom tone menneskene imellem a la 'Venligboerne' herhjemme.

Bystyret involverer borgerne og begynder selv at bestemme mindre, og lade borgerne bestemme mere. Og man begynder at tage større spørgsmål op. Klima, miljø, flygtninge, bæredygtighed osv. for at blive en aktiv del af de udfordringer, der er i hele verden, og forbinde sig til det internationale. 'What does a One Town Planet looks like' (dvs. en by hvor man ikke over-forbruger klodens ressourcer) spørger borgere og bystyre hinanden og forsøger i fællesskab at skabe svaret.

Sådan bliver et bystyre langsomt til starten på samfund med nye bæredygtige systemer, der danner grundlag for en helt ny livsstil. Ud af det vokser efterhånden borger- og fællesjede virksomheder, el-laug, andelslandbrug, butikker og virksomheder, fødevarerfællesskaber osv. som alt sammen former veje mod en bæredygtig fremtid. ■

► Fotos fra Venligboerne
Fotos: Tune Winther

Foto: Tune Winther

Tema 5: Børnene og skolerne. Voksne og højskolerne

Fremtiden efterspørger voksne, der kan leve under klimakriser og skabe bæredygtig omstilling. Og det er nutidens børn, der skal leve under disse kriser. Så vores uddannelser og skoler må nødvendigvis uddanne børn i bæredygtig omstilling, fra grunden. Til hittepåsomhed og evnen til at imødekomme udfordringer.

Vi kan skabe helt nye skoler, hvor børn lærer disse ting og hvor undervisningen foregår i tæt samspil med bæredygtig omstilling af virkeligheden i lokalområdet – hvor børn bliver engagerede samfundsborgere. På samme måde kan Danmarks højskoler uddanne voksne i alle aldersgrupper til at tage del i den bæredygtige omstilling

Børn der lærer hittepåsomhed, ansvar og bæredygtighed. Voksne der lærer at bygge bæredygtige livsrammer

– Introduktion til temaet børn og voksne, skoler og højskoler.

Af Niels Aagaard

Børn er autentiske, kreative, kompetente, livsduelige væsner. Men vi ødelægger systematisk vores børn. I vuggestuer og børnehaver med stressede pædagoger, underbemanding, støj og forvirring. Med alt for lange dage helt fra barnsben, fordi far og mor er på arbejde. I skolerne med alt for stor vægtning af 'fagligt' stof, – ikke hånd, ånd, hjerte, krop og sjæl. Bæredygtig omstilling og praksis fylder intet i skolerne. Sociale kompetencer fylder alt for lidt – ofte på tværs af folkeskolelærernes ønsker – og foregår mere som kaos-kontrol, fremfor på en forebyggende, opbyggende måde.

Indsigten og engagementet i virkeligheden og lokalområdet er lig nul. Og håndens arbejde er nul og nix.

Fremtiden efterspørger voksne, der kan leve under klimakriser og skabe bæredygtig omstilling. Og det er nutidens børn, der skal leve under disse kriser. Så lad vores uddannelser og skoler uddanne børn i bæredygtig omstilling, fra grunden. Til hittepåsomhed og evnen til at imødekomme udfordringer. Vi kan skabe helt nye skoler, hvor undervisningen foregår i tæt samspil med bæredygtig omstilling af virkeligheden i lokalområdet – hvor børn bliver engagerede samfundsborgere.

Børnene kan lære at leve i og begå sig i naturen, så den bliver vedkommende for dem. Og naturen kan tages med ind i læringen, både i klasseværelset, på skolen og uden for denne.

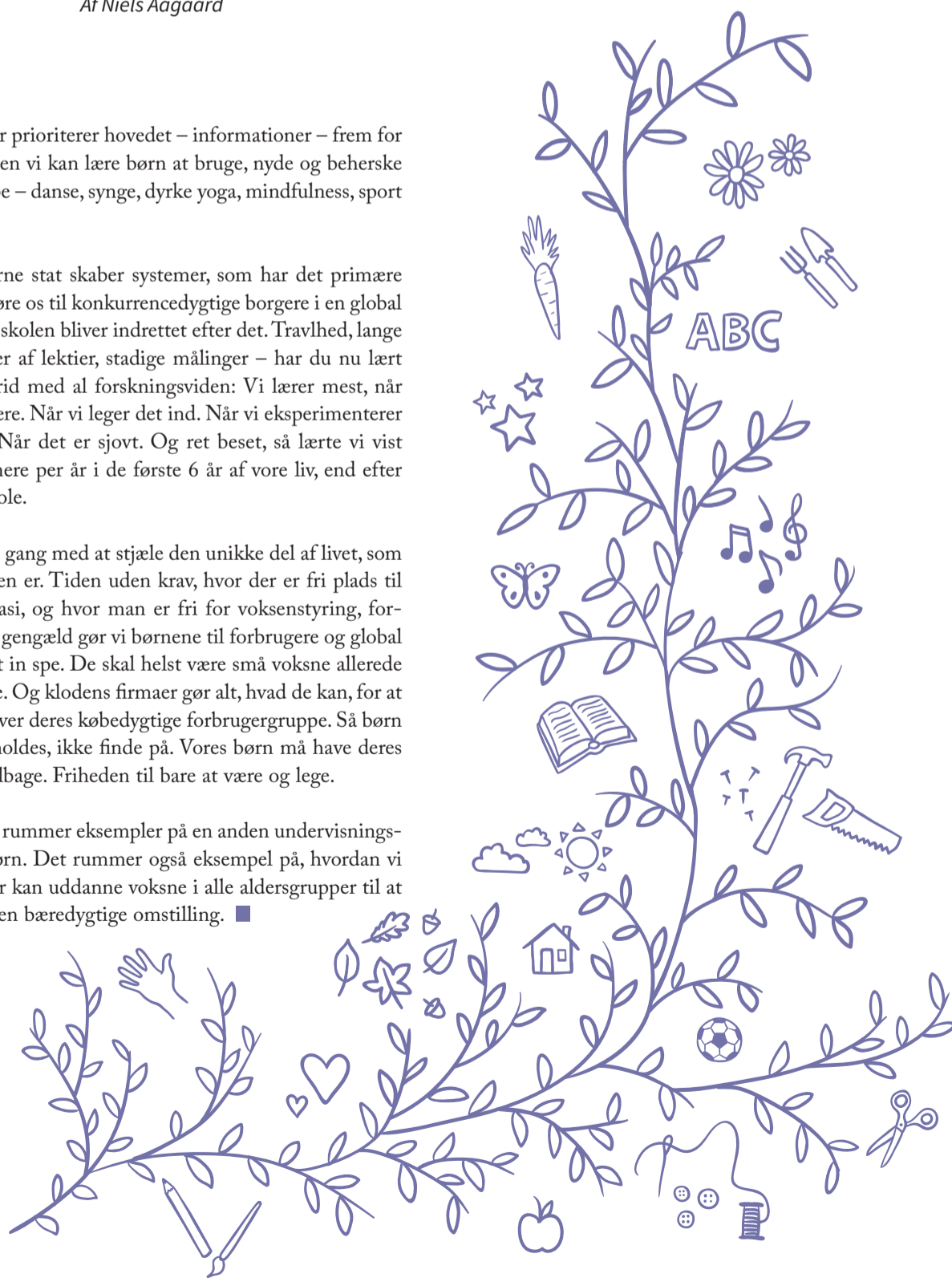
Børn kan lære respekt for håndens arbejde, og dyrke evner til at sy, arbejde i træ, bygge med på fx skolen, anlægge haver. De kan lære at lave mad, måske til lokale arbejdspladser, måske lære at sælge og transportere det. Så de lidt efter lidt opbygger evnen til at igangsætte og skabe nyt og får mod og tiltro til sig selv. Og de kan udvikle deres kreative evner ved at lave teater, spille, synge, fortælle – og gøre det åbent for andre, landsbyen, bykvarteret, som deres bidrag til en mere poetisk, musisk verden.

Vores kultur prioriterer hovedet – informationer – frem for kroppen, men vi kan lære børn at bruge, nyde og beherske deres kroppe – danse, synge, dyrke yoga, mindfulness, sport og leg.

Den moderne stat skaber systemer, som har det primære formål at gøre os til konkurrencedygtige borgere i en global verden. Og skolen bliver indrettet efter det. Travlhed, lange dage, masser af lektier, stadige målinger – har du nu lært noget? I strid med al forskningsviden: Vi lærer mest, når vi selv vil lære. Når vi leger det ind. Når vi eksperimenterer og skaber. Når det er sjovt. Og ret beset, så lærte vi vist betydelig mere per år i de første 6 år af vore liv, end efter vi kom i skole.

Vi er godt i gang med at stjæle den unikke del af livet, som barndommen er. Tiden uden krav, hvor der er fri plads til leg og fantasi, og hvor man er fri for voksenstyring, forsvinder. Til gengæld gør vi børnene til forbrugere og global arbejdskraft in spe. De skal helst være små voksne allerede som 6-årige. Og klodens firmaer gør alt, hvad de kan, for at børnene bliver deres købedygtige forbrugergruppe. Så børn skal underholdes, ikke finde på. Vores børn må have deres barndom tilbage. Friheden til bare at være og lege.

TEMAET rummer eksempler på en anden undervisningsform for børn. Det rummer også eksempel på, hvordan vi på højskoler kan uddanne voksne i alle aldersgrupper til at tage del i den bæredygtige omstilling. ■

Ud i det grønne, ud i det blå

– Hvordan skoler kan fremme den grønne dagsorden

Af Karen MacLean – Leder Den Grønne Friskole

Dagens skolebørn er morgendagens borgere; hvordan sikrer vi at de vil og kan arbejde aktivt for en grøn dagsorden. Hvad skal vi, der arbejder med børn og uddannelse, gøre for bedst muligt at forberede dem til at skabe en grøn dagsorden og føre den ud i livet?

Vi ved at viden i dag fordobles med eksponentiel hast: hvis vi fokuserer for ensidigt på indhold, – altså det at kende eksisterende viden fremfor evnen til at lære nyt og selv skabe løsninger – risikerer vi, at vores børn står tilbage med forældet viden, når de når frem til videregående uddannelser eller arbejdsmarkedet.

Samtidig er den viden som menneskeheden har opbygget over årtusinder ved at blive nedbrudt og gå i glemmebogen. Noget af den viden er essentiel for den grønne dagsorden, især lokal viden, som for eksempel et grundigt kendskab til den lokale natur og lokal madproduktion, eller viden om lokalområdets specifikke ressourcer og udfordringer. Det samme gælder evnen til at bruge hænderne, lære håndværk og skabe produktion til vores basale behov.

Den Grønne Friskoles mål er at uddanne børn til at deltage i den grønne omstilling, og her fokuserer vi på at lære børnene at se nøjternt på komplekse situationer og analysere dem, samarbejde med andre om at udtænke en bred vifte af løsninger, afprøve dem uden at miste modet, samt vælge og implementere den bedste. Og så starte på den næste udfordring.

Baseret på de erfaringer vi har gjort os på Den Grønne Friskole, mener vi at alle danske skolebørn bør have udeskole, ugentlige skolehavebesøg i vækstsæsonen, samt et robust antal håndværkstimer på skemaet fra 0. klasse og opæfter.

Ud i det blå – verden er vores klasseværelse

I udeskole opdager børn, at verden omkring dem er fuld af spændende læring, og at læring kan foregå mange forskellige og uventede steder og måder. Børnene på Den Grønne Friskole besøger samme plet i naturen – en bestemt lysning eller et særligt træ i skoven, for eksempel – på forskellige tider af året. Her kan de undersøge og tale om, hvad der har ændret sig og hvad der ligger til grund for ændringerne. Vi bruger børnenes egne oplevelser som grundlag for udforskning og diskussion, og for en bredere faglig læring.

Udeskole giver også rig lejlighed til at øve sig i at trække når man er træt og synge sange for at holde modet oppe, samarbejde om at slå lejre og opfinde helt nye lege. De kreative og samarbejdende kompetencer der opøves og den robusthed der fremelskes kommer børnene til gode både i resten af deres skoletid, i deres liv generelt, og i særdeleshed i deres evne til at arbejde for en grøn dagsorden.

Ud i det grønne – skolehave for alle

På Den Grønne Friskole er alle børn i skolehave en gang om ugen i vækstsæsonen. De er med til at forberede planterne og jorden, til at plante ud og så, luge, vande og høste; et lille stykke jord til hvert makkerpar af børn.

Her er det vigtige selve arbejdet – der måske lykkes, måske ikke – med real-life konsekvenser, fordi det foregår i naturen, hvor alt har en konsekvens, der dog ikke berører selvværdet så negativt som test og karakterer. Og det er samarbejdet på tværs af alder og andre kompetencer, samt indlevelsen år efter år i naturens rytmer og økosystemernes gang.

Det er også vigtigt at børnene oplever at deres anstrengelser i bogstaveligste forstand bærer frugt; at deres slid og samarbejde (i bagende sol og i regn og når de er trætte) sætter mad på bordet i skolen, i sfo'en eller måske endda derhjemme. Der er en særlig tilfredsstillelse ved at brødføde sig selv, der bygger selvtillid og handlekraft fra bunden af.

Forslag til læseren:

- Kommunen bør udstyre alle skoler – nye som gamle – med skolehaver i nærmiljøet, gerne på tagene.
- Kommunen bør afsætte ressourcer og tid til efteruddannelse af ledere og lærerstab på kommunens skoler i udeskole- og skolehaveundervisning, så alle føler sig klædt på og trygge.
- Kommunen bør investere i flere håndværks- og billedkunsttimer på alle klassetrin: klasserum, materialer, lærere.
- Kommunen bør gøre det muligt, at en del af undervisningen kan foregå i ude i virkeligheden i et samspil med lokalsamfundets processer – fra produktion til kultur og fællesskab, hvor børnene får opgaver der giver dem et ansvar

Sammen med udeskolelivet giver skolehaven børnene et indgående kendskab til den lokale natur. Fornemmelsen af ekspertise og den inderlighed der opstår, når man føler sig tæt forbundet med sit nærmiljø er første led i at lære børn, hvor vigtig planetens trivsel er og hvorfor, samt hvad den grønne dagsorden egentlig er til for. Disse spørgsmål nærmer sig nu børnenes daglige liv i et positivt og bemyndigende perspektiv.

Ting tager tid

Ser man på de vejledende timetal for faget håndværk og design (4. til 7. klasse) så ligger de på mindre end en femtedel af det samlede antal timer som vores børn skal have i dansk (395 versus 2160). Tilføjer man billedkunst (0. til 5. klasse) er vi oppe på lige under en tredjedel (635).

Håndværksfagene er dog essentielle i alle grundskoleårene. De understøtter udviklingen af de kompetencer, der skal bruges i de mere akademiske fag, som for eksempel finmotorik, planlægning og abstrakt tænkning.

Det er også vigtigt at vores børn får timevis af erfaring med at bygge og skabe. En grøn dagsorden vil forde at de kan bygge og tænke nyt; at de kan komme op med helt nye løsninger på både gamle og nyopståede problemstillinger. På Den Grønne Friskole bruger børnene lige så ofte et kunstværk, en sang eller et håndværksprodukt (hellere end en tekst) til at demonstrere det, de har lært. Derved lærer de at give deres tanker og planer materiel, fysisk form.

Sidst men ikke mindst er det vigtigt at børn lærer, hvor lang tid det tager at skabe og mestre kompetencer. Kulturens høje tempo og skolens fokus på overskuelige bidder af opgaver kan nemt give børn den illusion at hvis det ikke lykkes for dem med det samme, så duer de ikke. Via håndværket lærer de at det rigtige livs processer altid tager tid, om det er tankens arbejde (en analyse, en artikel, et policy udkast) eller samarbejdsprocesser med mange medvirkende, eller en virtuel eller materiel struktur, der skal bygges op. ■

Hus med holdning

– Økologisk, off grid og affaldsfrit byggeri

Af Asger Andersen – Højskolelærer, Brenderup Højskole

Hvordan er det vi bor, bygger og organiserer vores liv – og hvad er det der sætter dagsorden? Er det muligt at skabe et liv, der er tilskuds-frit, gældsfrit og affaldsfrit?

På Brenderup Højskole i Middelfart Kommune bygger vi i 2017 et hus, der er banebrydende på flere fronter, peger ind i fremtiden og udfordrer den måde, man normalt bor og bygger huse på. Huset, der er 130m² stort (60m² isoleret halmhus, 30m² drivhus, 30m² bryggers og 70m² loftrum) er det tætteste vi kommer et selvforsynende og affaldsfrit hus. Det er off grid, og dermed afkoblet normal infrastruktur, som vand, kloakering, varme og el, – og er i stedet bygget ud fra selvgenererende principper. Med det menes at beboernes daglige behov for strøm, varmt vand m.m., skabes i huset. Der finder en produktion sted – og alle systemer er tænkt hele vejen rundt, som lukkede kredsløb. Huset 'hviler i sig selv'.

Væggene er af halm med ler- og kalkpuds, fundamentet af muslingskaller, tagisoleringen er papir-uld og taget er en klimaskærm. Regnvand opsamles, renses, pumpes ind i huset og ledes ud som gødning til eget drivhus. Strøm produceres af solceller og TEG-celler, og varmen får vi fra pilleovn, solfangere og passive varmesystemer. Røgen renses gennem røgvasker og der produceres gødningsvand, så nye træer og planter kan gødes. Huset er bygget i naturmaterialer, har et minimalt CO₂ aftryk og udleder ingen affald. Ved at sætte de mange byggeteknikker sammen, skaber vi et hus der ligger sig op af den cirkulære tankegang, som med stor sandsynlighed kommer til at præge fremtidens samfundsudvikling. En kredsløbs- og helhedsorienteret opmærksomhed på, hvordan tingene indgår i større økosystemer – hvor de kommer fra og hvor de ender.

Udover disse miljømæssige idealer, brugen af naturlige materialer og affaldsfrie byggeteknikker, har huset også et andet indbygget princip; Det er ekstremt billigt! Huset i sig selv bygges for ca. 250.000kr i materialer og koster ca. 6.000kr at bo i, om året. Det er bygget til at rumme to voksne og to børns daglige behov. På den måde er huset også led i en frigørelsesproces og et opgør med den gængse forståelse af, at boligudgifter og økonomisk fastlåshed går hånd i hånd. Ved at bygge dette hus, beviser vi at der er andre måder at leve på. Måder, hvor det ikke først og fremmest er økonomien det kommer an på.

I et samfund der er bundet op på gældsprincipper, – med mindre man tilhører den øverste elite naturligvis – udfordrer vi på denne måde både den konventionelle byggestil og de styrende mekanismer i samfundet, og rejser spørgsmålet – er der andre måder at bygge, bo og leve på? Til hvis fordel er det, at vi forgælder os og fastlåses i høje månedlige udgifter? Er det nødvendigt? Er det det vi vil – og det system vi vil give videre til kommende slægter?

Vi har velfærd – men er det en færd, der er vel? Er endeløs vækst ønskelig eller overhovedet nødvendig? Hvis du fryser, er det godt at få tøj på kroppen – men er det dobbelt så godt at få dobbelt så meget? Eller at få dobbelt så meget at spise? Hvornår er det nok? Hvornår bliver (over)forbrug, til misbrug?

I off grid huset har vi internet – ikke opvaskemaskine. Vi har varmt vand – ikke fryser. Det er mange udfordringer endnu – men dette er en begyndelse. Ikke på et mere primitivt liv – men måske et mere simpelt og ydmygt liv, hvor vi som mennesker er mindre styrede og mere frie. Frie til at have indflydelse og tage ansvar for vores eget liv. Frie til at handle på det vi føler er det rigtige for fællesskabet. Frie til at tage vores liv til os – og til at tage varer på vores eget, og vores fælles bedste, uden at blive styret af fastlåsede systemer, men i stedet bane vejen (en ud af flere) ind i en tid, der indiskutabelt er præget af fortsat forandring og omstilling. I Syddjurs Kommune er Grobund projektet under opbygning – et stort off-grid bosættningstiltag der skal støtte med mere liv og aktiviteter i landkommunen. Og også her i Middelfart Kommune rør tingene på sig. Vi håber flere kommuner vil støtte op om udviklingen af lignende projekter og tror på, at højskolerne kan og skal være bannerførere for grøn omstilling og fremtidig samfundsforandring. Vi giver plads til visioner og mulighed for handling.

Off Grid huse er en international bevægelse og kan skabe grobund for omtanke, og med tiden blive den platform hvorfra vores tid og samfund kan diskuteres og udvikles, og liv med holdning og værdier udleveres. ■

Konkrete forslag til kommuner:

- Giv plads til udvikling og opbygning af off grid huse, eventuelt bydele og 'grønne lokalsamfund'.
- Brug disse 'grønne lokalsamfund' som udgangspunkt for dialog om vores måder at bo og bygge på. Diskuter med borgerne fælles infrastrukturelle løsninger. Hvor fungerer de, hvor fungerer de ikke godt nok endnu osv. Lad stederne skabe rammer for samfundsorienteret dialog; Hvor vil vi hen?
- Brug teknikkerne og principperne til at renovere og udvikle (dele af) eksisterende boliger – f.eks. tomme boliger i landdistrikter.
- Støt folk der vil eksperimentere, udvikle og formidle erfaringer indenfor området igennem renovering af ældre ejendomme.
- Brug off grid huse som læringscentre for folkeskoler og gymnasier, så børn og unge lærer at forstå, hvordan husene fungerer, hvad der er og kan være 'inde i væggen' – og hvad der er formålet med dem. Nogle huse kan måske ligefrem bygges på eller nær ved skolerne, og bruges som undervisningslokale – og/eller bygges op af elever i forskellige aldre. En forening kan måske bygges op omkring det – og måske kan man en dag gå til 'byg og hyg' i sin fritid.
- Lad off grid husbyggerier inspirere internationalt i lande med dårlig eller helt manglende infrastruktur.
- Brug off grid huset til at diskutere økonomisystemer, værdier, fremtid og lignende med unge.
- Lad folk bygge off grid huse, så de kan blive gældfrie og få mulighed for at blive aktive medborgere og samskabere, der kan bidrage til kommunens og lokalsamfundets udvikling og forandring. Ved at sætte folk fri, skabes mulighed for at kunne bidrage positivt til det fælles bedste.

Se også:

- Brenderuphojskole.com/baeredygtighed
- Offgridbrenderuphojskole.dk
- <https://www.facebook.com/BHoffgrid>
- Grobund.org

Permakultur skole-skovhave i Vammen ved Viborg

Af Anna Pattis og Mette Brinch

På Langsø friskole i Vammen i Tjele kommune er 2.-3. klasse begyndt at anlægge en skole-skovhave i efteråret 2016.

Vores mål med skovhaven er at lære børnene om permakultur og om naturens vigtige, men ikke direkte synlige sammenhænge. Samspillet mellem svampe, planter, mikroorganismer og dyr. Vi vil gerne lære børnene, hvordan naturen – når den får lov til at fungere bedst – styrker menneskers livsbetingelser.

Det anser vi for at være en af de vigtigste ting, vi kan gøre for at sikre, at den næste generation vokser op med respekt og ydmyghed overfor naturen. Og ikke mindst får viden om, hvad raske økosystemer er. Denne læring, tror vi, foregår bedst ved en kombination af teoretisk og praktisk vidensformidling som bruger alle sanser.

Regnormesnak

Der er mange pædagogiske muligheder i både skolehave og udeskole. Udeskole bruger vi hele året og handler i bund og grund om at komme op af stolen og ud at bruge kroppen, opleve naturen og omgivelserne i læringen.

Skolehaven foregår både ude og inde, men på skolen. Ved at lade børnene lære om, hvordan fremtidens dyrkning af afgrøder kan gøres anderledes end man traditionelt har gjort det sidste halve århundrede, tænker vi at de kan være med til at præge en mere bæredygtig fremtid. Det er vigtigt for os, at børnene oplever og forstår sammenhængene i naturen, hvordan planter og dyr støtter hinanden i et naturligt system og forstår, at vi mennesker kan drage nytte af dette system. At børnene lærer hvilken rolle, vi mennesker skal spille for at støtte naturens system frem for at ødelægge det.

Havearbejde

Målet og drømmen er, at 'skolehave' kommer på skemaet fremover, hvor alle børnene skal have skolehaven fra jul til jul, så de når en hel vækstsæson i løbet af deres skoletid.

Børnene i 2.-3. klasse er selvfølgelig med til det hele her i opstarten og er rigtig glade for arbejdet, og vi har mange gode samtaler om, hvordan vi behandler og lever med naturen.

Vores ønske var at lave en skolehave, der opbygges igennem undervisningen. Havens design laver vi i fællesskab, så børnene lærer, hvordan man kan tænke planter og økosystemer sammen. Designet integrerer mange dele af permakulturens koncept. Permakultur betyder permanent kulturer,

hvor man har flerårige planter i et system, der har skoven som forbillede. Det betyder at der er tale om stor diversitet imellem plantearter med både høje og lave træer, buske, samplantning af forskellige arter der udnytter jorden og sollyset uden at udkonkurrere hinanden. Vi arbejder med hele processen i en skovhave; laver fx kompost, som kobles til undervisning i jordopbygning, naturens nedvrydning af planter, lære om regnorme, mikroorganismer, og hvordan det hele fungerer sammen, når det er bedst. Næste opgave er at etablere og tilså højbede med en masse spiselige planter, så de lærer hvor meget forskelligt man kan spise.

Pænt store jordbær!

Det er en fest at være i haven, når man får lov til at slæbe hestemøg, høballer med kattelort og hoppe i en kæmpe bunke flis og også er med til at etablere bedene med flerårige planter som Skt. Hans urt, hosta, krydderurter, jordbær, rabarber, havesyre, hindbær og solbær mm. Nogle børn er så glade for arbejdet, at de gerne vil arbejde videre, selvom der er pause. Vi regner med en etableringsperiode på et år.

Insekthoteller og fuglekasser

I dette skoleår har vi haft mange oplevelser, der har med vores forhold til naturen at gøre. Vi har besøgt Morten Vissing fra Aqua i Silkeborg, hvor vi blev undervist i, hvad biodiversitet er, og hvordan vi kan bevare og forbedre den. I den forbindelse laver børnene insekthoteller og fuglekasser i matematik og billedkunst. Senere har de beskrevet forskellige biotopers biodiversitet og holdt små foredrag for Morten fra Aqua om det. Målet her er at deres skriftlige produkter udstilles på Aqua som 'børn formidler for børn'.

Genplant planeten

I november har klassen besøgt Lis og Leif Rasmussen i Lislund skov, hvor vi var med til at plante 100 træer – og fik kage, saft og gode historier i deres hyggelige skovhus efterfølgende. I Lislund skov har Leif plantet omkring 500 forskellige slags træer, både spiselige for mennesker og dyr, og Leif har sat ikke mindre end 400 fuglekasser op i forskellige størrelser, så der er et rigt fugle- og dyreliv i skoven. I Lis og Leif har klassen nærmest fået et par bedsteforældre, for vi har en aftale om, at de kommer på besøg hos os til foråret, når vi skal plante frugt- og nøddetræer. Vi satser også på at besøge Lis og Leif næste år, når der i november igen skal plantes træer hos dem.

Fællesskab

Projektet indtil nu har ikke kun vist børnene, at man kan dyrke afgrøder på en måde der er i samspil med naturen, men også åbnet dørene til mange flere mennesker som er blevet involveret i skole-skovhaven gennem plantedonationer (www.deljorden.dk), træplantning og vidensdeling gennem et voksende permakulturfællesskab.

Hvis andre har lyst til erfaringsudveksling om permakultur-skolehave, er I velkomne til at kontakte Mette på mettebrinch@gmail.com. Vi er også på LAND-kortet under medlemmer på www.permakultur.dk. ■

Forslag til kommunerne:

- Kommunen kan aktivt støtte skolelærerne i at lave skovhaver og dyrke sammen med eleverne
- Skolerne kan indbyrdes udveksle erfaringer og opbygge et genbrugs- og netværkssystem, som billiggør køb af planter, produktion af højbede osv.
- Kommunen kan bede skolerne om at beskrive deres profil vedrørende børnenes læring i bæredygtighed på skolens hjemmeside. Og fx indstifte en årlig pris for bedste indsats
- Bede alle skoler måle skolens økologiske fodaftryk/CO2 aftryk og lav et bæredygtighedsbarometer, som viser hvilke indsatser, der vil betyde mest for fodaftrykkets størrelse
- Kommunen kan medvirke til at der skabes netværk mellem kommunens skoler og dens grønne foreninger, så sidstnævnte kan støtte skolernes arbejde
- Der kan formuleres indsatsområder for alle skoler. Fx kan det være: Regnvandsopsamling, indsats for biodiversitet, insekthoteller, frøsamlinger, lokal fødevarerforsyning, økologisk mad i kantinerne, produktion af væksthuse med dyrkning af spiselige planter til brug for skolens mad, indførelse af vedvarende energi, deleordninger

Tema 6: Naturen – Biodiversiteten udryddes

Natur er biodiversitet. Forskerne siger åbent, at vi er vidne til den sjette masseudryddelse af arter i planetens historie. Det skyldes den globale menneskelige aktivitet og dens voldsomme vækst i produktion, transport og forbrug. Naturen er ved at dø.

Biodiversiteten er afgørende for alt liv på kloden. Biodiversitet er alt fra de små væsner som bakterier, mikroorganismer, svampesporer, plankton til de store væsner: Hvaler, elefanter, næsehorn – og alt derimellem. Det er økosystemer som mangroveskove, vådområder, savanner, marker, floder, oceaner og ørknar. Og det er alt det, der gør, at en plante gror, et træ vokser, at der er liv på kloden.

Biodiversitet er ikke 'bare' noget fjernt som fx regnskoven, orangutanger, tigre, havskildpadder. Det er det også. Men det er også det helt nære: Alle dyr der er; mulden, landet, skovene og havet i Danmark, alle danske søer, fjorde med alle deres arter, gener og økosystemer – kort sagt al variationen i den levende natur. Biodiversitet er al natur, som igen er forudsætningen for alt liv, også menneskenes.

Men vi er i gang med at udrydde biodiversiteten. Forskerne siger åbent, at vi er vidne til den sjette masseudryddelse af arter i planetens historie – den femte var udryddelsen af dinosaurerne. Og at det er os mennesker, som står bag udryddelsen. Det betyder omvendt, at vi har muligheden for at gøre tingene anderledes og dermed påvirke udviklingen ved at ændre adfærd.

Introduktion til biodiversitet 200 års kamp mod naturen er ved at give resultater – den er ved at dø

Af Niels Aagaard – Det Fælles Bedste

Biodiversitet handler ikke kun om arter, men også om miljøet og den økoregion, en organisme lever i. I ethvert økosystem er de levende organismer dele af en større helhed, som påvirker hinanden og luften, vandet og jordbunden omkring sig. Et sundt økosystem skaber sunde livsvilkår.

Biodiversiteten er helt afgørende for vores fødevarer, for reguleringen af planetens vand- og klimacyklusser samt det meste af vores produktion, lige fra brændsel, til huse, til energi, til – alt.

Biodiversitet skaffer mad i form af afgrøder, husdyr, vilde frugter og fisk. Og fibre til tøj, træ til huse og varme samt medicin og brændstof.

Biodiversitet skaffer os også forskellige grundlag for produktion: Jordbundens frugtbarhed, bestøvere som bierne, nedbrydere som bakterier. Og goder som rensning af luft og vand, eller stabilisering og dæmpning af klimaet, begrænsning af oversvømmelser, tørke og andre miljøkatastrofer.

Men først og fremmest, så er biodiversitet NATUREN. Altings forudsætning som har betydning i sig selv, og ikke kun fordi vi mennesker kan bruge den til vore formål eller tjene på den. Der er en grund til at det hedder Moder Jord – herfra livet.

Men vi er i gang med at udrydde biodiversiteten og dermed naturen. Forskerne siger åbent, at vi er vidne til den

sjette masseudryddelse af arter i planetens historie – den femte var udryddelsen af dinosaurerne (fx klimaforskerne i Stockholm Resilience Center). Og at det er os mennesker, som står bag udryddelsen.

Det betyder omvendt, at vi har muligheden for at gøre tingene anderledes og ændre adfærd.

Men det haster. For verdens dyrebestand er blevet halveret siden 1970, og i øjeblikket udrydder vi 1000 arter ud af hver million art på kloden hvert år. 70% alle store fisk i oceanerne og 20% af dyrene på landjorden er forsvundet. 75% af den genetiske diversitet i landbrugsafgrøder er tabt, fordi lokale bønder opgiver deres egne afgrøder til fordel for de kommercielle. Derfor lever menneskeheden i dag af blot 12 forskellige plantearter.

I et oplæg, Al Gore holdt i forbindelse med COP15 i 2009, sagde han tørt: „Efter mine oplæg siger folk af og til: Bare vi dog kunne finde på noget, der kan binde al den CO₂. Og jeg svarer venligt: Det har vi faktisk allerede. Det hedder et træ!“

Men siden 1950 har vi fældet halvdelen af al regnskov for at få træ og plads til landbrug, pl antager, kvægdrift, byer, veje osv. Den massive skovrydning overalt på kloden er katastrofal for klimaet, fordi træerne kunne have lagret CO₂. År 2050 vil de tropiske regnskove, ifølge forskerne på feltet, være fuldstændig ødelagte og have frigivet en kulstofbombe på 200 mio. tons til atmosfæren (Jason Hickel, The Guardian/Information 2016). Vi skaber mere drivhuseffekt på et tidspunkt i historien, hvor vi ved, at vi må og skal mindske drivhuseffekten.

I starten af august 2017 udkom et videnskabeligt studie lavet af et internationalt hold af forskere i det videnskabelige magasin Science Advances, som viser, at arter i dag forsvinder mindst 100 gange hurtigere end normalt i Jordens historie, og at det sker på grund af os mennesker.

Vi er både vidne og årsag til den sjette såkaldte masseuddøen i planetens historie, mener forskerne bag studiet, der selv kalder deres antagelser for 'ekstremt konservative' i lyset af de aktuelle tal.

Denne udryddelse foregår med en hastighed, der kan måle sig med tidligere masseudryddelser i Jordens historie, der blev udløst af meteornedslag, forgiftning af atmosfæren og hyperaktive vulkaner.

„Vi understreger, at vores udregninger med stor sandsynlighed undervurderer alvoren af udryddelseskrisen, fordi vores mål var at sætte et realistisk minimumsniveau for menneskers påvirkning af den biologiske mangfoldighed. Så selvom biologer ikke kan sige præcis hvor mange arter der findes, eller præcis hvors mange er uddøde i en given periode, kan vi konkludere med stor sikkerhed, at moderne udryddelsesrater er exceptionelt høje, at de stiger og at de tyder på at en masseuddøen er undervejs – den sjette af slagsen i Jordens 4,5 milliarder års historie,“ fortæller forskerne i undersøgelsen.

Biodiversiteten – Jordens biologiske mangfoldighed af arter – er truet af menneskelig aktivitet på mange fronter. ►

De fleste af disse hænger sammen med, at mennesker forurener og omdanner arternes naturlige levesteder til fordel for landbrugsarealer, infrastruktur, minedrift, olieboringer med mere.

Sekundære trusler kommer fra spredningen af invasive arter (dvs. arter som truer vores natur og økonomi), der påvirker økosystemerne. Begge dele er tæt knyttet til voksende menneskelige befolkningstal, en voksende produktion og dermed et voksende ressourceforbrug.

Forfatterne bag rapporten mener, at udviklingen stadig kan vendes, men at tiden til det er knap.

„At undgå en sjette masseuddøen vil kræve hurtige og kraftigt forstærkede indsatser for at bevare de arter, der allerede er truede, og lette presset på deres bestande – navnlig pres fra tab af levesteder, overforbrug og klimaforandringer. Alle disse hænger sammen med menneskelige befolkningstal og vækst, som øger forbruget (særligt blandt de rige) og økonomisk ulighed. Vinduet for handling er dog hurtigt ved at lukke sig,“ lyder det.

Den samlede konklusion, nemlig at mennesker er drivkraften bag en sjette masseuddøen, passer med en stor mængde eksisterende forskning. For eksempel kom en undersøgelse baseret på data fra det Internationale Forbund for Naturbevarelse IUCN til en lignende konklusion blot tre uger inden studiet i Science Advances blev udgivet.

Hos naturorganisationen Verdens Skove kalder kommunikationschef Nikolai Lang rapporten for chokerende:

„Dette er endnu et videnskabeligt studie, der bekræfter vores værste anelser. At så mange arter er presset til udyddens rand på grund af os mennesker er en ufattelig

tragedie, som det er vores ansvar at stoppe inden vi gør uoprettelig skade på livet på Jorden. Vi skal simpelthen have handlet på det her, og det kan kun gå for langsomt,“ siger Nikolai Lang.

Verdens Skove mener, at det er særligt vigtigt at bevare store, sammenhængende naturområder i skovene, hvis tabet af arter skal bremses:

„Der er en særligt stor koncentration af liv og mangfoldighed i skovene. Især i de tropiske skove, som er hjem for over halvdelen af alle landlevende arter. Samtidigt optager skove store mængder CO₂, så de bidrager også massivt til kampen mod klimaforandringerne. Derfor er skovbevarelse et rigtig godt sted at starte hvis vi vil stoppe den masseudryddelse, der er undervejs,“ forklarer Nikolai Lang. Men der skal også arbejdes med problemet på et mere globalt plan, uddyber han:

„Samtidigt er det selvfølgelig rigtig vigtigt, at vi får ændret vores overforbrug i de rige lande og får gjort den globale fødevarerproduktion meget mere effektiv og bæredygtig. Ellers vil vi blot skubbe problemet rundt fra det ene naturområde til det andet,“ slutter Nikolai Lang.

Ved den internationale konference i Stockholm om verdens fødevarerituation, EAT, i juni 2016, sagde Johan Rockström, klimaforsker ved Stockholm Resilience Center, i sit oplæg om 'A New Economic Model for Food, Planet and Health': Vi skal handle nu, globalt, og vi skal have et økonomisk system, hvor produktion og økonomi passer til planetens grænser – ikke omvendt!

Vi må indføre en ny form for offentlig styring, siger han, hvor vi får fokus på at udvikle vores evne til at agere fleksi-

belt i en verden med uforudsigelige skift. Hvor vi evner at omdanne kriser til innovation – så enhver større krise fører os til at udvikle passende svar.

Det var det, der skete i Latinamerika, fortsætter han, da man i større regioner fandt ud af, at det pløjningsbaserede, monokulturelle landbrug udpinte jorden. I stedet begyndte man med nye dyrkningsmetoder. Man gik fra CO₂ udledende til CO₂ oplagrende og biodiversitetslandbrug. Det samme sker i Sverige, hvor man genopbygger store vådområder. Vedvarende energikilders udbredelse er nok et eksempel.

Der er en mildt sagt stærk tendens til at tilsidesætte bæredygtighed af hensyn til økonomi og vækst. Argumentet lyder i al lammende enkelthed: Vi har ikke råd til at tage hensyn til planeten eller miljøet, for det vil gå ud over økonomien, væksten, arbejdspladserne.

Men intet kunne vel være mere forkert. Planeten, naturen, er selve forudsætningen for økonomien, og produktionen kan kun lade sig gøre, hvis vi har en nogenlunde stabil planet med de nødvendige ressourcer. Al produktion fra biler, til huse, fødevarer, tøj, osv. – alt kommer fra jorden. Så den er vores forudsætning. Derfor har vi ikke råd til at lade stå til. For uden bæredygtighed ingen fremtid.

Verdens Skove (tidligere kaldet Nepenthes) er en dansk græsrodsorganisation der arbejder for mere vild og biodiversitetsrig skovnatur. Foreningen blev stiftet i 1982 og er engageret i arbejdet med at bevare regnskoven og sikre oprindelige folks rettigheder i Latin-Amerika og skabe mere vild skovnatur i Danmark. Verdens Skove har 2.500 medlemmer i hele Danmark, og kontorer i Århus og København. Læs mere her: <https://www.verdensskove.org> ■

” Vis mig en art, der lever af insekter og jeg skal vise dig en art i tilbagegang“ Sådan siger Morten D. D. Museumsinspektør på Naturhistorisk Museum i Århus og desværre har han ret. De dyr og fugle, som lever af insekter, er alle i tilbagegang og ny forskning viser, at det er fordi insekterne forsvinder. Et studie fra Tyskland peger på at mængden af insekter er faldet med 80% siden 1980'erne. Det er et enormt stort tab af insekter og dermed tab af fødegrundlag for mange andre dyr.

Årsagerne er mange, men især skyldes det en nedgang i blomster og blomstrende buske samt et stort brug af sprøjtemidler og intensiveringen i landbruget. Det er nu vi skal vende kareten og skabe fremgang for vores summende venner. Her er 10 ting du selv kan gøre, for at hjælpe insekterne.

1) Plant for insekterne

Plant blomster, frugttræer og blomstrende buske i din have, så insekterne har masser af pollen og nektar. Planlæg din have således, at der er blomster til rådighed fra det tidlige forår til det sene efterår.

2) Undgå sprøjtemidler

Sprøjtemidler er en af de store trusler mod vores insekter. Undgå derfor alle former for sprøjtemidler både i haven, gårdspladsen, indkørslen mm.

3) Blomster i græsplænen

Græsplæner optager utrolig meget plads i det danske landskab, men for insekterne er de grønne ørkener, uden hverken

mad eller redepladser. Men du kan sagtens få en blomsterrig græsplæne, der findes mange små blomster, der ligesom tusindfryd, egner sig til græsplænen.

4) Læg bunker af sten

Stenbunker giver læ og gemmesteder for mange insekter, samtidig med at de kan sole sig på stenene. Stenbunken vil således gavne både flyvende og jordlevende insekter.

5) Lad gamle træer stå

Gamle træer er hjem for rigtig mange biller, både store og små og i mange farver. Billerne er en vigtig fødekilde for mange fugle, som har det svært i Danmark, fordi de mangler store biller på 'middagsbordet'. Du vil hurtigt opleve at ►

de gamle træer er et tilløbsstykke for både insekter, fugle, svampe, laver og måske endda flagermus.

6) Lad væltede træer ligge

Ligesom de stående døde træer er vigtige for billerne, er liggende døde træer også meget vigtige for tusindvis af insekter, så lad stammen ligge, når træet er faldet. Hvis du kun har en lille have, kan du lægge bunker af brændekævlere rundt omkring i haven.

7) Slå vejkanten 1-2 gange årligt

Er du så heldig at eje et stykke vej eller markvej, så lad vejkanten blive rig på blomster til insekterne. Vi har en tendens til at slå vejkanten så ofte, at planterne ikke får tid til at sætte blomster, som insekterne kan leve af. Hvis du nøjes med at slå rabatten en-to gange om året, kan planterne blomstre og skabe et mylder af liv i vejkanten.

8) Vand i haven

En havedam, med et fugtigt blomsterbed omkring og med nogle store sten i vandkanten, vil være et paradis for guldsmede og andre vandelskende insekter. Undgå fisk i havedammen, da de spiser alle insekternes æg.

9) Opsæt insekthoteller

Insekterne har også brug for steder, de kan krybe i læ i dårligt vejr, og hvor de kan overvinde. For at hjælpe dem med det, kan du sætte insekthoteller op eller lave bunker af grene, brænde og sten rundt om i haven.

10) Undgå biavl i naturområder

Honningbierne er meget populære, men den er også en stærk konkurrent til vores vilde bier. Honningbierne sætter ud i tusindvis og spiser den pollen og nektar som vores 230 arter af vilde bier ellers skulle have levet af. Undersøgelser viser

at i de områder, hvor honningbierne konkurrerer med vilde bier, taber de vilde bier.

Det er vigtigt at vi passer på vores 230 arter af vilde bier. Dels er det et tab for biodiversiteten og dels er der mange blomster og afgrøder, som honningbierne ikke kan bestøve og som derfor er afhængige af de vilde bier. For 100 år siden havde vi 286 arter af vilde bier, men vi har mistet mange af dem og er nu nede på 230 arter.

Vi skal dog også have plads til honningbierne, for den er vigtig for os som honningproducent. Ved at holde honningbier på produktionsarealer, så de vilde bier kan få fred på naturarealerne, kan vi få plads til begge dele. ■

Amager Fælled Sagen – når biodiversitet trues af byudvikling

Af Anders Morten Christoffersen – Verdens Skove, Steffen Rasmussen – Amager Fælleds Venner, June Rebekka Bresson – Miljøorganisationen NOAH

Nærmest i hjertet af København ligger et omfangsrigt grønt område kaldet Amager Fælled. Amager Fælled, eller i daglig tale blot Fælleden, er en grøn lunge og rekreativt areal for hovedstadens beboere. Meget af Amager Fælled er af nyere dato og en del faktisk tidligere losseplads. På dele af området eksisterer der dog værdifuld, biodiversitetsrig og enestående natur. Fælledens sydøstlige hjørne rummer et vildnis med 5.000 års uafbrudt natur, en høj grad af artsmangfoldighed, samt sjældne og truede arter. Der er tale om en tidligere strandeng og aldrig gødsket, bebygget eller brugt til landbrug.

På nær enkelte menneskelige tiltag i nyere tid, har området ligget i uafbrudt naturlig kontinuitet siden sidste istid. Noget, der må siges at være helt enestående midt i en storby.

Det meste af Amager Fælled er fredet, men ikke den tidligere strandeng med den vilde, unikke og biodiversitetstunge natur. Den skal bebygges, har politikerne besluttet. Ørestad Fælled Kvarter med flere tusinde boliger og parkeringspladser skal placeres lige oven i vildniset med de rødlistede arter og den sårbare natur.

Ørestaden, som det nye kvarter er en del af, er dannet på baggrund af Ørestadsloven fra 1992. Fra politisk hold ville man finansiere Københavns metro med salg af byggegrunde, og skabe vækst i København på bekostning af Amagers grønne områder. De stærkt stigende omkostninger ved metrobyggeriet kunne samtidig 'skjules' i det offentligt ejede selskab, By & Havn, langt væk fra de offentlige budgetter.

Ørestadsprojektet har altid været dybt kontroversielt, og kommunens ledende politikere har desværre konsekvent valgt økonomi fremfor naturbeskyttelse. Det chokerende i forhold til Ørestad Fælled Kvarter er, hvor lidt hensyn der fra politisk hold tages til vild natur og biodiversitet. Det er rent ud sagt forbløffende hvordan alle eksperter forklaringer og vurderinger tilsidesættes. Herunder en hel række undersøgelser bestilt af kommunen selv, der sort på hvidt dokumenterer områdets særlige naturværdi og høje biodiversitet, eksempelvis Biomedias padderapport fra 2015.

Dette er et område, der for eksempel rummer paddearter strengt beskyttet af EU's Habitatsdirektiv og en akut truet plante som brændeskærm, der i hele Danmark kun findes på Amager. Som om det ikke er nok, så har kommunens ►

egen strategi 'Bynatur i København' biodiversitet som den allerførste målsætning og indeholder pæne henvisninger både til FN's biodiversitets-konvention og EU's biodiversitetsstrategi. Ord følger dog ikke handling, for samtidig med skåltalerne og de fine ord om biodiversitet, venter gravemaskinerne i kulissen ude på Amager Fælled.

Med den kommende lokalplan går Ørestads-projektet nu ind i sin sidste etape med byggeriet af Ørestad Fælled Kvarter på det mest værdifulde naturområde i Københavns Kommune. By og Havn og arkitektfirmaet Vandkunsten er i fuld gang med planlægningen, og alt er kørt i stilling til kommunens endelige godkendelse. Det er her kampen står lige nu – kampen for Københavns sidste vilde natur.

Alt håb er dog ikke ude. Amager Fælled-sagen handler nemlig også om positiv mobilisering af grønne kræfter til forsvar for vores natur. Et bredt spektrum af miljøorganisationer og borgergrupper står sammen om, at vi ikke

ønsker dette byggeri. Langt over 40.000 mennesker har skrevet under i mod byggeriet og 14 organisationer bl.a. NOAH, Verdens Skove, DN, og Amager Fælleds Venner har sendt et åbent brev til Københavns Borgerrepræsentation, hvor vi udtrykker dyb bekymring over det planlagte byggeri. To Folkeringe rundt om Fælleden har tiltrukket hhv. 2.000 og 5.000 borgere i alle aldre – i levende, beskyttede menneskekæder rundt om Københavns sidste vilde natur. Men det har ikke hjulpet.

Der er dog sket én ændring som kan få betydning for beslutningen. Københavns Teknik- og Miljøforvaltning har besluttet at udføre en VVM-undersøgelse på området. Denne undersøgelse skubber beslutningen om bebyggelsen over på den anden side af nytår, til 2018. Hvis der kommer en 'ny konstellation af mandater' i Københavns Borgerrepræsentation er der en virkelig god mulighed for at forhindre godkendelsen og dermed byggeriet.

Vi kan rent faktisk redde dette stykke biodiversitetsrige vilde natur. Hvis vi som vælgere vil det, kan vi give vores stemme for sagen til kommunalvalget. På nuværende tidspunkt er A, C, V, O i praksis med til at opretholde godkendelsen for byggeriet. Men F, Ø, Å og B har givet hinanden håndsleg på, at hvis disse partier får flertal i den næste Borgerrepræsentation, vil de ikke godkende byggeriet. De vil bevare ur-naturen på Amager Fælled. Det giver os håb, og viser samtidig soleklart hvorfor kommunalvalget er så vigtigt for vores natur.

Derfor har vi som vælgere, i Københavns Kommune, fortsat mulighed for at bevare Københavns grønne lunge. Vi kan være med til at forhindre ødelæggelsen af vild, biodiversitetsrig natur i København, og reduceret adgang til grønne områder for alle byens borgere. Vi kan være med til at give efterfølgende generationer en naturarv, der ellers vil gå tabt for evigt. Det kan vi gøre ved at stemme på ét parti, der ikke vil give tilladelse til at bebygge området på Amager Fælled. Vi kan være med til at det ikke igen er de økonomiske interesser, der vinder over naturen. Men at naturen denne gang får det sidste ord. ■

Forslag til læseren og de grønne foreninger i kommunen:

- Stem på et parti der i praksis arbejder for øget biodiversitet
- Opstil en række konkrete forslag til, hvordan det kan gøres fx:
- Flere og større områder med vild uberørt natur
- Mere vild og biodiversitetsrig skovnatur
- Biodiverse byhaver
- Insekthoteller
- Gifte væk fra marker og landbrug
- Genetablering af vådområder

Scoretricks til naturfremme for haveejere og kommuner?

Af Rasmus Ejrnæs, biolog og seniorforsker, Aarhus Universitet – Landsforeningen Praktisk Økologi

Jeg er biolog og bor i et økosamfund. Jorden dyrkes økologisk, men trods 20 år uden sprøjtegift og kunstgødning, er naturen faktisk ikke værd at skrive om.

Når vi dyrker den tamme natur i haven, på marken eller i skoven, så handler det i bund og grund om at favorisere den udkærne på bekostning af alle de andre. Det sker mest effektivt ved, at afgrøden har optimale forhold, så den udkonkurrerer ukrudtet af sig selv. Vi dræner, gødsker, vander, kalker og sår.

Men det er kun et mindretal af de 40.000 kendte danske planter, dyr og svampe, som trives med de vilkår. De fleste

er knyttet til naturligt næringsfattige økosystemer. Desuden er mange arter knyttet til forfald, kriser, misvækst og katastrofer. Men vi er helst fri for knaphed, oversvømmelser, sandflugt, stormfald, brande og horder af trampende og hærgende dyr. Vi indskrænker det økologiske rum, så der ikke længere er plads til næringsfattige vådområder, tørre bakker, gamle forgrenede og krogede veterantræer, dødt ved samt kokasser og ådsler fra store døde dyr. Hvis man vil gøre noget for naturen, skal man gøre det modsatte af landbrug. Her følger fire tips: ►

Gamle træer rummer værdifulde levesteder, især når de begynder at skrante.
 Fotograf: Rasmus Ejrnæs

1. I en have er der ikke plads til moser og enge, men de fleste haveejere har plads til et havebassin. Et hul i jorden med en membran eller plastikbalje. Fyld vand i hullet samt lidt blade og jord. Så har man et lille levested for frøer, tudser, salamandre og smådyr.
2. Vores vilde dyr og planter er især knyttet til næringsfattige steder. Drop idealet om frodighed. Hvis man vil have en artsrig natur, skal man gå efter næringsfattig jord med et tyndt muldlag. Man kan fjerne græstørven og udskifte de øverste 5-10 cm af muldlaget med grus eller sand. Og der er ingen grund til at køre græstørv og muld væk. Lav et jorddige af det, som bier kan bygge rede i.
3. Alle kan lide blomster - også dyrene. Plant så mange blomster i haven, som du kan, og sørg for, at der er noget, der blomstrer fra april til oktober.
4. Værn om havens gamle træer. Hold dem i live så længe som muligt, og lad de døde træer stå eller ligge. Fugle og flagermus kan yngle i hullerne, biller og svampe kan leve af smuldet, mens mosser og laver kan vokse på den furede bark. Det er et sikkert scorereck til at finde plads til en kvasdyng, der giver liv og kan huse et overvintrende pindsvin. ■

Kommunen forvalter byens grønne områder, og her er mine bedste natur-råd:

1. Kommunen skal have en strategi for gamle træer, og formålet skal være at bevare gamle træer så længe som muligt. I dag fældes de gamle træer.
2. Kommunen skal have en strategi om at skifte græsplæner ud med blomstrende urteplæner.
3. Kommunen skal have en strategi for færre maskiner og flere klappegeder, får, små køer, kaniner mv. i plejen af de grønne områder.

Stop spild af dyrebar plastik

Af Lisbeth Engbo, kommunikationschef – Fra foreningen Plastic Change

„Plastic Change is an international NGO based in Denmark working for an environment and ocean free of plastic. Our work includes conducting research, outreach activities, awareness campaigns, political advocacy, and collaborating with designers and the industry to find sustainable solutions“.

På tide, at kommunerne laver planer for håndtering af plastik i stedet for at lade det gå til spilde

Vi ser det alle vegne – plastik der flyder i strandkanten, ved skovstier og i vejkanten. Hvert år havner omkring 10 millioner tons plastik i verdenshavene hvor det bliver liggende i hundredvis af år, fordi det ikke nedbrydes. Hvis vi ikke gør noget nu, ender det med, at vi drukner i plastik.

Siden midten af forrige århundrede har vi haft en fest med plastik uden at tænke over konsekvenserne. I dag udleder vi, hvad der svarer til en lastbil plastik i verdenshavene pr. minut. I 2050 vil det tal være steget til seks lastbiler i minuttet. Plastiksupper med et areal på størrelse med det afrikanske kontinent flyder rundt i verdenshavene.

Men nu er festen forbi. Det er på høje tid, at vi lærer at udnytte den kæmpe ressource, som plastik er, i stedet for at spilde det, og at vi finder alternativer til plastik, der hvor det er muligt og relevant.

Plastikkaos

Her spiller kommunerne en væsentlig rolle, da de håndterer en stor del af det affald, vi producerer. Men desværre findes der stort set lige så mange forskellige ordninger for håndtering af plastik, som der er kommuner. Nogle kommuner har f.eks. allerede indført særlige skraldespande til plastik ved hver husstand. Men mange steder må borgerne selv transportere plastikaffald ud til genbrugsstationen, hvilket kræver både bil og trailer. Og måske oplever de oven i købet, at det, som de møjsommeligt har sorteret, bare ender i bunken med brændbart affald.

Det er rigtigt, at plastik sammen med andet affald bliver brændt og omsat til varme, men i virkeligheden er plastik alt for dyrt til at lade gå op i røg. Vi skal tænke på plastik som en kostbar ressource i en cirkulær økonomi. Derfor skal vi blive meget, meget bedre til at genbruge plastik i den form, den har, eller genanvende den til nye produkter – det kan være alt fra urtepotter og opvaskebørster til havemøbler, skraldespande og vandrør.

Plan for sortering og genanvendelse

Kommunerne bør lave handlingsplaner for en bæredygtig håndtering af plastik,

Forslag til læseren:

- Stil krav om en kommunal handlingsplan for håndtering af plastik
- Det skal være let af sortere og komme af med sit plastikaffald
- Kommunale institutioner pålægges en bæredygtig brug af plastik gennem sortering, og indkøb af produkter uden plastik eller produkter, der kan genanvendes
- Fuglesikrede skraldespande og cigaretskodsopsamling på strategiske steder i kommunen
- Plastik sorteres og genanvendes til f.eks. skraldespande, fodboldnet m.v.

der sætter skub i sortering og genanvendelse af plastik, og som angiver, hvordan kommunale institutioner og virksomheder kan reducere mængden af plastik ved f.eks. at undgå engangsservice, skifte til mikroplastfri klude, sortere plastik og undgå plejeprodukter med mikroplastik. For borgerne skal det føles nemt og vigtigt at sortere plastik i bunker med hårdt og blødt samt at komme af med det.

Desuden har kommunerne ansvar for, at der findes cigaretaskebægre samt skraldespande på alle strategiske steder, udformet på en måde, så fuglene ikke kan fiske plastikposer op og sprede dem ud i naturen.

Der er nok at tage fat på, og heldigvis er der langt hen ad vejen tale om lavt hængende frugter, som hver især måske kan synes ubetydelige i den store sammenhæng, men som er vigtige skridt i retning af en øget bevidsthed om plastikspild og en bæredygtig håndtering af plastik. ■

▼ En svane har bygget rede af plastik i en af søerne i København
Foto: Lisbeth Engbo Plastic Change

Tema 7: Sundhed

En voksende andel af vestens befolkninger har sygdomme som typisk forårsages af usund livsstil: Type 2 diabetes, cancer, forhøjet blodtryk og kolesterol, fedme, stress, angst og depression.

Årsagerne skal søges i faktorer som et stresset arbejdsliv, usunde og giftige fødevarer, ensomhed, stillesiddende hverdag, skadelig kemi og partikler i vores omgivelser fx i huse og byens luft.

Lige nu er 420.000 sygemeldte i Danmark pga. stress og 450.000 danske (8%) er i antidepressiv behandling. „Samfundet kunne undgå halvdelen af disse sygdomme gennem sundhedsfremme og forebyggelse" (T. Jørgensen, Livet efter Væksten).

Sundhed er bl.a. et spørgsmål om økonomi, lighed og sunde levevilkår. Når to milliarder mennesker på kloden lider af fedme, mens en milliard lider af underernæring, fortæller det, at vi ikke indrettet verden efter menneskenes sundhed, men efter økonomiens behov. Sigende nok er Coca Colas årlige reklamebudget lige så stort som FN's verdenssundhedsorganisation, WHO's, samlede årlige budget.

„Ensomhed og svage sociale relationer er lige så skadeligt for helbredet, som at være storryger." (Claudi Jensen, Livet efter Væksten). Derfor handler sundhed også om at skabe inddragelse, fællesskaber, udvikle venlige omgivelser og skabe tryghed. Sundhed er også et socialt spørgsmål.

Men vi kan starte ved det basale, det biologiske. Vores umiddelbare sundhed er vores krop, hvor hver celle er opbygget af den føde, vi spiser – „du er hvad du spiser". Usund mad skaber usunde kroppe.

Kroppe der opbygges på fast food, MRSA kød, giftige fisk, fedt & sukker, farvestoffer, nitrater, ernæringsfattige gmo-produkter og andre giftigheder bliver syge. Og det er det, vi i stigende grad gør. Men vi kan vælge at skifte til lokale, økologiske, plantebaserede fødevarer.

Løsningen på nogle af de globale udfordringer og vore sundhedsproblemer ligger faktisk på den flade tallerken. Vi kan spise os til mere sundhed. Se som inspiration fx 'Forks before Knives' og 'What the Health', 2 film på Netflix om sundhed og fødevarer, som bl.a. refererer store amerikanske undersøgelser.

Madfællesskabet: Fra vision til handling

Af Anne-Birgitte Agger – direktør Københavns Madhus

Fødevarerforbruget i byerne er med til at bestemme, hvordan landbruget ser ud – og omvendt. Men det er ikke særligt tydeligt længere. Forbindelsen mellem land og by er afkoblet, og det kan godt virke som om, markedsmekanismene er sat ud af kraft. Landbruget er i økonomisk og økologisk krise. Landbrugspolitikken er forældet, landmændene forgældet og i byerne har vi i rigtig mange år ladet prisen og kvantiteten bestemme over kvaliteten. Vi er både som personer og virksomheder en lille brik i et stort fødevarer-system, og der er en stor risikofaktor for både menneskenes og klodens sundhed.

Denne situation er baggrunden for, at vi har stiftet Madfællesskabet, hvor en række danske kommuner har forpligtet sig til at skabe vækst for de økologiske og lokale fødevarer. Målet er at udvikle et bæredygtigt fødevarer-system, hvor vi genskaber forbindelsen mellem land og by én bid ad gangen. I Madfællesskabet tror vi nemlig på, at vi med egen indsats kan medvirke til at ændre vores fødevarer-system, så det bliver en kilde til attraktive fødevarer og et redskab til at løse helt centrale fælles udfordringer som klima, miljø og sundhed.

Det økologiske, offentlige madforbrug i Københavns Kommune er 10.500 tons fødevarer om året. Hvis det spejles ud i det nærliggende landbrug, bliver det til 3.600 hektar landbrugsjord. Det svarer til 1/5 af Lejres landbrugsareal eller 1/11 af Bornholms. Mere skal der sådan set ikke til. Men effekten på økonomien, livet på landet og i naturen er stor.

FN rapporterer, at forbindelsen mellem landbrugskrisen, miljøkrisen og klimakrisen er en af vor tids største globale

udfordringer. Vi kan vælge at tage naturens tilstand og fødevarer-systemet for givet og overlade udviklingen til de eksisterende markeds kræfter. Eller vi kan beslutte os for selv at skabe en ny bæredygtig sammenhæng mellem det land, vi dyrker, og den mad, vi spiser. Det bliver til et spørgsmål om, hvordan vi handler. Hver for sig og med hinanden.

I Madfællesskabet vil vi spise landet ud af krisen

Løsningen på en del af de globale udfordringer findes faktisk på den flade tallerken. Vi kan med andre ord spise os ud af landbrugets krise. Derfor er en række danske kommuner og regioner gået sammen i et partnerskab, der skal skabe et bæredygtigt fødevarer-system gennem en tættere kobling mellem byer og opland i Greater Copenhagen-regionen. Madfællesskabet har vi døbt dette partnerskab, og indtil videre har Københavns Kommune, Lejre Kommune, Bornholms Regionskommune, Region Hovedstaden, Albertslund Kommune, Lolland Kommune og Københavns

Madhus forpligtet sig til at sætte konkrete mål for at øge andelen af økologiske og lokale fødevarer.

Fælles mål er første skridt på vejen

Under Folkemødet på Bornholm i 2016 satte partnerne i Madfællesskabet deres underskrift på et manifest, der er den idémæssige vision bag samarbejdet. Her forpligter de sig til at sætte konkrete mål for at øge andelen af lokale, økologiske fødevarer. Det gælder i både køkkener og indkøb, på hylder og omsætning, i produktion og på jorde og landbrug. Målene sættes i kilo og i hektar. En klassisk købmandsvægt er et godt billede på, hvad der skal til. For desto flere kilo, der lægges i den ene vægtskål, desto flere økologiske mar- ▶

Forslag til læseren, og grønne foreninger samt til andre kommuner, regioner, myndigheder og forskere:

Madfællesskabet er et åbent partnerskab, og alle, der ønsker at sætte fokus på økologi og lokale råvarer, er velkomne. Udgangspunktet er, at konkretisere bidrag og output i land og by i forhold til at løfte en bæredygtighedsmålsætning til gavn for borgere og miljøet. Det kan for eksempel handle om at:

- Sætte mål for økologisk og lokalt forbrug i kommunens egne køkkener
- Sætte mål for økologisk omlægning i kommunen – både kommunens egne jorde og for det samlede landbrugsareal i kommunen.
- Tilbud til restauranter og foodtrucks om økologiomlægning
- Flere forbindelser mellem by og land – eks. madkoloni, madmarked, madspild, forsøg med direkte aftaler
- Samarbejde om næringsstoffer

ker og hektar i det omkringliggende landskab kan lægges i den anden. Jo flere tons og hektar, desto større balance og dermed gevinst for alle.

Det handler om købmandskab, bæredygtige relationer, beslutsomhed og forpligtigelse. Vi sætter vores mad og vores jord ind. På den måde tager vi ansvar for både de lokale og de globale udfordringer. Vi er nemlig af den overbevisning, at et nytænkt fødevarer system både er en kilde til attraktive fødevarer og et redskab til at løse helt centrale fælles udfordringer som klima, miljø, sundhed, social ulighed, urbanisering, levevilkår i byer og på landet, manglende vækst og arbejdspladser.

Mødesteder skaber muligheder

Mere end 500 aktører fra både by og land mødtes i løbet af det sidste år til Madfællesskabets forsamlingshuse. Her fik politikere, forskere, ildsjæle, lokale producenter og iværksættere drøftet emner som madmarkeder, direkte forsyning til restauranter i byen mv. Og forsamlingshusene viste med al tydelighed, at mødesteder skaber muligheder. I foråret rullede det cyklende madmarked, Dit Lokalmarked, for eksempel ud på de københavnske gader, hvor de forsyner borgerne med friske, økologiske og lokalt producerede råvarer fra specialbyggede Christiania-cykler. Og senest har Gribskov og Halsnæs taget første spadestik på vejen mod at gøre landets hektar til byens kilo. Her er Gribskov Spisekammer og Spisekammer Halsnæs nemlig gået sammen i en fødevareklynge, der skal sikre, at de offentlige køkkener i regionen kan få glæde af korn, muslinger og geder fra de lokale producenter. Og dertil kommer omlægninger af hospitaler, plejehjem og andre offentlige institutioner i blandt andet København, Lejre, Albertslund, Bornholm og Region H.

Madfællesskabet nu og i fremtiden

Næste skridt på vejen mod at styrke forbindelsen mellem land og by er at udfolde og forankre de mange idéer gennem konkrete initiativer. Nu er vi gået i partnerskab – næste skridt er at gøre det så konkret, at det kan ses på byens forbrug og landets jorde. Og de

kommende år bygger partnerne i Madfællesskabet videre på økologiomlægningen gennem alt fra forpligtigende indkøb, projekter med fokus på madspild og recirkulering af byens affald, vækstplaner for virksomheder, dannelse af fødevareklynger og urban farming. Det er nemlig nødvendigt med innovative løsninger, hvis vi vil spise os ud af krisen og skabe et bæredygtigt fødevarer system. Der er ingen tvivl om, at vi vil få mange udfordringer, og at det er lettere sagt end gjort. Men med Madfællesskabet vil vi forsøge ikke blot at tale om behovet for forandringer, men handle os til forandring. ■

Læs mere her:

Madfællesskabets manifest:

http://kbhmadhus.dk/media/947133/madfaellesskabet_manifest_folkem%C3%B8de2016.pdf

Om Madfællesskabet:

<http://kbhmadhus.dk/udvikling/madfaellesskabet>

Kontakt:

Programleder Jacob Appel på jacob@kbhmadhus.dk

Flere planter på bordet lokalt

Af Thomas Erex, næstformand

– Mad med Medfølelse, Danmarks veganske forening

Den danske madkultur er præget af animalske ingredienser, som er meget belastende for miljøet, kræver mange ressourcer og som bør begrænses af etiske og sundhedsmæssige grunde. Vi er efterhånden blevet gjort meget opmærksomme på, at vores fødevarerforbrug har alvorlige konsekvenser for både dyrene, os selv og vores fælles planet. Vores forbrug af fødevarer er ganske enkelt ikke bæredygtigt, og vi må derfor omstille til en mere bæredygtig måde at spise på. Denne omstilling kan med fordel starte lokalt.

Anerkendte organisationer som den amerikanske og den britiske diætistforening har slået fast, at en plantebaseret kost med tilskud af B12 er dækkende for mennesker i alle livets stadier – inklusiv for gravide, ammende, spædbørn og for atleter. Verdens største diætistforening mener endda at en plantebaseret kost kan give sundhedsmæssige fordele i forbindelse med forebyggelse imod og behandling af visse sygdomme.

Hjertekarsygdomme, cancer og diabetes 2 er tre af de sygdomme, som i stor udstrækning kan forebygges med en plantebaseret kost og en sund livsstil. Samtidig er de tre af de mest udbredte (delvist) livsstile relaterede sygdomme i Danmark. Det vil dermed komme rigtig mange danskere til gode at sætte forbruget af grønt op og samtidig sætte forbruget af animalske produkter markant ned.

Men det kan være svært at ændre vaner. Især hvis udvalget mangler. Kommunerne kan dermed med fordel hjælpe udviklingen mod en plantebaseret kost på vej. Det vil betyde sundere borgere og et mere dyre- og miljøvenligt ressourceforgbrug.

Det er essentielt for denne udvikling mod en mere sund og bæredygtig madkultur, at kommunerne gør det muligt at vælge vegansk. Det bør altid være muligt at spise sig mæt og glad i et sundt og helt plantebaseret måltid i kommunens institutioner. De plantebaserede fødevarer skal forfremmes fra tilhører til hovedfokus på tallerknerne. På den måde gør vi det bæredygtige madvalg bredt tilgængeligt og attraktivt. ■

Forslag til fokuspunkter:

- Det skal være muligt i alle kommunens institutioner (skoler, børnehaver, plejehjem mv.) at vælge et sundt, komplet og interessant plantebaseret måltid.
- Kommunerne tilskyndes at sætte et ambitiøst mål for at øge forbruget af plantebaseret protein i kommunens institutioner, så der om otte år bruges mere plantebaseret protein og mindre animalsk, end der gør i dag.
- Der bør i kommunerne sættes penge af til undervisning af eleverne i folkeskolens udskoling i konsekvenserne af vores forbrug via et forløb, foredrag eller lignende, hvor der bl.a. fokuseres på miljø og bæredygtighed i relation til vores kostvaner.
- Ultimativt bør det kommunale kostudbud være det mest bæredygtige: 100 % plantebaseret.

Tema 8: En bæredygtig mentalitet

Vi har glemt hensynet til naturen og menneskene i vores samfund. Vores tanker har været på vækst som et ubetinget og nødvendigt gode. Og naturen har lidt under det. Tempoet på arbejdsmarkedet er løbet løbsk og skaber udbrændte og trætte borgere med for lille reel livskvalitet. For lang arbejdstid, lang transport, stress hele tiden. For lidt tid til børn, familie, venner eller sig selv. For lidt ro.

Al væksten og den personlige jagt på succes har gjort mange til individualister og forbrugere. Vi glemmer fællesskaberne og medmenneskeligheden. Vores værdier om lighed, hjælpsomhed og solidaritet, ligeværdighed har lidt til fordel for en mere rå mentalitet, hvor fanden tager den sidste.

Det er ikke bare sundt for Danmark at ændre kurs, det er nødvendigt. Skabe en ny fortælling og selv blive den ændring, vi ønsker at se i verden. Ikke ved at bekæmpe systemer, der ikke fungerer, men ved at skabe nye, som gør. Og hvis ikke stater, folketing og de globale firmaer går forrest, så må andre. Fx civilsamfundets borgere og foreninger sammen med alle de kommuner, landsbyer, byer og virksomheder, som kan se, at fremtiden ligger i en omstilling til bæredygtighed.

Og først og fremmest kan vi vælge en anden mentalitet med nye værdier. En sådan bæredygtig mentalitet er så småt på vej, man ser den spire frem overalt. I dette tema fortæller omstillingsbevægelsen i Danmark om deres tanker.

Omstillingen af hele danmark

– skridt for skridt

Af Tanja Aertbjerg – medlem af kernegruppen for Omstilling Danmark

Omstillingsbevægelsen er en bevægelse udsprunget af Permakulturbbevægelsen i England for omkring 15 år siden, og nogen ynder at kalde det for 'social permakultur'. Kort beskrevet handler det primært om, at skabe stærke bære- og modstandsdygtige lokale fællesskaber omkring omstilling af alt.

Lige fra hvordan vi ser fællesarealer i vores nabolag, til omstilling af traditionelle ikke-bæredygtige erhverv, gennem den måde vi møder andre mennesker og kulturer på, til bæredygtige socialt opbyggende projekter. Det er lige fra reparations-caféer, byhaver, lokale valutaer, forsamlingshuse, energiselskaber, fødevarerelskaber, socialøkonomiske virksomheder, byttemarkeder og meget andet.

Vi bygger lige meget på alle bæredygtighedssøjler, og har derfor også stor fokus på at gentænke økonomi til fordel for samfundet og miljøet (REconomy), og på personlig udvikling og gruppedynamik gennem 'Indre Omstilling'. En indre

omstilling rummer redskaber for mennesker, der ønsker at være i en højere grad af balance, så vi undgår udbrændthed for ildsjæle og initiativtagere og større livsglæde generelt.

Vi tænker i 'hoved, hjerte og hånd', så alle typer mennesker og færdigheder bliver indtænkt og honoreret. Vigtige mantra'ere er „Hvis ikke det er sjovt, er det ikke bæredygtigt“ og 'Loven om de to fødder', der giver alle ret til frit at gå ind og ud af fællesskabet alt efter tid, evne og overskud. „De der kommer er de rigtige“ sætter succesmålet realistisk, i en verden af 'nulfejlskultur', hvor kvantitet ofte står før kvalitet og engagement.

aktiviteter, Omstilling Fejøs lokalvaluta 'Blå Bananer' og 'Røde Rejer', Grønne Hjerters Bæredygtige Blomsterbutik på Østerbro, Omstilling Silkeborgs mange aktiviteter for og med ungdommen, Lokal Valuta Kbh, Omstilling Sønderjyllands udflugter og inspirationsmøder og meget, meget mere.

Vi koncentrerer os i bedste permakulturstil om de positive energier via løsninger til de globale problemer, som vi bedst kan sætte ind med i vores lokalsamfund, og bruger dermed energien positivt på det, frem for på de dårlige/negative ting, ved primært at være 'for' ting i stedet for 'imod'.

Vi støtter altså lokale initiativer, og kan nævne Skovhaven i Omstilling Ry, og deres andre

Internationalt arbejdes der på højtryk på, at se mønstre i og inspirere til samarbejde med myndigheder og virksomheder. Der ses også på hvordan vi bedst kan forbedre de næste generationer til de udfordringer vi ved vil komme pga. klimaforandringerne. Den Grønne Friskole på Amager er en af de undervisningsinstitutioner, der bliver set på og samarbejdet med fra Omstilling Danmark.

Hvordan man skaber socialt fair lokale arbejdspladser er også et af de områder, der bliver samlet inspiration til og viden om, så værdikæden i produktionen og den cirkulære lokale økonomi bliver støttet og styrket gennem jobskabelse, mindre og bedre ressourcerforbrug og fællesskabende historiefortælling.

Vi samler på alle de positive historiefortællinger og deling af erfaringer, så vi kan begynde at alle de fantastiske muligheder, der ligger for vores fødder.

Vi har al den viden der skal til, og de teknologiske løsninger der behøves. Kendskab og vilje til, at føre dem ud i livet ligger ikke pt. hos politikerne eller de store multinationale virksomheder. Den ligger hos den enkelte borger, og mulighederne ligger i, at denne går sammen med andre for at skabe og inspirere til mere, skabe og påvirke lokale virksomheder og beslutningstagere til at føre dem ud i samfundet. Hver vej, bydel, landsby, kommune og erhverv – et skridt ad gangen. ■

Bæredygtig omstilling i Silkeborg Kommune

Af foreningen Omstilling Silkeborg, del af Omstilling Danmark
Journalist Aase I. Madsen og leder af Omstilling Silkeborg, Preben Lund Rasmussen

Omstilling Silkeborg er en lokal forening, som gerne vil gøre både Kloden, Danmark og Silkeborg Kommune til et – endnu – bedre sted at være. Det sker bl.a. ved at iværksætte og støtte forskellige former for omstillingsinitiativer i Silkeborg og omegn. Udgangspunktet er, at alle har noget at bidrage med og at så mange som muligt deltager aktivt med det, man selv bliver inspireret af. Der er plads til både små og store projekter.

Et omstillingsinitiativ er en inkluderende proces, hvor man i et lokalsamfund bredt diskuterer og afprøver ideer om, hvordan 'det gode liv' kan se ud i et mere bæredygtigt samfund. Temaer som miljø, klimaforandringer, grøn energi, økologi og permakultur er oplagte, men foreningens bæredygtighedstanker inkluderer også social og økonomisk omstilling.

Omstilling Silkeborg arbejder med en bred vifte af lokale aktiviteter som foredrag, debatter, filmforevisninger og sociale arrangementer og støtter gerne nye initiativer gennem etablering af arbejdsgrupper og deltagelse i lokale projekter i samarbejde med enkeltpersoner, foreninger, organisationer og øvrige netværk som f.eks. beboerne i en gade eller en bydel. Foreningen samarbejder også gerne med Silkeborg Kommune og med erhvervsvirksomheder om forslag til lokale, bæredygtige løsninger.

Ideen til foreningen er opstået i perioden op til COP21 i Paris i 2015, og foreningen blev stiftet i maj 2016 i forlængelse af en lokal 'Klimaets Dag' i efteråret 2015. Blandt foreningens aktiviteter kan nævnes Klimaets Dag i Silkeborg i 2016, møder og foredrag om omstillingsinitiativer, donation af et blommetræ til Fælleshaven i Silkeborg, formidling af klimafilmen 'I morgen' (Demain) og initiativer i samarbejde med bl.a. Dansk Cyklistforbund til at gøre Silkeborg til 'Cyklernes By'. Foreningens aktiviteter formidles hovedsageligt via lokale Facebook-grupper.

Omstilling Silkeborg er en del af det globale Transition Network og Omstilling Danmark. Inspireret af bl.a. den lokale Omstilling Ry tog en gruppe miljø- og omstillingsinteresserede fra Silkeborg-området initiativ til at stifte foreningen for at få en sammenhængende og formel struktur til at samle de forskellige lokale omstillingsinitiativer. Foreningen arbejder for at udbrede interessen for omstillingsinitiativer lokalt og inspirerer også gerne til nye omstillingsinitiativer rundt om i landet, så langt flere kan deltage og medvirke til at bevæge samfundet i en mere bæredygtig retning, enten ved selv at tage initiativer eller gennem samarbejde med andre foreninger og grupper. ■

Omstillingsforslag fra Omstilling Silkeborg til kommunen og dens borgere:

- Silkeborg som 'Økologiens by' – både med kommunale indkøb og med fokus på lokal produktion, salg og markedsføring af lokal økologi og bæredygtighed
- Silkeborg som 'Cyklisternes by' – helhed i stisystemer og gode, trafik sikre veje i Silkeborg by og i hele kommunen. Kombineres med velfungerende cykelparkering – flere pladser, også i midtbyen, med serviceydelser som overdækning, cykelpumper, tyverisikring m.m.
- Omstilling fra 'sort' til 'grøn' energiforsyning
- Høje ambitioner og gode, praktiske løsninger mht. genbrug og affaldssortering, cirkulær økonomi og 'cradle to cradle', hvor affald bliver set og anvendt som ressourcer, der bruges til ny produktion.

Tema 9: Sunde boliger og økologi ind i de kommunale bygninger

Landsforeningen for Økologisk Byggeri, LØB www.lob.dk vil så gerne, at der bliver brugt sunde løsninger både i det kommunale byggeri, samt at kommunerne giver rum til økologiske løsninger m.h.t. spildevand, energi, økologiske frizoner OG i kommunens egne bygninger bruger mindst muligt af skadelige

materialer, konstruktioner og designs. Børnehaver, skoler, institutioner, rådhus m.m.m. må i fremtiden bygge på sundhed både for de mennesker der arbejder, færdes og lever i husene – og for mindst muligt belastning af vort klima og miljø.

Sunde boliger og økologi ind i de kommunale bygninger

Af Karen Abrahamsson og Karen Ejlersen – Landsforeningen for Økologisk Byggeri, LØB

Retningslinjer for Miljørigtigt Byggeri

Mange kommuner har udarbejdet fornuftige retningslinjer for miljørigtigt byggeri.

Men hvorfor lever kommunerne ikke op til deres egne krav om at praktisere miljørigtigt byggeri i deres egne bygninger?

Kommunerne vil opnå sundere indeklima, mindre belastning fra byggematerialer, godt lokalt håndværk i deres mange bygninger, som ofte huser børn og ældre. Læs mere <https://lob.dk/lob/wp-content/uploads/2017/02/Focus-A.pdf>

Lokal Energi

Vi opfordrer kommunerne til at planlægge en alsidig energiforsyning, som i høj grad baserer sig på lokal energi.

Solvarme, solceller, vindenergi, brændefyring gerne i akkumulerende masseovne vil være gode lokalt forankrede energikilder, som vil gøre kommunerne langt stærkere i krisesituationer, end hvis alt hænger på el-nettet. Læs mere <https://lob.dk/lob/wp-content/uploads/2017/02/Focus-A.pdf>

Særlige Økologiske Zoner

Med den nye planlov får kommunerne langt større lokal indflydelse. Vi opfordrer til at bruge disse muligheder til at udlægge Særlige Økologiske Zoner, hvor der kan eksperimenteres ud fra økologiske værdier. Læs mere <https://lob.dk/lob/wp-content/uploads/2016/01/NYjuni15B.pdf>

Energiberegninger og målinger

Energiberegninger er naturligvis et rigtig godt værktøj til at sikre kvalitet i nybygninger og renoveringer. Men kvaliteten er ikke sikret før der også udføres målinger af det faktiske energiforbrug efter bygningens færdiggørelse/ibrugtagning. LØB har netop gennemført et projekt med målinger på fire huse der viser et væsentligt højere energiforbrug end det beregnede.

Kommunerne bør kræve at der udføres målinger af det faktiske energiforbrug på kommunalt opførte bygninger. Alt andet er økonomisk og energipolitisk uforsvarligt. Læs mere <https://lob.dk/lob/medlemssiden/nyhedsbreve/>

Indeklima i kommunalt ejede bygninger

Det er meget væsentligt at der er et godt indeklima i de kommunalt ejede institutioner. Det er af stor betydning for såvel indlæringssevne som almen sundhed. Og det ville have stor symbolværdi hvis kommunerne gik foran på området, da så mange mennesker er i berøring med de kommunale institutioner.

En udbredt misforståelse i dag mht. indeklima er at bygninger skal laves fugttætte for så at ventileres mekanisk med et meget stort luftskifte. Herudover er der slet ikke nok fokus på afgangningen fra byggematerialer der anvendes indendørs, særligt malervarer og materialer der indeholder lim.

Vigtigt for et godt indeklima er:

- Diffusionsåbne konstruktioner
- Naturlig ventilation og temperaturregulering
- Materialer med uproblematisk eller ingen afgangning
- Godt lys

Energirenovering af kommunalt ejede bygninger

Samfundsøkonomisk set, giver det rigtig god mening at energirenovere de offentlige bygninger, da det både fører til energieffektivisering med lavere driftsomkostninger til følge, og skaber håndværkerjobs. Hvis det samtidig sker med miljørigtige materialer kan det være med til at åbne markedet for små, innovative producenter. Og symbolværdien er igen vigtig ved at kommunerne går foran. Ville det mon være godt med en statslig refusionsordning, a lå håndværkerfradraget til private, så det blev lettere for kommunerne at sætte gang i energirenoveringsprojekter?

Spildevandshåndtering/kloak

Det er en stor fejl at mange kommuner i disse år er i gang med at

lægge kloak langt ud i landområderne. Håndtering og rensning af spildevand er en enormt energikrævende og omkostningsfuld opgave i kommunerne. Spildevand bør håndteres lokalt i landområderne i pilerensanlæg, beplantede filteranlæg, og produktionen af spildevand bør begrænses gennem brug af komposttoiletter. I stedet for at lægge kloak ud i landområderne kunne kommunerne hjælpe lokalområderne med at skabe lokale planterensningsanlæg der kan være organiseret som laug de lokale beboere køber en andel i, eller kommunerne kan eje dem og kræve en afgift herfor. ■

„Der er et væld af muligheder, og det er egentlig bare at gå i gang“

Interview med Søren Peschardt, formand for Natur- og Miljøudvalget i Vejle Kommune ved Niels Aagaard

Niels: Vejle er udvalgt som Resiliensby, én blandt 100 byer verden over. Hvad ligger der i det?

Søren: Resiliens betyder modstandskraft eller robusthed over for alle de udfordringer, vi kan blive mødt af; f.eks. oversvømmelser. Sammen med 100 andre byer har Vejle forpligtet sig til at udvikle og dele løsninger med resten af verden. Det betyder, at vi samarbejder med byer som Rio de Janeiro, Rotterdam, Rom, Los Angeles, London og New York. Rockefeller Fonden står bag bynetværket '100 Resilient Cities', som fonden har skænket 100 mio. dollars til, heraf 1 mio til Vejle. Vores ambition er at blive en innovativ foregangskommune, der demonstrerer, hvordan små byer kan løse store problemer og udvikle et bæredygtigt samfund.

Det er klimaændringerne og Vejles særlige geografi, der er de store udfordringer. Vejle ligger for enden af en tragt med stejle skrænter, som fører meget vand ned til byen, når det regner kraftigt, med store vandløb som ender nede midt i vores by. Samtidig ligger byen med dens 55.000 indbyggere lige ud til fjorden, og når der kommer stormflodslignende hændelser fra Østersøen, så har vi store udfordringer. Vi er udpeget som en af de 10 risikobyer i Danmark og er af samme grund i gang med en række klimatiltag.

Hvad ser du som Vejles vigtigste indsatser for at skabe mere bæredygtighed?

Vores nye affaldssorteringssystem er en frontløber for den agenda, der hedder 'en verden uden affald', hvor man vender hver eneste affaldsfraktion til at være en ressource. Sigtet er at blive et Danmark uden affald, hvor jeg synes vi er gået med forrest.

Vores busdrift og drift af skraldebiler, som kører på gas fra Vejles spildevand og husstandsaffald er et andet eksempel. Det er et godt signal at kunne sige: Det affald du smider i den grønne sæk er dét som gør, at dit affald kan blive hentet af kommunens affaldsindsamlingsbiler, eller at dine børn kan blive kørt til skole af vores lokale busser.

Klimatiltag

– sluseanlæg, regnvandsafledning og resilienskvarter

I 'resiliens' ligger at skabe tiltag, der gør én robust over for klimaændringerne. Hvad har I gjort i Vejle?

Der er områder af Vejle, som oplever oversvømmelser, især fordi byen ligger kun 80 cm over havets overflade; det giver problemer, især når der er kraftig regn og stormflodshændelser samtidig. Men vi har bygget et sluseanlæg, som har formindsket risikoen. Så sent som forleden var slusen i brug. Det virkede og er med til at skabe ejerskab til resiliens-tankegangen, for borgerne kan se, at det giver mening. Fremadrettet drøftes det at bygge en dæmning tværs over Vejle Fjord.

Klimaændringerne medfører øgede nedbørsmængder og voldsom regn, som skaber problemer i alle beboelseskvarterer. Hvad gør I ved det?

Vi er i gang med noget, vi kalder for Østerbyprojektet, hvor en boligforening i et stort område i østbyen med 4.000 mennesker arbejder med at aflede regnvand på overfladen og bruge fællesarealer o.l. til opmagasinering af regnvand. I dag løber byens regnvand ned i jorden i regnvandsledninger og direkte ud i fjorden. Fremover laver vi enten regnvandsopsamling ved tagene eller lader regnvandet løbe på

overfladen af jorden og derfra til interne forsinkelsesanlæg i boligområderne.

En af tankerne bag resiliensarbejdet er at beskrive de udfordringer vi har, finde et helt katalog af løsningsmuligheder og interessenter ind i det og skabe samspil mellem flest mulige parter, især borgerne.

I er ved at skabe et 'resilienskvarter' midt i Vejle by. Hvad går det ud på?

Det gamle Affalds-/Genbrugs Center flyttes og bliver et nyt Ressource Center, og det efterlader en stor, tom grund, hvor vi kan opbygge et resilient kvarter helt fra bunden – i mit billede en bydel, som kan klare sig under selv vanskelige klimatiske forhold og som er selvforsynende med alt, hvad der nu kræves. Men også en bydel som har en stor social sammenhængskraft. Det får vi mulighed for nu, og den resiliente bydel ligger nærmest midt i vores by med et stort areal på 80 ha. Ligesom økosamfund er et forsøg på at tænke bæredygtighed hele vejen rundt, sådan kan man også gøre i byerne i bykvarterer, hvor man tænker hele livet bæredygtigt.

Energioptimering

– 'Der er et signal i at kommunen går forrest'

Energiområdet er en af de store klimasyndere. Hvad gør Vejle her?

Vi kan hjælpe den grønne omstilling med energioptimering i kommunens egne institutioner. Vi har forlænget tilbagebetalingstiden på energiforanstaltninger fra 7 til 12-15 år. Det åbner for en hel platform af muligheder for at lave energioptimering. Vi har simpelthen en pulje, hvor den enkelte institution kan byde ind og sige: Vi vil gerne lave en klimarenovering. Institutionen sparer energiudgifter, og de bruges til at betale lånet tilbage.

Energiopstillingerne er fx udskiftning af vinduer, varmesystemer, efterisolering. Der er et signal i, at kommunen går foran og energioptimerer fx vore store byggerier som svømmehaller, skoler, sportshaller, plejecentre. Der er både klimahensyn og sund økonomi i det.

Økolariet

– 'børnene er de bedste pædagoger i familierne'

Det er nutidens børn, der skal leve med fremtidens udfordringer. Kan vi gøre noget for at hjælpe dem, fx i skolerne?

I Vejle har vi det, der hedder 'Økolariet', som et eksempel på det. Det er et formidlingscenter for skoler og familier. Her fortæller vi fx: Hvad sker der med jeres affald og med det, som skylles ud i toilettet, og hvad gør vi for at recirkulere og genanvende mest mulig, bedst mulig. Økolariet bliver brugt meget i vores samarbejde med skoleklasserne. Vejle Spildevandsbestyrelse har adopteret et par skoleklasser, som er inviteret til at skabe 'den gode fortælling'. Det er jo ofte sådan, at børnene er de bedste pædagoger i familierne og er gode til fx at forbedre affaldssorteringen i de enkelte familier.

Sådanne Økolarier kan alle kommuner have, og man kunne måske koble virksomheder op på temaer inden for det, Økolariet formidler, fx fremtidens fødevarer.

Grønne jobs og bæredygtig økonomi

– 'bæredygtighed fører nye virksomheder med sig'

Mange af de ting Danmark står over for, vil jo vise sig i stigende grad at spille tilbage på den økonomiske bundlinje;

så ekstremt at det pludselig går op for en, hvor dyrt det er at belaste klodens klima.

„Hvis alle skal den samme vej, så er det en god ide at gå foran“, siger man – og der er jo masser af eksempler på, hvordan det kan betale sig at være i forreste række, se blot Tesla. Der er ingen tvivl om, at der er arbejdspladser, økonomi og sund fornuft i bæredygtighed. Men vi skal godt nok anderledes op på beatet, hvis vi i Danmark skal kunne følge med, for det går virkelig stærkt derude i verden med at omstille. Og vi risikerer meget let at komme gevaldigt bagefter. For i dag er det den grønne dagsorden, som styrer, og markedet vil hurtigere og hurtigere rette sig ind efter dét. De innovative iværksættervirksomheder kan jo godt se, at der er virksomhedsmuligheder i den bæredygtige dagsorden.

Den grønne dagsorden rummer udvikling af kolossalt mange nye grønne jobs. Kommunerne har mange muligheder for at være fødselshjælper for det. Hvad gør I?

Det foregår bl.a. i vores iværksættermiljø nede i byen. Eller som noget andet har vi lavet det netværk, vi kalder for Madværket, som netop binder lokalt producerede fødevarer op på lokale opskrifter og madproduktion. Madværket er født i den kommunale kontekst, men er nu selvbærende. Det er hard-core fødevarereproducenter og -aftagere, som er grundlaget for Madværket, som nu klarer sig uden kommunal medfinansiering. Det var et forsøg, som viste sig at være bæredygtigt.

Bæredygtighed fører nye virksomheder med sig. Noget af det, vi har været kendt for er fx, at vi formår at trække mikroplast ud af spildevandet. Mikroplast er mikroskopiske stykker plast, som ender ude i vores verdenshave og dermed i vores fisk og dermed inde i os selv igen. Der har et lokalt firma fra Vejle lavet en teknologi, som gør det muligt at fjerne mikroplasten. Det er jo præcis sådanne virksomheder, som er morgendagens virksomheder: Innovative, kreative, igangsatte – og bæredygtige.

'Mayors rule the World'

Hvad er det, kommunerne kan inden for den bæredygtige omstilling?

Kommunerne kan lige præcis det, vi vil. Der er et netværk, der hedder 'Mayors rule the World', og det er jo sandt: Hvis de store byer vil et eller andet, så sætter de retningen. Det er byerne, der er trækraften for, hvor denne verden skal bevæge sig henad. Hvis vi vil den grønne omstilling, så gør vi den grønne omstilling.

Man kan opliste en længere række områder, hvor kommunerne har stor indflydelse. Den sociale bæredygtighed kan man gøre noget med. Og vi kan gøre noget på transportområdet. På energiområdet. På butiks- og handelsområdet, omlægge kommunernes indkøbspolitik. Vi kan understøtte økologisk byggeri med krav til energiforhold og materialeanvendelse. Andre områder er fx cirkulær økonomi og affald som ressource. Up-cykling, iværksætteri og social sammenhængskraft. Grøn erhvervs politik og innovative tiltag, hvor man tiltrækker grønne, nyskabende virksomheder. Vi kan gå foran og inspirere i stedet for at gå bagerst. Der er et væld af muligheder, og det er egentlig bare at gå i gang. ■

Invitation til Folketræffet for Det Fælles Bedste i 2018

Hvis du ikke synes det er nok at drømme om et bæredygtigt og økologisk Danmark, så kom og vær med, når vi holder Folketræf for Det Fælles Bedste fra d. 10 – 13. maj i Vejle.

For tredje gang gentager vi de grønne foreningers succes med at booste en bæredygtig udvikling i Danmark sammen – og du kan være med, både på selve træffet og til at planlægge det.

Folketræf i Vejle

Vi vil fylde Vejles Spinderihaller, den lokale skole, parker og pladser med alle vores gode ideer til, hvordan vi får vendt skuden og får sat fart på den bæredygtige udvikling. Vi vil vise havhaver, slå med le og lære om natur, plante facadeplanter i Vejles gader og etablere skovhave i Ådalen, vi vil udvikle koncepter på den bæredygtige by og afholde workshops i, hvordan man opbygger en skovhave, udvikler et fødevarerfællesskab, bygger en raketovn, et beplantet filteranlæg eller dit eget bæredygtige tiny-house. Vi vil fortælle om økosamfund, hvad de kan og hvordan man skaber dem. Vi vil arrangere events om genbrug, up-cykling og design med affald, om fremtidens bæredygtige landbrug og økologiske erhverv, så alle der kommer, kan se og mærke, hvad bæredygtighed og økologi handler om.

Derudover vil vi invitere de mest spændende foredragsholdere og talere til at give os yderligere inspiration. Vi vil samarbejde med Vejle Kommune og bæredygtige virksomheder om flere aktiviteter og øge de nødvendige erfaringer med samarbejde mellem private, foreninger, virksomheder og det offentlige.

Du kan også være med – og på mange forskellige måder:

- Du kan besøge den bæredygtige og økologiske messe, som afholdes torsdag og fredag, men du kan også ansøge om at få en standplads til din forening eller virksomhed
- Du kan tilmelde dig workshops og kurser, men du kan også være arrangør af workshops, foredrag, spændende events, paneldebatter, kurser m.v.
- Du kan være med til at arrangere lørdag og søndag, hvor vi skal etablere workshops og møder, så de grønne foreninger sammen får skabt en god platform til fremtidens samarbejde på tværs af foreningerne
- Du kan også melde dig som frivillig til vores mange praktiske opgaver før, under og efter Folketræffet
- Du kan være vært for vores gæster fra hele landet

Og først og fremmest så kan du være med til at planlægge det hele. Fra starten af september vil der være grupper som arrangerer alt fra indhold til det praktiske, til kommunikation og fundraising.

Folketræffets ånd:

Alle yder og alle nyder. Bidrag med det du kan og modtag fra andre, hvad de kan bidrage med.

Vil du være med / eller bare høre mere, så gå ind på hjemmesiden www.detfaellesbedste.dk eller kontakt sekretariatet ved Britta Edelberg tlf. 29125234 / bried@vejle.dk og fra Det Fælles Bedstes fællesgruppe Niels Aagaard tlf. 4018 9019 / naa_13@hotmail.com

Vi er i en overgangstid, hvor vi bliver nødt til at rejse os fra tilskuerrollen, tage ansvar og selv handle.

Der er brug for PIPPI POWER – „Det har jeg aldrig prøvet før, så det er jeg sikkert god til“...

Indholdet i denne Folkeavis kræver masser af Pippi Power. Og det kan vi roligt supplere op med power bag indsatsen for FN's 17 Verdensmål.

Verdensmålene er gode, men de kræver at civilsamfundene omsætter ordene til handling. Og det kræver at vi skaber et økonomisk system, der i stedet for at satse på blind vækst producerer på en måde, som tager hensyn til alle mennesker, til kloden og miljøet og dermed til kommende generationer.

VERDENSMÅL for bæredygtig udvikling

Kolofon

Titel: FOLKEAVISEN – Et bæredygtigt Danmark

Udgiver: Det Fælles Bedste

– Det Fælles Bedste består af 4 grønne foreninger: Permakultur Danmark, Landsforeningen for Økologisk Byggeri, Omstilling Danmark og Landsforeningen for Økosamfund.

Redaktion: Niels Aagaard

Bidrag og fotos: Fra 36 grønne foreninger og Det Fælles Bedste

Layout: V18, Malene Terp

Tryk: Avis Tryk

År: 2017

Oplag: 10.000 eksemplarer

Uddelt: Alle landets kommuner

Anledning: Kommunevalget 21. november 2017

Kontakt: niels@okosamfund.dk, +45 4018 9019